

LAPSUUS PÄIHTEIDEN VARJOSSA

*Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset
tutkimuksessa ja käytännön työssä*

Multiprint Oy
Painopaikka Helsinki

Kansi ja taitto: Damien & Darling
Kuvitukset: Maaria Laurinen

ISBN 978-952-5587-56-2 (painettu)
ISBN 978-952-5587-57-9 (pdf)
ISSN 1239-1360 (painettu)
ISSN 1459-3939 (verkkójulkaisut)

Mira Roine, Minna Ilva ja Janne Takala (toim.)

LAPSUUS PÄIHTEIDEN VARJOSSA

*Vanhempien päihteenkäytöstä kärsivät lapset
tutkimuksessa ja käytännön työssä*

*A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57
A-klinikkasäätiö 2010*

SAATESANAT

Lasinen lapsuus -hankkeen alkamisesta on kulunut 23 vuotta. Pidimme vuonna 1986 työkokouksen, jossa oli mukana ammattiauttajia päihde- ja lapsityön eri tahoilta. Yhdessä hämmästyimme havaitessamme, kuinka vähän todellista tietoa ja toimintaa tästä kaikkien mieltä askarruttaneesta ilmiöstä oli olemassa. Päätimme muuttaa tilanteen.

Lasinen lapsuus -toiminnassa on yli kahden vuosikymmen aikana julkaistu lukuisia artikkeleita, aineistoja, esitteitä, tutkimuksia ja kirjoja. Hoitojärjestelmiin on pyritty vaikuttamaan yhteistyöllä ja koulutuksella. Projektissa on koulutettu yli 15 000 ammattilaista.

Jo alkuvaiheessa oli helppo huomata, että työstä tulee pitkä ja voimia on yhdistettävä. Vuosikymmenien aikana mukana ovat olleet A-klinikkasäätiön ja Helsingin kaupungin lisäksi mm. Alko, Stakes, RAY ja kymmenet yksityiset ihmiset, kaupungit, ja järjestöt ja yritykset. Viime vuosina toimintaa on vahvistanut eurooppalainen Encare-verkosto, jonka perustamisessa Lasinen lapsuus oli yksi liikkeellepaneva voima. Encaren kautta on tullut ilmi, kuinka samanlainen ja hidaskäyttöprosessi on ollut kaikissa Euroopan maissa.

Lasinen lapsuus on ollut julkisuudessa niin paljon että ammattilaispiireissä siitä on monelle muodostunut yleissana. Vuonna 2007 saimme yhdessä lapsiasiavaltuutetun ja läheisjärjestöjen kanssa vaikutettua niin, että asia lopulta kirjattiin jopa hallitusohjelmaan. Joku voisi jopa kysyä, eikö asia ole jo käsitelty ja hoidettu?

Eihän se ole, mikä on sinänsä ymmärrettävää. Yhteisötasolla tiedetään, että sosiaalisen ongelman nousu kansakunnan tajuntaan ja lopulta toimenpiteiden kohteeksi kestää helposti vuosikymmeniä. Yksilötasolla syynä on se, että lapsuus vaikuttaa elämän muotoutumiseen koko elämän ajan, hyvässä tai pahassa. Tämä kävi hyvin ilmi vuosien 1994 ja 2004 Lasinen lapsuus -väestökyselyiden tuloksista. Se näkyy Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailun pohjalta tehdyssä kirjassa ja tutkimuksissa ja niin ikään nyt tässä raportissa.

Lasinen lapsuus -hankkeen marssijärjestykseksi muotoutui jo alussa se, että ensin tuotetaan materiaalia ja tietoa, sitten koulutetaan ammattiauttajia, tehdään asia tietoiseksi koko väestölle ja päätöksentekijöille ja lopuksi edistetään hoitoa. Prosessi on ollut hidaskäyttö, mutta nyt ollaan siinä vaiheessa, että olemme alkaneet rakentaa suoria palveluita vanhempiensa päihdeikäisten karsiville lapsille ja nuorille.

Tämä raportti kertoo vaiheesta, jossa rakennettiin mm. Varjomaailma-sivusto, jolla pyritään tukemaan varhaisnuoria. Monet artikkeleista kuvaavat tämän palkitun sivuston kehittämistä ja käyttäjiä. Toinen tärkeä osuus muodostuu väestökyselyistä, jossa on osittain uusittu aikaisempia Lasinen lapsuus -väestökyselyitä, ja samalla laajennettu uutta kyselyä lisäkysymyksin. Ammatillisilta on kerätty tietoa muutamilla paikkakunnilla tehtyjen haastattelujen avulla. Johdantona raportissa on suppeita kirjallisuuskatsauksia teemaan liittyvistä osa-alueista.

Moniaineksisuudessaan raportti kuvaa hyvin Lasinen lapsuus -toiminnan prosessiluonnetta. Tämä raportti tarjoaa tuoreita alustavia näkökulmia toiminnan uusista avauksista ja vahvistaa aikaisempia havaintoja. Kiitos raportin kokoajille ja kirjoittajille Minna Ilvalle, Mira Roineelle, Shirley Hubaralle, Emilia Pakkaselle ja Janne Takalalle. Erityisen iloinen olen siitä, että oman talon väen lisäksi kirjoittajaksi saatiin myös Marja Holmila. Suurkiitos. Vielä haluan kiittää Antti Järventausta, joka on Varjomaailma-idean isä ja Ari Saartoa, jonka kanssa olemme kehittäneet ja luotsanneet Lasinen lapsuus -toimintaa yli kaksi vuosikymmentä. Kiitoksen ansaitsevat lopuksi Lasinen lapsuus -toiminnan rahoittajat Raha-automaattiyhdistys ja Alko.

Päihdeperheessä eläminen on yleistä. Se on vakava ja laaja ongelma, josta monet kärsivät vielä aikuisenakin. Mutta toivon, että tästä raportista välittyy silti Lasinen lapsuus -toiminnan positiivinen perusvire. Olemme onnistuneet nostamaan asian julkisuuteen, hankkimaan sen hoidolle poliittisen ja ammatillisen kannatuksen. Nyt on hyvä pohja auttaa vanhempiensa päihdeikäisten karsivia lapsia konkreettisilla keinoin. Siihen saa virikkeitä tästä raportista.

Helsingissä 4.12.2009

Teuvo Peltoniemi

Lasinen lapsuus -ohjausryhmän puheenjohtaja

LAPSIKESKEINEN PÄIHDETYÖ KEHITTÄMIS- JA TUTKIMUSHAASTEENA

A-klinikkasäätiöllä on pitkä perinne perhekeskeisestä työstä sekä sitä tukevasta koulutuksesta, työnohjauksesta, konsultaatiosta, viestinnästä, kehittämisestä ja tutkimuksesta. Lapsen näkökulman huomioonottava työote on ollut A-klinikkasäätiön virittämässä keskusteluissa esillä jo 1960-luvun lopulta alkaen, ja sisältynyt siitä lähtien säätiön perhekeskeisiin palveluihin sekä sittemmin myös keskeiseksi osaksi säätiön *Päihdeperheet, lapset ja nuoret* -kehittämishjelmaa ja säätiön tutkimusohjelmaa.

Lapsen näkökulmaa painottava työote on vahvistunut erityisesti 1986 käynnistyneen ja yhä jatkuvan ja kehittyvän *Lasinen lapsuus* -toiminnan ansiosta. Toimintamallia on kehitetty ja toteutettu laajana kansallisena ja kansainvälisenä verkostoyhteistyönä lasten kanssa työskentelevien toimijoiden piirissä. Toiminnan kohderyhmänä ei perinteisestä tavasta poiketen ole haluttu nähdä vain *alkoholistiperheissä* kasvaneita vaan kaikki alkoholin tai muiden päihdeiden liikakäyttöä lapsuudenkodissaan kokeneet ja siitä itselleen akuutteja tai pitkäaikaisia haittoja saaneet lapset, nuoret ja aikuiset. Toiminta on liittynyt kiinteästi myös keskusteluun vastuullisesta vanhemmuudesta.

Toiminnan painopiste on ollut pienissä lapsissa, joskin samalla on huomioitu myös ongelmien siirtyminen nuoruuteen ja aikuisuuteen sekä tuleville sukupolville. Tietoa ja työvälineitä on tuotettu alkoholiperheiden aikuisille lapsille (*Matka vapauteen* -työkirja 1992) ja keväällä 2008 avatun *Varjomaailma*-verkko palvelun myötä Lasinen lapsuus -toiminnan piirissä on ryhdytty kehittämään myös nuorten avunsaantimahdollisuuksia.

Lasinen lapsuus -toimintamalli on lisäksi virittänyt päihdetyön palvelujen kehittämistä erityisryhmille, kuten päihdeperheissä kasvaville tytöille. Aihepiirin uusin kehittämishaaste liittyy vanhempien päihdeidenkäytöstä kärsivien poikien tukemiseen ja auttamiseen. Omissa hankkeissaan on huomioitu sekä päihdeäidit että päihdeperheiden isät. Perhekeskeisen näkemyksen mukaisesti on eri projekteissa kehitelty myös sukupolvien ongelmaketjujen katkaisemistapoja ja perhekeskeistä huumehoitoa. Uusimmilla kumppanuushankkeilla on tarkoitus rakentaa perinteisiä sektorirajoja ylittäviä yhteistyömuotoja päihdejärjestöjen sekä lastensuojelujärjestöjen ja perheneuvoloiden keskinäisenä kumppanuutena ja osaamisen vaihtona.

Päihdeperheiden lasten piirissä tehtävää työtä on kehittämisvaiheiden jälkeen toteutettu laajasti A-klinikkasäätiön palvelujärjestelmän piirissä, mm. nuorisosasemilla ja nuorten hoitoyhteisöissä, A-klinikoilla sekä Järvenpään sosiaalisairaalan perheosastolla. Aihepiirin asiantuntijapalvelut ovat lisääntyvästi edustettuina myös kansallisissa ja kansainvälisissä verkkopalveluissa (esim. www.lasinenlapsuus.fi, www.varjomaailma.fi ja www.encare.info/en-GB/chapaps).

Työn tulosten juurruttamiseksi ja levittämiseksi sekä yhteiskunnallisen keskustelun lisäämiseksi A-klinikkasäätiö on harjoittanut aktiivista ja laajaa viestintä- ja vaikuttamistoimintaa esimerkiksi

Tiimi-lehden kautta, kehittämisprojektien tiedotustilaisuuksissa, median edustajille järjestetyissä *Päihdetiedotusseminaareissa*, aihepiiriin liittyvissä kokouksissa sekä poliittisten päättäjien keskuudessa, viime vuosina erityisesti lapsiasiavaltuutetun kanssa. Lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten osaamista on lisätty mm. pitkäjänteisillä Lasinen lapsuus -koulutuksilla sekä osana A-klinikkasäätiön muuta koulutus-, työnohjaus- ja konsultaatiotyötä.

A-klinikkasäätiö on tarjonnut aihepiirin tutkimusalustan opinnäytetyön tekijöille ja tutkijoille. Kiinnostuksen kohteena ovat olleet mm. raskaus ja päihdeet, alkoholi-ongelmaisen äidin muutoksen mahdollisuudet, itsetuhoiset huumeita käyttävät äidit, päihdeongelmaisten puolisoiden vertaistuki verkossa, päihdeperheiden lasten kokemaa väkivaltaa ja tapaturmat, nuorten päihdeiden ongelmakäyttäjien sosiaaliset suhteet sekä päihdetyössä esiintyvä lapsen näkökulma päihdeperheessä kasvamiseen.

Päihdeperheiden lasten erityiskysymyksiä on tarkasteltu myös laajemmissa päihde- ja hyvinvointipolitiikan kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä, kuten lastensuojelujärjestöjen ja Alkon kanssa tehtävässä yhteistyössä, Suomen hallitusohjelman kehityksessä, kansallisissa alkoholiohjelmassa, eurooppalaisessa ENCARE-verkostossa (European Network for Children affected by Risky Environments within the Family), eurooppalaisen köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisessa EAPN-verkostossa (erityisteemana lapsiperheiden köyhyys), ja Venäjällä tehtävässä lähialueyhteistyössä.

Päihdeperheiden lasten kanssa tehtävä työ on ollut esillä A-klinikkasäätiön hoito- ja tutkimuseettisessä toimikunnassa ja sen järjestämässä eettisissä foorumeissa. Eettistä pohdintaa on tehty mm. lastensuojelulain edellyttämien ”puolipakkohoitosten” (kuten Stoppari-palvelut) sekä päihdeäitien pakkohoittoa koskevien kehittämistarpeiden äärellä.

Lapsikeskeisen päihdetyön edistäminen on valitettavan pitkäaikainen haaste, joka laaja-alaisuudessaan koskettaa niin ehkäisevän ja korjaavan hyvinvointipoliittisen työmme arkea kuin myös aihepiiriin viestintää, osaamisen lisäämistä, kehittämistä ja tutkimustakin. Lastemme hyvinvointi on myös pitkäjänteiseen talouskehityksemme yhä vahvemmin vaikuttava tekijä, onhan kyse tulevien ikä- ja sukupolvien toimintakyvyn edellytyksistä. Ennenkaikkea kyse on kuitenkin meidän tämän päivän aikuisten eettisestä valinnasta ja tahdosta; lasten hyvinvoinnilla pitäisi olla siinä nykyistä suurempi merkitys.

Ari Saarto

A-klinikkasäätiön kehittämisjohtaja

SISÄLLYS

10

Mira Roine, Minna Ilva ja Janne Takala:
Johdatus Lapsuus päihteiden varjossa -raporttiin

16

Minna Ilva ja Mira Roine:
Vanhempien päihteidenkäytön vaikutukset lapseen:
katsaus aiheesta tehtyyn suomalaistutkimukseen

26

Mira Roine ja Minna Ilva:
Joka neljännessä suomalaisperheessä käytetään lasten näkökulmasta liikaa päihteitä

39

Mira Roine:
Työkaluja lasten kohtaamiseen tarvitaan

47

Marja Holmila ja Minna Ilva:
Näkymätön uhri vai pätevä toimija? Vanhempiensa
pääihteidenkäytöstä kärsivien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja

61

Shirley Hubara ja Emilia Pakkanen:
Lasten ja nuorten vertaistuki verkossa

72

Emilia Pakkanen:
”Jaksaako vai hakeeko apua” – lasten tarinat Varjomaailma-verkkopalvelussa

79

Lähteet, kuvat ja taulukot

85

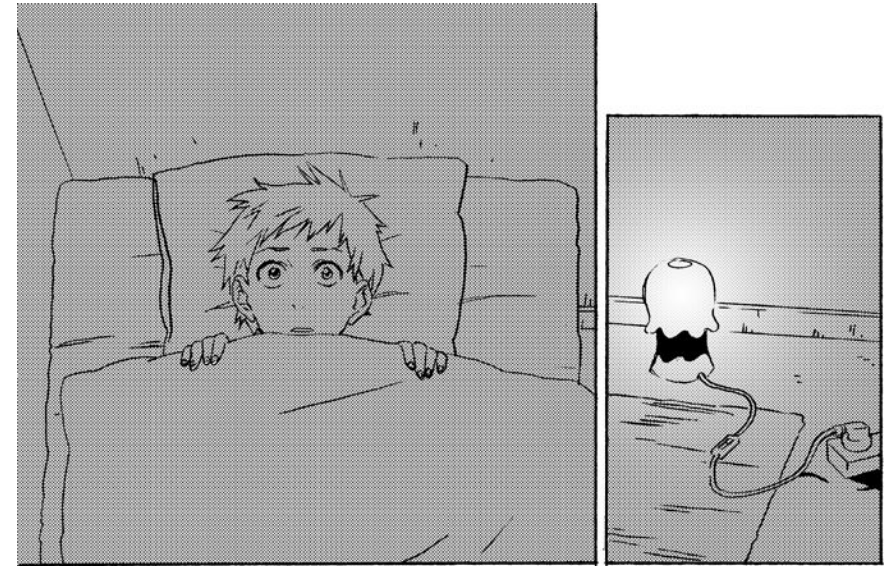
Liitteet

88

Aiheeseen liittyvää materiaalia ja hyödyllistä luettavaa Suomesta

93

Kirjoittajat

JOHDATUS LAPSUUS PÄIHTEIDEN VARJOSSA -RAPORTTIIN

Mira Roine, Minna Ilva ja Janne Takala

ALKOHOLINKULUTUKSEN KASVUN VAIKUTUS LASTEN JA PERHEIDEN PAHOINVOINNIN LISÄÄNTYMISEEN

Suomalaisten alkoholinkulutuksen pitkään jatkunut kasvu näkyy myös alkoholihaittojen nousussa kansanterveyden kannalta kestävämmälle tasolle. Alkoholisyötyt ovat olleet vuodesta 2005 lähtien työikäisten (15–64-vuotiaiden) miesten ja naisten yleisin kuolinsyy. Vuonna 2006 alkoholisairauksiin ja -myrkytyksiin kuoli yhteensä 2 032 suomalaista. (Alkoholi ja huumeet alueittain 2006.)

Taulukko 1. Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1995 – 2008

Vuosi	Ulkopuolelle sijoitetut lapset	Huostaanotettuina
1995	10 738	(6 391)
1996	11 163	(6 507)
1997	11 636	(6 783)
1998	11 778	(6 810)
1999	12 086	(6 946)
2000	12 671	(7 329)
2001	13 338	(7 512)
2002	13 995	(7 992)
2003	14 207	(8 415)
2004	14 691	(8 794)
2005	15 253	(9 304)
2006	15 704	(9 625)
2007	16 124	(10 278)
2008	16 608	(10 716)

Lähde: THL:n tilasto Lastensuojelu 2008.

Myös naisten juominen on lisääntynyt rajusti, minkä on osaltaan nähty vaikuttavan dramaattisesti lapsille päihteidenkäytöstä aiheutuviin haittoihin (Holmila et al. 2009). Vanhemman päihdeongelma onkin yleisin syy pienten lasten huostaanottoihin Suomessa (Pajulo & Kalland 2008; Kalland & Sinkkonen 2001). Pääkaupunkiseudulla huostaanottojen taustalla olevia syitä selvittäneen Annina Myllärniemen tutkimuksessa kävi ilmi, että 64 prosentissa kaikista huostaanotoista aiheuttajana oli äidin päihteidenkäyttö ja 7-12-vuotiaiden lasten huostaanotoista 67 prosentissa syynä oli vanhempien päihteidenkäyttö (Myllärniemi 2007).

Kaiken kaikkiaan huostaanotot ovat Suomessa lisääntyneet 2000-luvulla ja yhtenä keskeisenä kehitystä selittävänä tekijänä pidetään juuri työikäisen väestön alkoholinkulutuksen kasvua (THL 2008). Terveyden edistämisen keskuksen toimittamassa vuoden 2007 Päihdebarometrissä 90 prosenttia kunta- ja järjestövästääjistä arvioi laajenevan alkoholiongelman näkyvän erityisen räikeästi lastensuojelussa ja 70 prosenttia vastaajista arveli lastensuojelukustannusten edelleen kasvavan lähitulevaisuudessa. (Päihdebarometri 2007)

Vuonna 2007 Sisäasianministeriön lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemistä pohtinut työryhmä totesi raportissaan, että päihteidenkäyttö ja varsinkin alkoholinkulutuksen kasvu on lisännyt erityisesti lapsiperheiden pahoinvointia. Alkoholinkulutuksen lisääntyminen on kasvattanut poliisin tilastoimien hälytystehtävien lukumäärä etenkin pahoinpitely- ja perheväkivaltatapauksien osalta. (Sisäasianministeriö 2007.)

Taulukko 2: Perheväkivaltatapauksen määrä koko maassa vuosina 2000–2006

vuosi	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
lkm	15 838	15 276	15 086	15 300	15 837	17 133	17 648

Lähde: Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö, Sisäasianministeriön julkaisuja 25/2007

Esittelemme tämän julkaisun ensimmäisessä luvussa tutkimusta vanhempien runsaan päihteidenkäytön vaikutuksista lapsiin. Avaamme luvussa pääpiirteittäin sekä äidin raskaudenaikaisen päihteidenkäytön aiheuttamista sikiövaurioista tehtyä tutkimusta että sosiaalitieteellistä tutkimusta vanhempien liiallisen päihteidenkäytön vaikutuksista lapsen myöhäisempään elämään.

KUINKA MONI LAPSI ELÄÄ PERHEESSÄ, JOSSA KÄYTETÄÄN LIIKAA PÄIHTEITÄ?

A-klinikkasäätiön yli 20-vuotinen Lasinen lapsuus -toiminta on pitkäjänteisesti selvittänyt lapsuudenkodissaan liiallista päihteidenkäyttöä kokeneiden suomalaisten määrää. Vuosina 1994, 2004 ja 2009 toteutetut väestökyselyt piirtävät kuvaa hälyttävän yleisestä ilmiöstä: kuluneiden viidentoista vuoden aikana lapsena liiallista päihteidenkäyttöä todistaneiden suomalaisten osuus on lisääntynyt 16 prosentista 23 prosenttiin.

Lasinen lapsuus -väestökyselyt ovat merkittävin tiedonlähde oltaessa kiinnostuneita vanhempien päihteidenkäytöstä kärsineiden suomalaisten määräästä. Myös kansainvälisestä perspektiivistä katsottuna kyselyiden tuottama tieto on harvinaislaatuista: koska useimmissa maissa ilmiöstä ei ole olemassa yhtä systemaattisesti kerättyä tietoa, maidenvälistä tarkastelua ei voida pitävästi tehdä.

Kuvaamme raportin toisessa luvussa tuoreimman Lasinen lapsuus -väestökyselyn keskeisiä tuloksia. Keskityimme esityksessä kahteen kyselyn pääteemaan: yhtäältä suomalaisten herkkyyteen tunnistaa ja auttaa lähipiirissään vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia ja toisaalta suomalaisten omiin kokemuksiin lapsuudenkodin liiallisesta päihteidenkäytöstä. Tutkimusasetelman asettamissa rajoissa kuvaamme myös suomalaisten kokemuksissa viimeisen viidentoista vuoden kuluessa tapahtuneita muutoksia.

KUKA AUTTAA VANHEMMAN PÄIHTEIDENKÄYTÖSTÄ KÄRSIVÄÄ LASTA?

Aiemmat tutkimukset osoittavat vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten jäävän usein yksin, ilman tarvitsemaansa apua ja tukea (esim. Itäpuisto 2005; ks. myös Holmilan ja Ilvan artikkeli toisaalla tässä raportissa). Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten tunnistaminen vaatii esimerkiksi lasten parissa työskenteleviltä ammattilaisilta erityistä herkkyyttä, koska lapsen oirehdinta ei välttämättä näy päällepäin (esim. Itäpuisto 2008).

Lasinen lapsuus -toiminnan pilottialueita vuosina 2008-2011 ovat itäinen Helsinki, Hämeenlinna ja Mikkelä. Näillä kolmella alueella toteutettiin vuosien 2008-2009 aikana selvitys vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten kohtaamisesta äitiys- ja lastenneuvolassa, päivähoidossa sekä peruskoulussa. Selvitys toteutettiin yhteistyössä paikallisten sosiaalialan ammattikorkeakoulujen kanssa, joiden opiskelijoita rekrytoitiin toteuttamaan yhteensä 27 ammattilaisen laadulliset haastattelut.

Kolmannessa luvussa vedetään yhteen pilottialueilla tehdyn selvityksen keskeisiä tuloksia. Luvussa keskitytään erityisesti siihen, miten ammattilaiset havaitsivat vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia ja millaisin menetelmin asian parissa konkreettisesti työskennellään.

MITÄ TIEDETÄÄN LAPSISTA, JOTKA ELÄVÄT VANHEMPIEN PÄIHTEIDENKÄYTÖN VARJOSSA TÄSSÄ HETKESSÄ?

Tällä hetkellä lapsuuttaan elävien suomalaislasten ja -nuorten kokemuksista vanhempien päihteidenkäytöstä ei ole juurikaan tietoa. Aihepiiristä tehdyissä harvoissa tutkimuksissa aineisto on useimmiten kerätty lapsuuttaan muistelevilta aikuisilta (Itäpuisto 2005; Fabritius 2007; Kiuru 2003; Heimonen 2006).

Lasinen lapsuus -toiminnan lähtökohtana on lapsen näkökulman arvostaminen ja esiin tuominen. Lapsilähtöisestä näkökulmasta tärkeän lisän aihepiiristä käytävään keskusteluun tuo

tämän raportin neljäs luku, jossa Marja Holmila ja Minna Ilva kysyvät suoraan vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviltä lapsilta heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan. Holmilan ja Ilvan kysely lapsille toteutettiin kesällä 2008 Varjomaailma-verkkopalvelussa. Varjomaailma on osana Lasinen lapsuus -toimintaa kehitetty palvelu, jossa vanhempiensa alkoholinkäytöstä haittoja kokevat lapset ja nuoret voivat turvallisesti purkaa kipeään asiaan liittyviä kokemuksiaan.

Holmilan ja Ilvan artikkelissa vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivät lapset itse kertovat, millaista apua ja tukea he ovat tilanteeseensa ehkä saaneet tai millaista tukea jatkossa toivoisivat saavansa.

MISSÄ LAPSET VOIVAT KERTOA ELÄMÄSTÄ PÄIHTEIDENKÄYTÖN VARJOSSA?

Varjomaailma-verkkopalvelu on vakiintunut Lasinen lapsuuden yhdeksi työmuodoksi ja kehittämiskohteeksi. Varjomaailmassa nuori voi käsitellä vanhempien päihteidenkäytön herättämiä tunteita ja kokemuksia sarjakuvien luomisen sekä tarinoiden kirjoittamisen avulla. Artikkelissa ”Jaksaako vai hakeeko apua. Nuorten tarinat Varjomaailma-verkkopalvelussa” *Emilia Pakkanen* kuvaa nuorten Varjomaailmaan kirjoittamien tarinoiden sisältöä.

Verkkopalvelun käynnistyttyä havaittiin, että lapsilla ja nuorilla on tarve vanhempiensa haitalliseen päihteidenkäyttöön liittyvien asioiden käsittelyyn vuorovaikutuksessa aikuisten ja toistensa kanssa. Osa nuorten laatimista sarjakuvista oli suoranaisia keskustelun avauksia ja toisille suunnattuja kommentteja. Niinpä Varjomaailmaan luotiin paikka, jossa sydäntään voi purkaa joko kaikille avoimella foorumilla tai suljetussa ryhmässä. Foorumi on Lasinen lapsuuden projektityöntekijän ylläpitämä ja ryhmiä ohjaavat sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset. Varjomaailmasivustolla nuorille on tarjolla myös asiatietoutta ja linkistö muihin tahoihin, joita he voivat lähestyä ongelminensa.

Varjomaailman keskusteluryhmät ovat osoittautuneet käyttäjäpalautteen perusteella hyödylliseksi välineeksi vaikean aiheen käsittelyssä. Pilottiryhmää ohjannut *Shirley Hubara* kirjoittaa nuorten pitäneen ryhmissä tehtyjä tehtäviä ja toisten kirjoituksiin tutustumista itsetuntoa vahvistavana. Järjestyksessä toista Varjomaailman suljettua ryhmää ohjannut *Emilia Pakkanen* puolestaan kertoo keskinäisen vertaistuen olleen ryhmäläisten mielestä antoisaa ja mieltä valaisevaa. Artikkelissaan ”Lasten ja nuorten vertaistuki verkossa” Hubara ja Pakkanen kertovat ryhmien toiminnasta ja tukimuodon kehittämistarpeista. Vertaisryhmät saivat parhaimman mahdollisen tunnustuksen käyttäjien kertoessa niiden tuoneen lohtua, osoittaneen vanhempien päihdeongelman olevan monen muunkin nuoren yhtäläinen murhe, sekä kohottaneen elämänmyönteisyyttä ja lisänneen oma-aloitteisuutta.

Nuorten lisäksi Varjomaailma-verkkopalvelua ovat kiitelleet myös viranomaiset: Varjomaailma voitti Euroopan komission syrjäytymistä ehkäisevän sähköisen palvelun e-inklusiopalkinnon kategoriassa ”syrjäytyneet nuoret” vuonna 2008.

LAPSUUS PÄIHTEIDEN VARJOSSA -RAPORTIN TAVOITE

Lapsia työssään kohtaavat ammattilaiset ovat Lasinen lapsuus -toiminnan tärkeä kohderyhmä. Niin pienimuotoisesta selvityksestä (ks. Mira Roineen artikkeli tässä raportissa) kuin erilaisissa tilaisuuksissa kiertäessämme suoraan ammattilaisilta saatu viesti on se, että tietoa vanhempien päihteenkäytön vaikutuksista lapsiin tarvitaan edelleen lisää. Erityisesti lapsen näkökulman huomioivaa tietoa aiheesta on vielä kovin vähän.

Lasten parissa työskentelevien ammattilaisten tiedontarpeeseen vastaamiseksi halusimme koota yksiin kansiin tiiviin katsauksen aihepiiristä tehdyistä tutkimuksista ja selvityksistä. Toivomme tämän raportin palvelevan kaikkia niitä ammattilaisia, jotka kohtaavat työssään lapsia ja perheitä, ja jotka toisinaan ovat miettineet vanhempien päihteenkäytön ja lasten hyvinvoinnin yhteyksiä. Edelleen artikkelikokoelma voi palvella erityisesti sosiaalialan opiskelijoita, mutta myös vaikka opettajaksi tai lääkäriksi opiskelevalle voi olla hyötyä tähän kootuista artikkeleista. Lyhyesti sanottuna toivomme raporttimme hyödyttävän jokaista lasten hyvinvoinnista kiinnostunutta lukijaa.

VANHEMPIEN PÄIHTEIDENKÄYTÖN VAIKUTUKSET LAPSEEN: KATSAUS AIHEESTA TEHTYYN SUOMALAISTUTKIMUKSEEN

Minna Ilva ja Mira Roine

Tässä luvussa esittelemme erityisesti suomalaista tutkimusta vanhempien päihteidenkäytön haitoista lapselle. Esitys ei ole niinkään kaikenkattava tieteellinen tutkimuskatsaus, vaan tarkoituksenamme on pikemminkin kuvata Lasinen lapsuus -toiminnan kannalta ensisijaista tietoperustaa. Aluksi esittelemme arvioita sikiöaikaisen alkoholinkäytön altistamien suomalaislasten määrästä sekä aihepiiriin keskeisiä tutkimuksia. Tämän jälkeen siirrymme biologisista sosiaalisiiin haittoihin ja tarkastelemme vanhempien päihteidenkäytön aiheuttamia ongelmia jo syntyneen lapsen kannalta. Lopuksi nostamme esiin joitakin näkökulmia ja kysymyksiä, joita tutkimuksissa ei ole juuri huomioitu, mutta joista olisi jatkossa tärkeää saada tietoa työn tueksi.

SIKIÖAIKAISEN ALKOHOLINKÄYTÖN ALTISTAMIA LAPSIA KOSKEVA TUTKIMUS SUOMESSA

Raskaana olevien naisten päihteidenkäytön yleisyydestä ja piirteistä on hyvin vähän tutkittua tietoa (mm. Pajulo & Kalland 2008). Kuitenkin tiedetään, että raskaudenaikainen alkoholinkäyttö on suurin yksittäinen kehitysvammaisuuden aiheuttaja. Koska turvallista riskirajaa raskaana olevan äidin alkoholinkäytölle ei tunneta, neuvolat suosittavatkin tällä hetkellä odottavia äitejä pidättäytymään alkoholista kokonaan. (Pajulo & Kalland 2008; Kalland & Sinkkonen 2001).

Sikiöaikainen alkoholialtistus voi johtaa hyvin monimuotoiseen oireyhtymään, joten siihen liittyvä diagnosointi on kirjavaa. Lapsen kehitysnusteen kannalta on tärkeää tunnistaa äidin alkoholialtistuksen ja lapselle aiheutuvien oireiden välinen yhteys. Tämä on perusedellytys jo lapsen kasvuolojen turvaamiseksi. (Halmesmäki & Autti-Rämö 2005.)

FASD (Fetal alcohol spectrum disorder) on vakiintunut yleisesti käytetyksi termiksi, joka kuvaa koko sikiöaikaisen alkoholialtistuksen kirjoa. FASD ei ole itsessään diagnoosi, vaan se käsittää diagnoosit FAS, osittainen FAS, ARND ja ARBD, joita on avattu oheisessa laatikossa. Mitä suuremmalle alkoholimäärälle lapsi sikiöaikana altistuu, sitä vakavampia vauriot ovat. Vauriot vaihtelevat vakavasta kehitysvammasta vasta kouluiässä ilmeneviin erasteisiin oppimis- ja käytöshäiriöihin (Halmesmäki & Autti-Rämö 2005).

Arviot alkoholille raskauden aikana altistuneiden lasten määrästä vaihtelevat Suomessa lasku- ja esitystavasta riippuen. Ilmiön yleisyyttä ei varmuudella tiedetä. Aiheesta on olemassa vain yksi suomalaisaineistoon perustuva tutkimus, joka ei kuitenkaan ole ongelmaton (ks. Mäkelä 2009). Marjukka Pajulo (2001) keräsi väitöskirjansa lomakeaineiston 14 varsinaissuomalaisesta äitiysneuvolasta vuosina 1998-99. Kättilöiden 18.-35. raskausviikolla oleville äideille jakamista lomakkeista palautettiin 68%. Lomakkeella kartoitettiin päihteidenkäyttöä nk. SASSI-patteristolla

(Substance Abuse Screening Inventory). SASSI-patteristo sisältää sekä suoria kysymyksiä eri päihteiden elinikäisestä käytöstä että epäsuoria kysymyksiä päihteidenkäyttöön liittyen (Mäkelä 2009; Lazowsky et al. 1998). Pajulo (2001) on päättänyt tutkimuksessaan arvioon, että noin 6 prosentilla äideistä olisi raskaudenaikainen päihdeongelma. Jos tämä arvio suhteutettaisiin vuosittain syntyvien lasten määrään, voitaisiin esittää noin 3500 sikiön altistuvan vuosittain äidin alkoholinkäytölle¹

Klaus Mäkelä (2009) on arvostellut Pajulon tutkimusasetelmaa mm. siitä, että vastaajat luokiteltiin tutkimuksessa riskikäyttäjiksi raskaudenaikaisen päihteidenkäytön sijasta elinikäisen päihteidenkäytön perusteella. Mäkelän mukaan SASSI luokittelee riskikäyttäjiksi vastaajia, jotka eivät ole riippuvaisia päihteistä ja joista suuri osa luultavasti lopettaa alkoholin käytön saadessaan tietää olevansa raskaana. Mäkelä kuitenkin myöntää, että tästä suurkuluttajajoukosta monet voivat altistaa sikiön runsaalle alkoholinkulutukselle raskauden varhaisimmassa vaiheessa, jolloin eivät vielä ole tietoisia raskaudesta. Tutkimustuloksen luotettavuutta heikentää edelleen vastausprosentin alhaisuus. On perusteltua olettaa, että nimenomaan alkoholia runsaasti raskaudenkin aikana käyttävät äidit ovat yliedustettuina kyselyn palauttamatta jättäneiden joukossa. (Mt., Pajulo & Kalland 2008; Pajulo 2001, Savonlahti et al. 2004.)

Erja Halmesmäki ja Ilona Autti-Rämö (2005) ovat puolestaan nojautuneet Sampsonin (et al. 2005) esittämään arvioon, jonka mukaan länsimaissa FASD:n ilmaantuvuus olisi yksi tapaus 110 syntyvää lasta kohden. Näin laskettuna Halmesmäki ja Autti-Rämö päätyvät esittämään, että Suomessa syntyisi vuosittain noin 600 lasta, joilla on sikiöaikaiseen alkoholialtistukseen liittyviä oireita. Tässäkin esitystavassa on ongelmia, jotka kansainvälisten tutkijoiden mukaan liittyvät mm. aineiston edustavuuteen (ks. Mäkelä 2009). Halmesmäki ja Autti-Rämö (2005) ovat kuitenkin jatkaneet arviota esittämällä oman lääkärikokemuksensa perusteella, että 600:sta sikiöaikana alkoholille altistuneesta lapsesta 70:llä olisi klassinen FAS, 130:lla FAE tai osittainen FAS ja noin 400:lla keskushermoston toimintahäiriötä tai varhaisraskaudessa tapahtuneen satunnaisen humalahakuisen alkoholinkäytön aiheuttama epämuodostuma. Diagnosoinnin ja rekisteröinnin vaikeudesta kertoo se, että vuosittain Stakesin [nyk. THL] epämuodostumarekisteriin tulee ilmoitus vain noin 2-11 FAS-diagnoosista, mikä yleisen arvion mukaan vastaisi vain noin 10% FAS-tapauksista (Mäkelä 2009).

Päihteiden vahingollisesta vaikutuksesta sikiölle ja lapsen myöhemmälle kehitykselle on niin ikään vähän tutkimustietoa Suomessa. Seuraavassa esitellään lyhyesti lääketieteen alan väitöskäytösten tutkimusasetelmat, aineistot ja keskeisimmät tulokset sekä kaksi tutkimusta sikiöaikana päihteille altistuneiden lasten kehitysympäristöstä.

Erja Halmesmäen väitöskirja vuodelta 1987 on ensimmäinen äidin raskaudenaikaiseen alkoholinkäyttöön keskittynyt lääketieteen alan tutkimus Suomessa. Halmesmäki tutki 530 raskaana olevaa naista, joista 85 luokiteltiin päihteiden väärinkäyttäjiksi (29 alkoholiseksi, 30 runsaasti käyttäviksi ja 25 kohtuikäisiksi) heidän juomishistoriansa mukaan. Odottajille kerrottiin alkoholinkäytön haitallisuudesta sikiölle ja heitä seurattiin erityisklinikalla koko raskauden ajan. Kaksi kolmesta onnistui vähentämään juomistaan raskauden aikana. 20 lapsella diagnosoitiin

¹ Vuonna 2007 Stakesin tilastojen mukaan Suomessa syntyi 58 915 lasta

FAS ja 22:lla lievempi oireyhtymä FAE. Halmesmäki päätteli tutkimuksensa perusteella, että runsaasti alkoholia käyttävien äitien tehostettu ohjaus on tuloksellista, koska moni odottaja onnistui seurannan aikana vähentämään alkoholin käyttöään.

Ilona Autti-Rämön väitöskirjatutkimuksessa (1993) seurattiin 82 lasta, joiden äidit käyttivät runsaasti alkoholia (yli 10 annosta viikossa tai yli 45 annosta kuukaudessa). Tutkimuksessa arvioitiin äitien runsasta alkoholin käyttöä raskauden eri vaiheissa sekä juomisen keston yhteyttä lapsen neurologiseen toimintakykyyn, sikiöaikaiseen ja syntymänjälkeiseen kasvuun sekä epämuodostumiin. Mitä pidempään äidin runsas alkoholin käyttö oli jatkunut raskauden ajan, sitä vakavampia vammoja aiheutui lapsen myöhemmälle kehitykselle. Sikiönkasvuun vaikutti merkittävästi äidin alkoholin käytön jatkuminen raskauden viimeiselle kolmannekselle. Fyysisten epämuodostumien määrä oli merkittävästi korkeampaa niillä lapsilla, jotka olivat altistuneet alkoholille koko raskauden ajan. Fetaali-alkoholivauriot vaihtelivat normaalkasvuisten ja rakenteellisesti normaalisti kehittyneiden lasten kognitiivisista vajauksista jatkuvaan vajaakasvuuteen ja kasvojenpiirteiden epämuodostumiin. Näitä vaurioita oli Autti-Rämön tutkimusaineistossa 73 prosentilla runsaasti juovien äitien lapsista.

Halmesmäen tutkimuksen myötä Ensi- ja turvakotien liitossa alettiin kehittää riskisynnyttäjiä hoitoja. Ensimmäinen päihde-ensikoti perustettiin Helsingin Oulunkylään vuonna 1990. Ensi- ja turvakotien liiton kehittämässä hoitomallissa äiti voidaan ottaa asumaan ensikotiin jo odotusaikana tai synnytyksen jälkeen yhdessä pienen vauvan kanssa. (Pajulo & Kalland 2008; Andersson et al. 2001.) Vuodesta 2003 lähtien Ensi- ja turvakotienliiton Pidä kiinni -projektissa on tehty hoidon rinnalla myös tutkimusta. Tutkimus jatkaa Pajulon (2001) väitöskirjatyötä keskittyen äiti-vauvaparien väliseen varhaiseen vuorovaikutukseen ja hoidon tuloksellisuuteen. Sikiöaikana päihdeille altistuneen vauvan syntymän jälkeisen hoivan ja ympäristön merkitys kehitykselle on erityisen suuri, sillä vauvan kyky säädellä omaa olo- ja tunnetilaansa on haavoittunut. Äidin päihdekeskeinen elämäntapa riskitekijöineen vaikeuttaa tilanteen pohtimista vauvan näkökulmasta ja äidin refleksiivisyys ja kyky auttaa lastaan on usein poikkeuksellisen heikko. (Mt.)

Pajulon tutkimusryhmä on käyttänyt tutkimusmenetelminä äitien ja työntekijöiden haastatteluja, videokuvauksia sekä kyselylomakkeita. Aineistoa on kerätty Oulunkylän ohella kolmesta muusta päihde-ensikodista. Tutkimuksen tulokset tukevat hypoteesia, että äidin refleksiivinen funktio (kyky reagoida lapsen tarpeisiin) on noussut hoidon myötä merkittäväällä osalla äideistä. (Pajulo & Kalland 2008). Huomionarvoinen seikka on, että päihdeongelmien hoitoon erikoistuneihin ensikoteihin ohjataan herkemmin huumeongelmaisia kuin alkoholi-ongelmaisia äitejä. Seuranta-tutkimuksessa mukana olleista äideistä vain 10 prosentilla oli alkoholi-ongelma. (Mt.)

Anne Koponen (2006) on sosiaalipsykologian väitöskirjassaan kartoittanut sikiöaikana päihdeille altistuneiden lasten fyysistä ja sosioemotionaalista kehitystä sekä kasvu-ympäristöä ja sen merkitystä lapsen kehitykselle. Tutkittavina olivat Helsingin sosiaaliviraston asiakkaina vuonna 2002 olleet 0-16-vuotiaat lapset (78 alkoholille ja 15 huumeille altistunutta lasta). Tietoa kerättiin sosiaalityöntekijöiltä ja kasvattajilta kerätyillä kyselylomakkeilla, haastatteluin sekä lapsen elämäkertatiedoista. Koposen tutkimuksen tavoitteena oli saada kattava kuva lasten kehitysoloista sekä tarkastella kasvu-ympäristön osuutta lasten kehityksessä. Koponen valottaa myös sijaisvanhemi-

en näkemyksiä tuen ja koulutuksen tarpeesta lasten kasvatuksessa.

Koposen tutkimusaineiston alkoholille altistuneista lapsista yli puolella oli FAS-diagnosi, neljänneksellä FAE-diagnosi ja viidennes oli diagnosoimattomia. Osa alkoholille altistuneista lapsista oli kehitysvammaisia tai heikkolahjaisia. Kielen, puheen, tarkkaavuuden, keskittymiskyvyn ja sosiaalisen kanssakäymisen ongelmat olivat tyypillisiä sekä alkoholille että huumeille altistuneille lapsille. (Mt.)

Koposen tulokset tukevat aiempaa tutkimusta, jonka mukaan pelkkä hyvä hoito ei riitä laiminlyödyille ja äidin raskaudenaikaisen päihdeiden käytön takia vaurioituneille lapsille, vaan lapset tarvitsevat myös terapiaa ja sijaisvanhempien tulisi saada koulutusta ja tukea. Näitä palveluita ei kuitenkaan Koposen mukaan ole tarjolla riittävästi. Tutkimus osoitti edelleen sen, että pitkäaikaisen huostaanoton kynnyks on Suomessa korkea, eivätkä lastensuojelulain mukaiset lasten oikeudet toteudu käytännössä. Tutkimusaineiston lapsista vain yksi oli sijoitettu syntymän jälkeen pitkäaikaiseen perhehoitoon. Biologisissa perheissä lapset olivat joutuneet kokemaan laiminlyöntiä, väkivaltaisuutta, mielenterveysongelmia, rikollisuutta ja työttömyyttä. Kaksi lasta oli joutunut myös seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi. (Mt.)

Koposen tutkimuksessa lasten kehityksen kannalta ratkaisevaa oli, miten paljon toimintakykyä haittaavia sairauksia ja vammoja sikiöaikainen alkoholi-altistus oli lapsille aiheuttanut, miten varhain lapset oli sijoitettu pitkäaikaisesti pois biologisesta perheestään ja miten paljon vaikeita elämäkokemuksia heillä oli. Vähiten oireilevia lapsia oli Koposen aineistossa niiden lasten joukossa, jotka oli sijoitettu suoraan synnytyslaitokselta. (Mt.)

SOSIAALITIETEELLINEN TUTKIMUS VANHEMPIEN PÄIHTEIDENKÄYTÖN VAIKUTUKSISTA LAPSIIN

Jos kotimainen tutkimus äidin raskaudenaikaisen päihdeiden käytön vaikutuksista lapsen kehitykseen onkin melko vähäistä, voidaan sanoa vanhempien alkoholin käytön sosiaalisia vaikutuksia lapsen elämään selvittävän tutkimuksen puuttuvan Suomesta lähes kokonaan (Itäpuisto 2008; Itäpuisto 2005). Koska Lasinen lapsuus -toiminnan kannalta nimenomaan jo syntyneiden lasten kohtaamien haittojen ja ongelmien ymmärtäminen on ensisijaisen tärkeää, luomme tässä luvussa lyhyen silmäyksen myös aiheesta tehtyyn kansainväliseen tutkimukseen.

KANSAINVÄLINEN SOSIAALITIETEELLINEN TUTKIMUS ALKOHOLI-ONGELMAISTEN VANHEMPIEN LAPSIIN

Kansainvälistä tutkimuskenttää hallitsevat psykologiset tutkimukset, mikä näkyy mm. alkoholi-ongelmaisten vanhempien lasten kuvaamiseen käytetyssä ongelmaorientoituneessa käsitteistössä ja kysymyksenasettelussa (Itäpuisto 2005, 25). Yhdysvalloissa ja Ison-Britanniassa psykologisesti orientoitunut alkoholi-ongelmaisten vanhempien lasten tutkimus ("Children of Alcoholics", COA) on vakiinnuttanut asemansa tieteen kentällä jo kauan sitten (Itäpuisto 2008, 84-85).

Tutkimuksissa on selvitetty mm. alkoholiongelmaisten vanhempien lasten koulumenestystä (ks. esim. McGrath et al. 1999) ja lasten omaa päihteidenkäyttöä tai muuta ongelmakäyttäytymistä (esim. Keller et al. 2002; Wilens et al. 2002; Diaz et al. 2008). COA -tutkimusta on kritisoitu mm. tutkimusasetelman sisään rakennetun uhrioletuksen vuoksi. Uudemmassa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevässä tutkimuksessa onkin alettu kyseenalaistaa vanhempien ongelmien deterministiset vaikutukset ja painottaa näkökulmaa, jossa tarkastellaan riskien ja haavoittuvuuden kysymyksiä. (Itäpuisto 2005, 30-33.)

Psykologisen ongelmakeskeisen lähestymistavan hallitessa kenttää sosiaalitieteelliset tutkimukset vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksista lapsiin ovat jääneet maailmanlaajuisestikin tarkasteltuna yksittäisiksi. Sosiaalitieteisiin ei ole esimerkiksi muodostunut samalla tavalla hallitsevia tutkimuskysymyksiä ja -traditioita kuin psykologiseen tutkimukseen. Sosiaalitieteellinen panos näkyy silti traditioissa, joissa on tutkittu alkoholiperheen dynamiikkaa tai perhestressiä. Suuri osa näistä lähestymistavoista kuitenkin ottaa lähtökohdakseen perheen yksikkönä, eikä kiinnitä erityisemmin huomiota lapsen näkökulmiin ja kokemuksiin. (Mt., 25.)

SUOMALAINEN TUTKIMUSPERINNE

Suomalainen tutkimus eroaa kansainvälisestä ensinnäkin siinä, että meille ei ole Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian tavoin kehittynyt psykologista tutkimusperinnettä, joka kiinnittäisi huomiota pelkästään alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin (Itäpuisto 2005, 25). Lähes ainoana merkittävänä aihetta sivuavana suomalaisena psykologisena tutkimuksena voitaneen pitää Tuuli Pitkäsén (2006) väitöstutkimusta, jossa hän selvitti alkoholin juomiskäyttäytymistä nuoruudesta keski-ikäen kynnykselle sekä sitä, minkälaiset lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvät asiat ennakoivat alkoholin ongelmakäyttöä aikuisiässä. Pitkäsén työ perustuu Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen Lapsesta aikuiseksi -tutkimukseen, jossa tutkittiin samoja henkilöitä 8-vuotiaista 42-vuotiaiksi sekä Kansanterveyslaitoksen Nuorten aikuisten mielenveys -tutkimukseen, jossa seurattiin lukiolaisia viiden vuoden ajan. Tutkimuksessa kävi ilmi, että perhetaustaan liittyvät ongelmat, erityisesti vaikeudet vanhemmuudessa sekä vanhempien alkoholin käyttö ja äidin tupakoiminen lisäsivät riskiä sekä varhaiseen alkoholin käytön aloittamiseen että aikuisiän ongelmajuomiseen. (Mt.)

Toiseksi myös suomalaisen sosiaalitieteellisen tutkimuksen painotukset eroavat kansainvälisistä tutkimuksista, sillä kotimaisessa tutkimuksessa päihdeongelmaisten vanhempien lapsia tarkastellaan yleensä yhdessä muiden läheisryhmien kanssa. Muualla taas tällaiset tutkimusasetelmat ovat melko harvinaisia. Suomalaista lähestymistapaa voidaankin Maritta Itäpuiston tavoin kutsua 'läheisnäkökulmaksi'. (Itäpuisto 2005, 21.) Esimerkiksi Marja Holmila on julkaissut viime vuosikymmenien kuluessa lukuisia artikkeleita ja kirjoja, joissa käsitellään alkoholia erilaisissa läheissuhteissa. Yhdessä Elina Haavio-Mannilan kanssa toteuttamassaan tutkimuksessa Holmila selvitti 1980-luvun nuorten helsinkiläispariskuntien juomisen ja perhesuhteiden yhteyksiä (Haavio-Mannila & Holmila 1986). Edelleen päihdehaittojen ennaltaehkäisyyn keskittynyt Lahti -projekti kiinnitti huomiota juojan läheisten kokemuksiin. Projektiin kuului tutkimus joka perustui läheisten haastatteluille. (Holmila 1997.) Vuonna 2003 julkaistiin Pullonkauloja-kirja

(Holmila & Kantola 2003), jossa käsiteltiin eri läheisryhmien kokemuksia häiritsevistä alkoholin käytöstä. Sittemmin Marja Holmila on ottanut tarkastelunsa kohteeksi myös vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivät lapset (Holmila et al. 2008a ja 2008b; Holmilan & Ilvan artikkeli toisaalla tässä raportissa).

Useimmiten lasten kokemukset ovat kuitenkin jääneet huomiotta sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa. Päihteidenkäytön ja perhe-elämän yhdistämisestä kiinnostuneetkin tutkijat ovat tarkastelleet lasten kokemusten sijaan esimerkiksi vanhemmuuden kysymyksiä, kuten päihteidenkäytöstä ongelmoitunutta äitiyttä (Nätkin 2006, 5-9). Maritta Itäpuisto on lähes ainoana tutkinut lasten kokemuksia vanhempien ongelmallisesta alkoholin käytöstä lisensiaatintyössään (2001) ja väitöskirjassaan (2005). Itäpuisto käyttää tutkimusaineistonaan haastatteluja, kirjeitä ja kirjoituskilpailuun lähetettyjä tekstejä, joissa alkoholia ongelmallisesti käyttäneiden vanhempien kanssa lapsuuttaan eläneet suomalaiset kertovat omia tarinoitaan. Itäpuiston näkökulma on siinä mielessä lapsilähtöinen, että hänen lähestymistavassaan tutkijalla ei esimerkiksi ole valtaa määrittellä vanhemman päihdeongelmaa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei lapsuudestaan kertovan kokemusta vanhemman päihteidenkäytön ongelmallisuudesta kyseenalaisteta, vaikka esimerkiksi yleisesti määritellyt alkoholin suurkulutuksen rajat eivät vanhemman kohdalla ylittyisikään. Itäpuiston aineistosta löytyy kuvauksia niin jatkuvasti kuin satunnaisemmin juovista vanhemmista, joiden kaikkien päihteidenkäyttö on kuitenkin aiheuttanut heidän lapsilleen eriasteisia haittoja.

Eräs tutkimuksen keskeinen löydös on se, että vanhempiensa juomisesta kärsivä lapsi jää usein yksin huolensa ja ongelmiansa kanssa. Itäpuiston aineistossa kuvataan useaan otteeseen, miten kukaan perheen ulkopuolinen aikuinen ei puuttunut tilanteeseen auttaakseen lasta. Samaan tapaan esimerkiksi lasten perheväkivaltakokemuksia selvittäneissä tutkimuksissa on todettu, että lasten ja nuorten on vaikea saada ammattiauttajilta apua vaikeisiin elämäntilanteisiinsa (Eskonen 2005; Weinehall 1997). Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten elämää saattaa entisestään hankaloittaa syrjään jääminen vertaisryhmäsuhteissaan, jos esimerkiksi kaverien tuominen omaan kotiin käy mahdottomaksi vanhemman ennakoimattoman käytöksen vuoksi (Itäpuisto 2005; ks. myös Velleman & Orford 1999).

Itäpuiston tutkimusten lisäksi alkoholiongelmaisten vanhempien aikuistuneiden lasten kokemuksia on selvitetty Suomessa joissakin pro gradu -tutkielmissa (mm. Kiuru 2003; Fabritius 2007; ks. myös Heimonen 2006). Esimerkiksi Fabritiuksen (2007) kymmentä omaelämäkerrallista tarinaa analysoiva tutkielma toistaa Itäpuiston (2001; 2005) havaintoa, jonka mukaan vanhempien alkoholin käytöstä lapsena kärsineet kokevat usein jääneensä tilanteessa yksin.

Valtaosa suomalaisesta vanhempien päihteidenkäytöstä kärsineitä käsittelevästä tutkimuksesta näyttää perustuvan lapsuuttaan muistelevien, eri-ikäisten ihmisten kokemuksiin. Erittäin harvat tutkimukset ovat tarkastelleet lasten kokemusta vanhempien päihteidenkäytöstä tässä ja nyt. Osittain tämä johtuu siitä, että alaikäisten tutkiminen on käytännössä hankalaa ja aineistoa vaikea saada. (Holmila et al. 2008b.) Joitakin yksittäisiä yrityksiä tutkimusentekohetkellä lapsuuttaan elävien kokemusten analysoimiseksi on kuitenkin viime aikoina tehty (Heikkilä 2005; Roine, tulossa; Holmila ja Ilva toisaalla tässä julkaisussa; Pakkanen toisaalla tässä julkaisussa).

Esimerkiksi Anu Heikkilä (2005) haastatteli pro gradu -tutkielmassaan viittä 6-8-vuotiasta lasta, joiden vanhemmalla oli päihdeongelma. Heikkilä oli kiinnostunut lasten turvattomuuden kokemuksista, jotka hän jakoi tutkielmassaan neljään luokkaan: läheisten aikuisten riitelemineen, läheisten aikuisten suuttumiseen, läheisen aikuisen alkoholinkäyttö sekä läheisen aikuisen menettäminen.

Koska parhaillaan lapsuuttaan elävien kokemuksia vanhempien päihteidenkäytöstä on tutkittu maailmanlaajuisestikin niukasti, Heikkilän (2005) tutkielmalla ei ole syytä sivuuttaa. Heikkilän tutkimuksen - kuten eräiden muidenkin alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevien tutkimusten - tutkimusasetelman puutteena voidaan kuitenkin pitää sitä, että tutkittavat lapset on rekrytoitu päihdeongelmansa vuoksi hoidossa olevien vanhempien perheistä (ks. mm. Velleman & Orford 1999). Tällöin vanhemman päihdeongelma määritellään ulkoapäin päihdehoitolaitoksen asiakkuudeksi, eikä lapsen tavoille määritellä ja kuvata tilannetta jää tilaa. Lapsi voi kokea vanhemman päihteidenkäytön haitalliseksi ja ongelmaksi silloinkin, kun vanhempi itse ei tunnista ongelmaa (ks. Itäpuisto 2001; 2005). Lisäksi vain murto-osan päihdeongelmaisista tiedetään hakeutuvan hoitoon, joten vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten kokemuksista saadaan hyvin yksipuolinen kuva keskityttäessä päihdehoitoyksiköiden kautta rekrytoitujen perheiden lapsiin.

Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten lukumäärää kartoittamaan pyrkivä kvantitatiivinen tutkimus on sekin ollut erittäin harvinaista. Suomessa ainoastaan A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminnassa toteutetuissa väestökyselyissä vuosina 1994, 2004 ja 2009 on selvitetty ilmiön laajuutta maassamme (ks. kyselyn tuloksista tarkemmin toisaalla tässä raportissa). Kyselyn mukaan kokemus vanhempien liiallisesta päihteidenkäytöstä näyttää olevan jatkuvasti kasvussa: vastaajista 17 prosenttia vuonna 1994, 19 prosenttia vuonna 2004 ja 23 prosenttia vuonna 2009 kertoi, että heidän lapsuudenkodissaan käytettiin liiallisesti päihteitä.

On vielä hyvä huomata, ettei vanhempien liiallisen päihteidenkäytön yleisyydestä saati lasten näkökulmasta asiaan ole kansainvälisesti katsottunakaan riittävästi tutkimustietoa. Voidaan kuitenkin varovaisesti arvioida ilmiön olevan Suomen kokoluokkaa ainakin Ruotsissa ja Tanskassa. Tietolähteistä ja tutkimustavasta riippumatta näyttäisi siltä, että kaikissa kolmessa maassa noin joka viides on elänyt päihteitä liiallisesti käyttävässä kodissa. 20% tanskalaisista 20-40-vuotiaista aikuisista sanoo kokeneensa omien vanhempiensa alkoholinkäytön ongelmalliseksi. Ruotsissa ei ole ilmeisesti lainkaan tutkimustietoa päihdeongelmaisten vanhempien perheessä eläneiden lasten määrästä, mutta maan kansanterveyskyselystä (Hälsa på lika villkor) johdetun tiedon perusteella voidaan laskea tällä hetkellä joka viidennen ruotsalaislapsen elävän perheessä, jossa ainakin toinen aikuinen on alkoholin riskikuluttaja. (Barn till missbrukare 2008.) Tutkimusasetelmien huomattavista eroista johtuen tietojen suora vertailu on kuitenkin mahdotonta.

TUTKIMUS PÄIHDEONGELMAISTEN VANHEMPIEN LAPSISTA AUTTAMISJÄRJESTELMÄSSÄ

Lopulta tarkasteltaessa ongelmallisesti päihteitä käyttävien vanhempien lapsista tehtyä sosiaa-

litieteellistä suomalaistutkimusta, on mainittava sellaiset tutkimukset, joissa huomion kohteeksi otetaan päihdeongelmaisten vanhempien lapset osana sosiaalityön tai muiden auttamisjärjestelmien käyttäntöjä (Johansson & Kokkonen 1992; Kallio 2007; Hyytinen 2007). Esimerkiksi Riitta Hyytinen (2007) tutki sosiaalityön lisensiaatintyössään lapsen todellistumisen ehtoja huumeperheen päihdekuntoutuksessa. Yhden perheen kuntouttamiseksi tarkoitettuja vuorovaikutus-tilanteita aineistona käyttävässä toimintatutkimuksessa nähdään lapsen todellistumisen päihdekuntoutuksessa edellyttävien lapsilähtöistä työskentelyä silloinkin, kun lapsi ei ole konkreettisesti paikalla. Hyytinen toteaa tutkimuksessaan, että lapsi on pidettävä mielessä myös silloin, kun työskennellään vanhempien kanssa tai esimerkiksi eri viranomaistahojen kesken. (Mt.)

Saila Kallio (2007) tutki sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan päihdeongelmaisten vanhempien lapsen huomioonottamista päihdetyön erityispalveluissa. Päihdehuollon erityispalveluissa toteutettuja ryhmämuotoisia teemaohjelmia analysoimalla Kallio havaitsi lapsen huomioonottamiseen lisääntyneen päihdetyössä etenkin 2000-luvulla. Kuitenkin perhekeskeinen näkökulma vaikutti hänen aineistonsa perusteella edelleen hallitsevan suomalaista päihdetyötä. Perhekeskeinen näkökulma tarkoitti käytännössä esimerkiksi sitä, että perhettä kohdeltiin yksikkönä eikä esimerkiksi lasten kokemuksia tilanteesta erikseen kysyty. Myöskään työskentely suoraan lasten kanssa ei vaikuttanut kovin yleiseltä toimintatavalta suomalaisen päihdetyön kentällä. (Mt.)

Yhteenvedo: millaista tutkimuksen tuottamaa tietoa tarvittaisiin jatkossa?

Tässä luvussa on esitetty, että suomalaisvanhempien päihteidenkäytöllään jälkikasvulle aiheuttamista haitoista tiedetään toistaiseksi melko vähän. Erityisesti myöhemmässä lapsuudessa koettujen sosiaalisten haittojen tutkiminen on jäänyt hyvin vähäiseksi.

Myöskään sikiön päihdealtistuksen mekanismeista ja ilmiön yleisyydestä ei tiedetä vielä tarpeeksi. Kuten edellä on ilmennyt, edes sikiöaikana päihteille altistuneiden lasten määrän arvioiminen ei ole tällä hetkellä aukotonta. Käytettävien määritelmien ja diagnostiikan kehittäminen ovatkin perusedellytyksiä sille, että sikiöaikana päihteille altistuneet lapset saisivat tulevaisuudessa paremmin tarvitsemansa tuen ja avun.

Klaus Mäkelän mukaan (2009) alkoholiehtoisten sikiövaurioiden ehkäisemiseksi tehtävän työn arvioimiseksi tarvitaan neljäntyyppisiä tietoja: Ensiksikin olisi tuotettava nykyistä pitävämpää tietoa eriaisteisten vaurioiden ilmaantuvuudesta. Toiseksi tarvittaisiin tietoa odottavien äitien päihteidenkäytöstä sekä edelleen siitä, millä todennäköisyydellä eriaisteinen käyttö aiheuttaa sikiövaurioita. Lopulta tulisi tutkia erilaisten hoito- ja valvontakeinojen vaikuttavuutta. Mäkelän mukaan tällä hetkellä olemassa oleva tieto on puutteellista etenkin hoito- ja valvontakäytäntöjen tehokkuuden ja kustannusten osalta. (Mt.)

Koponen (2006) puolestaan peräänkuuluttaa sekä lapsen neurologista että psykologista tilannetta kartoittavaa tutkimusta. Mikäli tutkimuksessa kiinnitetään huomiota vain sikiöaikaiseen alkoholialtistukseen, esimerkiksi puutteellisten kasvuolojen aiheuttama kärsimys saattaa jäädä havaitsematta ja hoitamatta (mt.). Jotta vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksia lapsen kannalta ym-

märrettäisiin nykyistä kokonaisvaltaisemmin, tarvitaankin monipuolista tutkimusta vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivistä lapsista tässä ja nyt. Harvat tutkimukset ovat esimerkiksi tarkastelleet parhaillaan lapsuuttaan elävien kokemuksia vanhempiensa päihteidenkäytöstä. Lapsi nähdään useimmissa tutkimuksissa tulevaisuuden aikuisena tai menneisyyden lapsena, ei tätä päivää elävänä yksilönä. Osittain tämä johtuu siitä, että alaikäisten tutkiminen on käytännössä hankalaa ja aineistoa vaikea saada. Tässä suhteessa on tosin viime aikoina tapahtunut merkittävää edistystä ja lasten mukaanotto tiedontuottajiksi on mahdollistanut heille tärkeiden asioiden esiin pääsyn. Esimerkiksi Internet on osoittautunut toimivaksi väyläksi lasten ja nuorten tutkittavaksi rekrytoimisessa. (ks. Holmila et al. 2008a ja 2008b; Roine, tulossa.)

Jatkossa tarvittaisiin edelleen tutkimusta siitä, millaista apua ja palveluja on tarjolla lapsille, jotka elävät arkeaan päihteitä ongelmallisesti käyttävien vanhempien kanssa. Käytettävissä oleva tutkimus aiheesta keskittyy lähinnä äitiys- ja vauvavaiheen interventioihin ja toisaalta kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten kehityksen seurantaan. Sen sijaan esimerkiksi avohuollon eri palveluiden kautta tehtävistä interventioista tiedetään toistaiseksi vähän. (Holmila et al. 2008a.) Vielä vähemmän tiedetään kokonaan palvelujärjestelmän ulkopuolella olevien, vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten avun- ja tuentarpeista (ks. Holmilan ja Ilvan artikkeli tässä raportissa).

JOKA NELJÄNNESSÄ SUOMALAISPERHEESSÄ KÄYTETÄÄN LASTEN NÄKÖKULMASTA LIIKAA PÄIHTEITÄ

Mira Roine & Minna Ilva

JOHDANTO

Kuten muissakin tämän raportin luvuissa käy ilmi, erityisesti työikäisten suomalaisten alkoholin käyttö on lisääntynyt jatkuvasti viime vuosiin saakka. Esimerkiksi vuonna 2005 alkoholisuus olivat työikäisten miesten yleisin kuolinsyy ja työikäisten naisten toiseksi yleisin kuolinsyy. Lisääntynyt päihteidenkäyttö heijastuu myös perheiden ongelmiin: esimerkiksi huostaanottojen määrä on kasvanut rinnan alkoholinkulutuksen lisääntymisen kanssa. Vanhemman päihdeongelman onkin todettu olevan selvästi yleisin huostaanoton taustalta löytyvä tekijä. (Mm. Kalland & Sinkkonen 2001; Myllärniemi 2006; STM 2003.)

Edellisessä luvussa kuvattiin erityisesti Suomessa tehtyä tutkimusta vanhempien päihteidenkäytön lapselle aiheuttamista haitoista. Myös tässä yhteydessä on vielä syytä todeta, että aihepiiristä on olemassa maailmanlaajuisestikin hyvin niukalti tietoa. Tietojen vertaileminen on lisäksi hankalaa esimerkiksi tutkimusasetelmien ja ongelman määrittelytapojen eroista johtuen. (www.encare.info; Peltoniemi 2005.) Joitakin arvioita kansainvälisestä tilanteesta on toki esitettävissä. Näyttäisi esimerkiksi siltä, että niin Ruotsissa kuin Tanskassakin viidennes väestöstä olisi kasvanut perheessä, jossa joku aikuinen käytti liiallisesti päihteitä (Barn till missbrukare 2008).

Suomessa ilmiön yleisyyttä on kartoitettu kattavimmin A-klinikkasäätön vuosina 1994, 2004 ja 2009 toteutetuilla Lasinen lapsuus -väestökyselyillä. Kyselyiden tuottama kuva ilmiön yleisyydestä myötäilee Ruotsin ja Tanskan lukuja, vaikka tutkimusasetelmien huomattavista eroista johtuen tietojen suora vertailu ei olekaan mahdollista. Lasinen lapsuus -kyselyjen (1994 ja 2004) mukaan joka viides suomalainen raportoi lapsuudenkodissaan esiintyneen päihteiden liikakäyttöä, kun vuonna 2009 lapsuudenkodin liiallista päihteidenkäyttöä raportoi jo lähes joka neljäs suomalainen (23%).

Tässä artikkelissa esittelemme keväällä 2009 toteutetun Lasinen lapsuus -väestökyselyn keskeisiä tuloksia. Vastaajan omien lapsuudenkokemusten ohella olemme kiinnostuneita suomalaisten kyvystä havaita ja auttaa lähipiirinsä lapsia, joiden vanhemmat käyttävät liiallisesti päihteitä. Kuvaamme myös tutkimusasetelmien asettamisessa rajoissa ilmiön yleisyydessä viimeisten 15 vuoden aikana tapahtuneita muutoksia vertailemalla tuoreen kyselyn tuloksia vuosien 1994 ja 2004 kyselyihin.

TUTKIMUSASETELMA JA AINEISTO

AIEMMAT LASINEN LAPSUUS -KYSELYT

Kaikkien kolmen tähän mennessä toteutetun Lasinen lapsuus -kyselyn keskeisenä tavoitteena on ollut lasten kannalta haitallisen päihteidenkäytön yleisyyden selvittäminen. Asiaa on lähestytty vastaajan subjektiivisten kokemusten kautta, eli vastaajaa on pyydetty itse arvioimaan päihteiden liikakäyttöä omassa lapsuudenperheessään sekä päihteidenkäytöstä mahdollisesti aiheutuneita haittoja.

Vuoden 1994 Lasinen lapsuus -väestökysely toteutettiin haastatteluina vastaajan kotona ja vuoden 2004 kysely puhelinhaastatteluina, kummatkin TNS Gallupin toimesta. Molemmat tutkimukset edustivat koko Suomen 15 vuotta täyttäneitä väestöä (Ahvenanmaata lukuun ottamatta). Vuosien 1994 ja 2004 kyselyiden kysymyksenasettelut olivat identtisiä joitakin taustakysymysten eroja lukuun ottamatta.

VUODEN 2009 KYSELY

Vuoden 2009 kysely päätettiin muuttaa Internet-paneeliksi yleistä gallupkyselyjen toteuttamis- tavassa 2000-luvulla tapahtunutta muutosta mukailleen. Kyselyn käytännön toteutuksesta vastasi aiempien vuosien tapaan TNS Gallup. Kyselyn otoskoko oli 1209 vastaajaa ja otos oli poimittu Suomen aikuisväestöstä edustavaksi. On kuitenkin selvää, että uudenlaisen aineistonkeruutavan ja kysymysten muotoilun vuoksi viimeisimmän kyselyn tulosten vertaileminen edellisvuosiin on mahdollista vain tietyllä varauksella. Vuosien 1994 ja 2004 kyselyissä vastaaja esimerkiksi sai omin sanoin kertoa, millaisia haittoja vanhempien liiallisesta päihteidenkäytöstä on hänelle aiheutunut. Sen sijaan vuoden 2009 Internet-kyselyssä vastaajalle annettiin aiempien kyselyjen avovastauksista luokiteltu vastausvaihtoehtojen listaus, josta vastaajan tuli valita omaan tilanteeseensa parhaiten sopivat vaihtoehdot. Mikäli valmiista vastausvaihtoehdoista mikään ei sopinut omaan tilanteeseen, vastaajalla oli kuitenkin mahdollisuus kuvata koettuja haittoja omin sanoin.

Vuonna 1994 vastaajilta kysyttiin omien lapsuudenkokemusten ohella tiesivätkö he lähipiirissään sellaisia perheitä, joissa vanhempien päihteidenkäyttö aiheuttaa lapsille haittoja. Vuonna 2004 tämä lähipiirin lasten tilannetta kartoittava kysymys oli pudotettu pois kyselyn painopisteen ollessa yksinomaan vastaajan omakohtaisissa kokemuksissa. Vuoden 2009 maaliskuussa toteutettuun viimeisimpään Lasinen lapsuus -kyselyyn haluttiin palauttaa vuoden 1994 kysymys lähipiirissä havaituista vanhempien päihteidenkäyttöön liittyvistä ongelmista. Vuoden 2009 tutkimusasetelmassa läheisnäkökulmaa vahvistettiin muutenkin: tällä kertaa haluttiin erityisesti selvittää suomalaisten herkkyyttä havaita vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia lähipiirissään sekä valmiutta auttaa näitä lapsia. Edelleen kyselyssä kartoitettiin vastaajien asennoitumista alkoholinkäyttöön lasten läsnä ollessa. Kuitenkin vuosien 1994 ja 2004 kysymykset vastaajan omassa lapsuudessa koetusta vanhempien liiallisesta päihteidenkäytöstä toistettiin myös vuoden 2009 kyselyssä.

TULOKSET

Alkoholin liikkäyttö ja lapselle aiheutuvien haittojen havaitseminen

Vuoden 2009 Lasinen lapsuus -kyselyssä halusimme siirtää huomiota entistä enemmän vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten lähipiiriin aikuisten voimavarojen selvittämiseen. Olimme kiinnostuneita suomalaisten kyvystä havaita ja auttaa lähipiirissään vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia. On tärkeää selvittää lapsen lähipiiriin kuuluvien aikuisten kykyä tunnistaa avuntarpeessa oleva lapsi, koska vaikeissa kotiooloissa elävien lasten selviytymistä auttaa yhdenkin turvallisen ja tukea tarjoavan aikuisen läsnäolo lapsen elämässä (esim. Itäpuisto 2005).

Aikuisten alkoholinkäyttöön liittyvät haitat perhetapahtumissa ja -juhliissa

Suomalaisten kykyä tunnistaa aikuisten päihteidenkäytöstä lapselle aiheutuvia haittoja selvitettiin ensiksi kysymällä, onko vastaaja kohdannut aikuisten alkoholinkäyttöön liittyviä ongelmia perhejuhlien tai -tapahtumien yhteydessä. Myöntävästi vastanneita pyydettiin vielä omin sanoin tarkentamaan, millaisia ongelmia he olivat havainneet.

Vastaajista 45 prosenttia kertoi kohdanneensa aikuisten alkoholinkäyttöön liittyviä ongelmia perhejuhlien tai -tapahtumien yhteydessä. Naiset (54%) olivat kohdanneet ongelmia miehiä (36%) useammin. Yleisimmin ongelmia olivat kohdanneet 25-34-vuotiaat vastaajat (52%), kun taas yli 60-vuotiaista ongelmia oli havainnut huomattavasti harvempi (39%). Myös alle 25-vuotiaista melko harva (38%) oli kohdannut ongelmia. Tulos selittyy todennäköisesti pitkälti sillä, että kaikkein vanhimpien ja nuorimpien vastaajien tuttavapiirissä lienee ylipäätään vähemmän lapsiperheitä kuin 25-34-vuotiaiden vastaajien lähipiirissä.

Vastaajan omalla perhemuodolla (asuuko yksin, puolison kanssa, puolison ja lasten kanssa vai onko yksinhuoltaja) ei ollut yhteyttä vastaajan herkkyyteen havaita alkoholihaittoja perhejuhlien tai -tapahtumien yhteydessä. Pääkaupunkiseudulla asuvat ilmoittivat hiukan useammin (49%) kohdanneensa ongelmia perhejuhliissa ja -tapahtumissa kuin maaseudulla asuvat (40%).

Vastaajat saivat seuraavaksi omin sanoin kertoa, millaisia heidän perhejuhliissa tai -tapahtumissa kohtaamansa ongelmat olivat olleet. Suurin osa totesi aikuisten ylipäätään juoneen liikaa, mitä jo sinällään pidettiin ongelmana. Liiallisen alkoholinkäytön kerrottiin edelleen johtaneen riitoihin ja jopa fyysisiin tappeluihin. Vastaajat sanoivat alkoholinkäytön aiheuttaneen myös ”koheltamista” (mm. erilaisia tapaturmia, loukkaantumisia, kaatuilua jne.). Toiset vastaajat kertoivat kohdanneensa alkoholinkäytön aiheuttamaa mustasukkaisuutta, uskottomuutta ja ei-toivottuja lähenteily-yrityksiä. Avovastauksista kävi edelleen ilmi, että juhlien koettiin usein menneen pilalle vanhempien harkitsemattoman alkoholinkäytön vuoksi. Vastaajien havaintojen mukaan esimerkiksi lasten nukkumaanmenoajat olivat venyneet ja lasten tarpeita oli muillakin tavoin laiminlyöty.

Lähipiirissä liiallisesti päihteitä käyttävien perheiden tunteminen

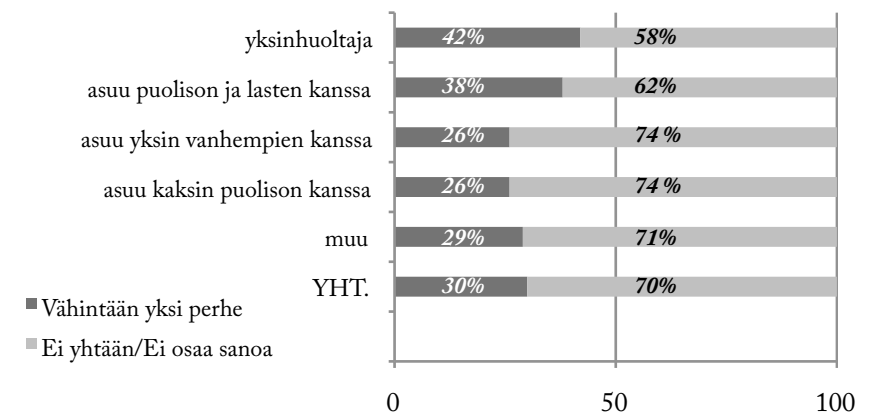
Vastaajilta kysyttiin myös, tuntevatko he lähipiirissään perheitä, joissa vanhemmat käyttävät vas-

taajan arvion mukaan liikaa päihteitä. Mikäli vastaus oli myönteinen, vastaajaa pyydettiin vielä tarkentamaan, montako tällaista perhettä hän tunsi.

Joka kolmas vastaaja kertoi tuntevansa lähipiirissään ainakin yhden sellaisen perheen, jossa vanhemmat käyttävät liikaa päihteitä. Vaikka vertailu aiempiin Lasinen lapsuus -kyselyihin ei olekaan ongelmatonta aineistonkeruutapojen erojen vuoksi, voidaan kuitenkin todeta myös vuonna 1994 noin kolmanneksen kaikista vastaajista ilmoittaneen tuntevansa lähipiirissään ainakin yhden perheen, jossa vanhemmat käyttävät liiallisesti päihteitä.

Vastaajan oma perhetilanne näyttää olevan yhteydessä siihen, ilmoittaako vastaaja ylipäätään tuntevansa lähipiirissään päihteitä ongelmallisesti käyttäviä perheitä. Ne vastaajat, jotka ilmoittivat olevansa yksinhuoltajia tai asuvansa puolison ja lasten kanssa, kertoivat muita useammin tuntevansa ainakin yhden perheen, jossa käytetään liikaa päihteitä. Lapsettomat pariskunnat (sis. myös ne, joiden jo aikuistuneet lapset ovat muuttaneet pois kotoa) ja yksin tai kotona vanhempien luona asuvat vastaajat raportoivat päihteitä ongelmallisesti käyttäviä perheitä lähipiirissään selvästi harvemmin. (ks. kuvio alla). Selitys lienee se, että lapsuudenkodissaan asuvat nuoret ja lapsettomat pariskunnat ovat arjessaan muita vastaajaryhmiä vähemmän kosketuksissa lapsiperheiden kanssa, eivätkä näin ollen kohtaa lähipiirissään myöskään päihteitä liiallisesti käyttäviä vanhempia.

Kuvio 1: Kuinka monta, jos yhtään, sellaista perhettä vastaaja tuntee lähipiiristä, jossa vanhemmat käyttävät liikaa päihteitä

Sen sijaan vastaajan ikä ei ollut yhteydessä liiallisesti päihteitä käyttävien perheiden tuntemiseen. Tosin 35-49-vuotiaat vastaajat ilmoittivat muita ikäryhmiä useammin tuntevansa tällaisia perheitä, mutta ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. On silti kiinnostavaa pohtia iän ja perhetilanteen mahdollista yhteisvaikutusta: nimenomaan 35-49-vuotiaat vastaajathan ovat myös niitä, jotka muita useammin asuvat puolison ja lapsien kanssa tai ovat yksinhuoltajia. Iän ja perhetilanteen yhteisvaikutuksen tutkiminen on kuitenkin hankalaa aineiston pienen koon sekä kysymysten mitta-asteikon asettamien rajoitusten vuoksi.

Lähipiirin lapsille aiheutuvat haitat

Niitä vastaajia, jotka olivat ilmoittaneet tuntevansa lähipiiristään vähintään yhden perheen, jossa käytetään liiallisesti päihteitä, pyydettiin seuraavaksi arvioimaan, oliko kyseisen perheen vanhempien päihteidenkäytöstä aiheutunut haittoja tai ongelmia heidän lapsilleen. 60 prosenttia liiallisesti päihteitä käyttäviä vanhempia tuntevista arvioi päihteidenkäytön myös haittaavan perheen lapsia. Viidesosa ei ollut havainnut ongelmia ja joka neljäs ei osannut sanoa, oliko vanhempien runsas päihteidenkäyttö lapsen kannalta ongelmallista. Naiset (63%) ilmoittivat miehiä (51%) useammin huomanneensa perheen lapsille aiheutuneita ongelmia.

Jos vastaaja arvioi vanhempien päihteidenkäytön aiheuttaneen lapselle ongelmia, häntä pyydettiin valitsemaan annetuista vaihtoehdoista ne, jotka hänen mielestään parhaiten kuvasivat kyseisen perheen tilannetta. Valmiit vastausvaihtoehdot saatiin vuosien 1994 ja 2004 Lasinen lapsuus -kyselyistä. Vastaajilta kysyttiin tuolloin, millaisia haittoja he olivat lapsuudenkodissaan kokeneet vanhemman liiallisesta päihteidenkäytöstä. Vastaajien omin sanoin kuvaamat haitat luokiteltiin jälkikäteen kuvion (ks. oikealla) esittämiin vastausvaihtoehtojen luokkiin. Vuonna 2009 kysyttäessä vastaajan arviota siitä, millaisia haittoja hänen tuntemansa lapsi oli kokenut vanhempiensa päihteidenkäytöstä, vastausvaihtoehdoiksi annettiin nämä, vuosien 1994 ja 2004 vastaajien omassa lapsuudessaan kokemia haittoja kuvanneet vastausluokat. Lisäksi vastaajalla oli myös vuoden 2009 kyselyssä mahdollisuus kuvata lähiperheen lapsen kokemia haittoja ja ongelmia omin sanoin.

On vielä syytä erikseen korostaa, että tässä kuvatut, vastaajien raportoimat haitat eivät kuvaa perheiden todellisuutta, vaan perheen ulkopuolisen ihmisen arviota vanhempien päihteidenkäytön haittavaikutuksista lapselle.

Luetelluista ongelmista ja haitoista useimmin mainittiin lapsen joutuminen perheen riitojen ja eripurana todistajaksi (73%). Lähes yhtä usein arvioitiin päihteidenkäytön johtavan lapsen turvattomuuteen ja mielihäpäähän (70%). Yli puolet lapselle aiheutuneita ongelmia havainneista vastaajista ilmoitti lapsen häpeävän perhettään ja lähes puolet uskoi lapsen koulunkäynnin kärsineen. Neljäsosa vastaajista arvioi lapsen joutuneen väkivallan todistajaksi ja 10 prosenttia epäili lapsen joutuneen itse väkivallan kohteeksi. (ks. kuvio oikealla.) Miehet ja naiset eivät eronneet toisistaan sen suhteen, millaisia haittoja he arvioivat lapsen kokeneen.

Vastaajien valmius auttaa lähipiirin lasta

Kuten Lasinen lapsuus -kyselyn kysymyksenasettelua kuvailtaessa kerrottiin, halusimme tällä kertaa selvittää myös suomalaisten valmiuksia auttaa vanhempiensa päihteidenkäytöstä haittoja kokevia lähipiirin lapsia. Asian selvittämiseksi kysyimme haitallisesti päihteitä käyttäviä vanhempia tuntevilta, miten vastaaja itse oli toiminut havaittuaan lähipiirissään aikuisen päihteidenkäytön aiheuttavan lapselle ongelmia. Vastaajille annettiin jälleen vastausvaihtoehtoja, joista sai valita halutessaan useampiakin. Valmiiden vaihtoehtojen valitsemisen lisäksi vastausta oli mahdollisuus täydentää itse muotoilemallaan vastauksella.

Lähes puolet ongelmia havainneista kertoi keskustelleensa asiasta lapsen vanhempien kanssa,

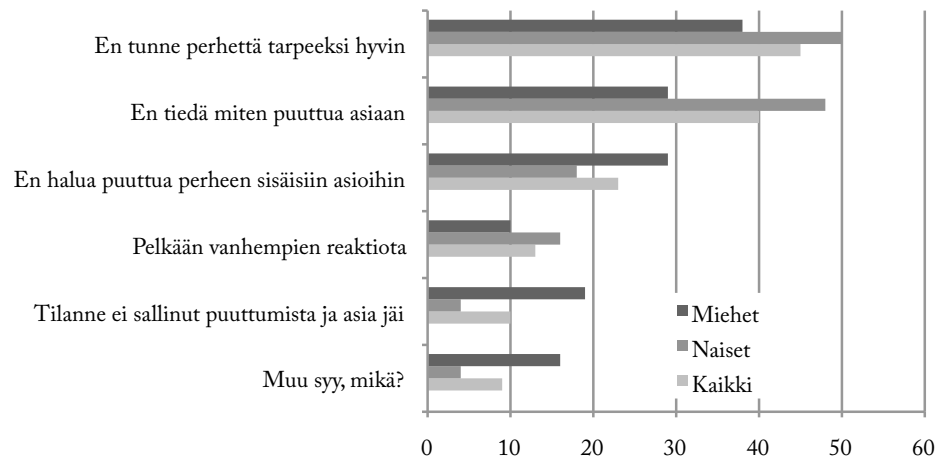
joka kolmas lapsen itsensä kanssa ja joka viides jonkun muun lapsen läheisen kanssa. Ongelmia havainneista 11 prosenttia oli tehnyt ilmoituksen viranomaiselle. Viidesosa ongelmia havainneista ei ollut toiminut tilanteessa mitenkään. Miehistä ja naisista yhtä suuri osa oli jättänyt puuttumatta asiaan. Syyksi ilmoitettiin useimmiten se, ettei perhettä tunnettu tarpeeksi hyvin tai ei tiedetty miten asiaan voisi puuttua. Puuttumatta jättäneistä moni (23%) vastasi myös olevansa haluton sotkeutumaan toisen perheen sisäisiin asioihin (ks. kuvio).

Kuvio 2: Mitä kaikkia ongelmia havainnut lapsella, jonka perheessä käytetään liikaa päihteitä (vastaajan näkökulmasta)

Kuvio 3: Jos olet havainnut vanhempien päihteidenkäytön aiheuttavan lapselle haittoja, miksi et ole toiminut tilanteessa? (%)

Voidaan pitää positiivisena ja ehkä yllättävänäkin tuloksena sitä, että lähes 75 % lähipiirissään lapsen kannalta haitallista päihteidenkäyttöä havainneista kertoi reagoineensa asiaan jollain tavoin. Tulosta on kiinnostavaa verrata siihen, että vain joka viides lapsuudenkodin liiallisesta päihteidenkäytöstä kärsinyt kertoi jonkun aikuisen puuttuneen tilanteeseen. Tietojen vertailu herättää kysymyksen, ovatko suomalaiset tänä päivänä aiempaa valmiimpia auttamaan vanhempinsa päihteidenkäytöstä haittoja kokevia lapsia. Käsillä olevan aineiston avulla asian tutkiminen on kuitenkin mahdotonta jo siksi, että kyselyssä on kartoitettu ainoastaan vastaajien ilmoittamaa valmiutta puuttua havaitsemaansa lapsen kannalta haitalliseen tilanteeseen. Asiaan puuttuminen ei automaattisesti tarkoita samaa kuin lapsen auttaminen; itse asiassa lapsi voi kokea perheen ulkopuolisen asioihin puuttumisen jopa pahentaneen tilannetta kotona.

Lasinen lapsuus 2009 -kyselyaineistosta ei myöskään selviä, kuinka suuri osa vanhempinsa päihteidenkäytöstä kärsivistä lapsista jää lähipiiriltä huomaamatta; emme esimerkiksi tiedä, kuinka moni suomalaislapsi tällä hetkellä kärsii vanhempinsa juomisesta ja miten suuri osa heistä on saanut tilanteeseensa aikuisen apua. Muutoksen kuvaaminen on mahdotonta myös siksi, ettei aiemmissa Lasinen lapsuus -kyselyissä ole selvitetty ihmisten valmiutta puuttua lähipiirin lapsen tilanteeseen.

Onkin yhtäläillä mahdollista, että suuri osa vanhempinsa päihteidenkäytöstä kärsivistä lapsista jää edelleen vaille aikuisten apua. Tätä päätelmää tukee myös se edellä esitettyistä tuloksista ilmevä tosiasia, että aikuisten tilanteeseen puuttuminen on tapahtunut useimmiten lapsen ohi, aikuisten kesken. Suoraan lapsen kanssa tilanteesta heränneestä huolestaan on jutellut suhteellisen harva aikuinen. On siis hyvinkin mahdollista, etteivät vanhempinsa päihteidenkäytöstä kärsivät lapset välttämättä edes tiedä, jos joku aikuinen on puuttunut perheen tilanteeseen. Myös eräät viime aikoina tehdyt laadulliset tutkimukset tukevat tätä tulkintaa lasten kuulematta jäämisestä (ks. Holmilan & Ilvan artikkeli toisaalla tässä julkaisussa).

Vastaajien omat lapsuudenkokemukset

Olimme vuosien 1994 ja 2004 kyselyiden tapaan tälläkin kertaa kiinnostuneita myös suomalaisten omista lapsuudenkokemuksista. Lapsuudenkodin päihteidenkäyttöä kysyttiin vastaajilta yksinkertaisesti kysymyksellä ”Oliko omassa lapsuudenkodissasi päihteiden liikakäyttöä?”. Arvio päihteiden liikakäytöstä perustuu tässäkin vastaajan subjektiiviseen kokemukseen.

Vastaajien omassa lapsuudenkodissa kokema päihteiden liikakäyttö

Vastaajista 23 prosenttia ilmoitti, että heidän lapsuudenkodissaan oli käytetty liiallisesti päihteitä. Vuosien 1994 ja 2004 kyselyissä vastaajia oli pyydetty arvioimaan vanhempien päihteidenkäytöstä omassa lapsuudessa aiheutuneiden haittojen lisäksi vielä aikuisenakin koettuja haittoja. Aikuisuuteen asti ulottuvia ongelmia ei selvitetty enää vuonna 2009, vaan kysymys rajattiin lapsuudessa koettuihin haittoihin. Tämän rajauksen myötä kyselyn painopistettä siirrettiin vastaajan omien kokemusten selvittämisen osalta entistä enemmän lapsuuden kokemuksiin ja lapsen näkökulmaan, jotka ovat Lasinen lapsuus -toiminnan kannalta aikuisten kokemuksia keskeisessä asemassa.

Liikakäytöstä aiheutuneet haitat

Vuosina 1994 ja 2004 vastaajilta kysyttiin erikseen, oliko vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö aiheuttanut heille haittoja. Tuolloin osa vastaajista ilmoitti lapsuudenkodissa kyllä käytetyn runsaasti päihteitä, mutta tästä ei kuitenkaan koettu aiheutuneen haittoja sen paremmin lapsena kuin aikuisenakaan. Vuonna 2009 asiaa kysyttiin yksinkertaisemmin: kaikkia lapsuudenkodissaan liiallista päihteidenkäyttöä raportoineita vastaajia pyydettiin kuvaamaan, millaisia haittoja päihteidenkäytöstä oli aiheutunut. Huomionarvoista on, että vuonna 2009 kaikki lapsuudenkodissaan liiallista päihteidenkäyttöä todistaneet myös luettelivat erilaisia päihteidenkäytön aiheuttamia haittoja. Koska haittojen kokemista kysyttiin vuonna 2009 aiemmista kyselyistä poikkeavalla tavalla, viimeisen 15 vuoden aikana tapahtuneen muutoksen kuvaaminen tämän kysymyksen osalta on kuitenkin valitettavasti mahdotonta.

Vuoden 2009 kyselyssä omassa lapsuudenperheessä koettuja päihteidenkäytöstä aiheutuneita haittoja kysyttäessä vastaajalle annettiin jälleen valmis vastausvaihtoehtojen lista, josta saattoi valita halutessaan useita omaa lapsuutta parhaiten kuvaavia vaihtoehtoja. Vastausvaihtoehdot muodostettiin vuosien 1994 ja 2004 kyselyissä saatujen avovastausten luokittelusta. Samoja vastausvaihtoehtoja käytettiin myös aiempina lähipiirin lapsen kohtaamia haittoja selvittäneessä kysymyksessä (ks. kuvio edellisellä aukeamalla). Ratkaisun voi nähdä vaarantavan kysymysten reliabiliteettia, kykyä mitata nimenomaan kiinnostuksen kohteena olevaa ilmiötä. On nimittäin inhimillisesti mahdollista, että vastaaja tulee jälkimmäisessä kysymyksessä tiedostamattaankin toistaneeksi aiempaan kysymykseen antamaansa vastausta. Tähän viittaisi se tosiasia, että vastaukset jakautuvat hyvin samankaltaisesti näiden kahden kysymyksen kohdalla: lähipiirin lapsille aiheutuvat haitat ja vastaajan omassa lapsuudessaan kokemat ongelmat näyttävät pitkästi samankaltaisina.

Toisaalta voidaan yhtä hyvin argumentoida, että näihin kahteen kysymykseen saatujen vastausten samankaltaisuus kertoo jotain olennaista ilmiön pysyvyydestä. Vanhempien päihteidenkäytöstä lapselle aiheutuvat haitat näyttäytyisivät siis vastaajan lähipiirin lasten elämässä samankaltaisina kuin vastaajan omassa lapsuudessa. Edelleen, vuoden 2004 kyselyssä avovastauksena saatu kuva vastaajan omassa lapsuudessa kokemien ongelmien kirjosta on hyvin samankaltainen nyt esiin piirtyvän kuvan kanssa: samat ongelmat näyttävät olevan yleisimpiä kumpanakin tutkimusajankohtana. Tämä tosiasia osaltaan tukee kysymyksen luotettavuutta. Se, että vuoden 2009 kyselyssä vastaajat kuitenkin ilmoittivat erilaisia ongelmia kaiken kaikkiaan aiempia vuosia enemmän, selittyy kysymysteknisillä seikoilla. Tällä kertaa vastaajille oli annettu valmiit vaihtoehdot, joista he saattoivat valita useita lapsuudenkodin tilannetta kuvaavia haittoja. Aiemmissä kyselyissä vastaajat sen sijaan ilmoittivat vain spontaanisti mieleensä tulleet haitat ja ongelmat.

Vuoden 2009 kyselyssä vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö oli aiheuttanut useimmiten riitoja ja eripuraa perheessä (74%) ja yleistä mielipahaa (64%). Lähes puolet ilmoitti joutuneensa häpeämään vanhempiaan ja kokeneensa turvattomuuden tunnetta. Lähes joka neljäs oli joutunut todistamaan väkivaltaa ja joka kymmenes ilmoitti joutuneensa itse väkivallan uhriksi. Neljäsosa vastaajista ilmoitti perheen hajonneen ja omien ihmissuhteiden häiriintyneen vanhempien liiallisen päihteidenkäytön myötä. (ks. taulukko oikealla)

Avunsaaminen omassa lapsuudessa

Lapsuudenkodissaan aikuisen päihteidenkäytöstä haittoja kokeneilta kysyttiin seuraavaksi, oliko kukaan aikuinen puuttunut tilanteeseen lasta auttaakseen. Vain joka viides lapsuudenkotinsa liiallisesta päihteidenkäytöstä kärsinyt kertoi jonkun aikuisen puuttuneen tilanteeseen kun taas peräti 72 % sanoi, ettei kukaan ollut puuttunut asiaan. 50-60-vuotiaat raportoivat muita ikäryhmiä useammin, ettei tilanteeseen ollut puuttunut kukaan aikuinen. Pääkaupunkiseudulla joku aikuinen oli puuttunut tilanteeseen selvästi useammin kuin maaseudulla (30% vs. 11%).

Jos vastaaja kertoi, ettei tilanteeseen ollut puututtu, häneltä kysyttiin, olisiko hän toivonut jonkun aikuisen puuttuvan asiaan. 40% ilmoitti toivoneensa, että tilanteeseen olisi aikanaan puututtu. Naiset olisivat toivoneet apua selvästi miehiä useammin (naisista 47%, miehistä 32%). Yli 60-vuotiaat vastaajat olisivat toivoneet apua tilanteeseensa muita harvemmin, kun taas maaseudun vastaajat olisivat toivoneet muualla asuvia useammin tilanteeseen apua.

Ketkä tunnistavat vanhemman päihteidenkäytöstä kärsivän lapsen?

Vuoden 2009 Lasinen lapsuus -väestökyselyssä oltiin erityisen kiinnostuneita vastaajan omien lapsuudenkokemusten lisäksi suomalaisten kyvystä tunnistaa ja auttaa lähipiirin päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia. Seuraavaksi tarkastellaan vielä hieman lähemmin sitä, millaiset vastaajat ovat erityisen herkkiä tunnistamaan vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia.

Näyttäisi ensinnäkin siltä, että naiset tunnistavat miehiä paremmin lähipiiristään sellaisia perheitä, joissa käytetään lapsen näkökulmasta liikaa päihteitä. Miehet (62%) ilmoittivat tilastollisesti merkitsevästi useammin kuin naiset (53%), etteivät tunne yhtään sellaista perhettä, jossa

Taulukko 3: Mitä kaikkia haittoja ja ongelmia havainnut omassa lapsuudenkodissa, missä vanhemmat ovat käyttäneet liikaa päihteitä (vastaajan mielestä)

	Kaikki	Nainen	Mies
Perheriitoja ja eripuraa	74%	73%	74%
Yleinen mielipaha	64%	71%	55%
Turvattomuuden tunne	53%	56%	48%
Häpeä vanhemmista	52%	55%	49%
Pelko vanhempia tai toista heistä kohtaan	37%	39%	34%
Ahdistusta, masennusta	35%	40%	29%
Itsetunnon heikkeneminen	32%	36%	26%
Luottamuksen menettäminen vanhempiin	32%	35%	28%
Joutuminen pahoinpitelyn tai väkivallan todistajaksi	23%	28%	16%
Ihmissuhteiden häiriintyminen	23%	24%	22%
Perheen hajoaminen	23%	24%	21%
Talousvaikeudet	20%	23%	15%
Unen puute	19%	21%	17%
Koulunkäynnin kärsiminen	15%	16%	15%
Joutuminen itse huolehtimaan perheestä	15%	20%	9%
Luottamuksen väheneminen muihin ihmisiin	14%	16%	11%
Joutuminen pahoinpitelyn tai väkivallan kohteeksi	11%	13%	9%
Vanhemmat laiminlyövät, eivät huolehdi	11%	14%	7%
Oma päihteiden käyttö	11%	8%	15%
Kiusatuksi tuleminen	9%	8%	12%
Muuta	4%	3%	5%
Joutuminen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi	2%	3%	1%
En osaa sanoa	2%	2%	3%

vanhemmat käyttävät liiallisesti päihteitä. Edelleen nekin miehet, jotka kertoivat tuntevansa liiallisesti päihteitä käyttäviä vanhempia, ilmoittivat naisia harvemmin huomanneensa runsaan päihteidenkäytön aiheuttaneen lapselle ongelmia (51% vs. 63%). Kuten jo aiempaan kävi ilmi, naiset olivat myös kohdanneet miehiä useammin aikuisten alkoholinkäyttöön liittyviä ongelmia perhejuhlien tai -tapahtumien yhteydessä (54% vs. 36%).

Käsillä olevan aineiston avulla ei pystytä pitävästi selittämään naisten miehiä suurempaa herkkyyttä havaita lasten kannalta haitallista päihteidenkäyttöä ympärillään. Ehkä miehet kiinnittävät tuttavaperheissä vieraillessaan tai perhejuhliin osallistuessaan huomiota erilaisiin asioihin kuin naiset eivätkä siksi tule pohtineeksi myöskään vanhempien päihteidenkäyttöä lasten näkö-

kulmasta. Toisaalta miehet käyttävät itsekin päihteitä naisia runsaammin, mikä saattaa osaltaan vaikuttaa heidän arvioihinsa haitallisesta päihteidenkäytöstä ja sen esiintymisestä omassa lähipiirissä.

Sukupuolen lisäksi myös vastaajan omat lapsuudenkokemukset vanhempien liiallisesta päihteidenkäytöstä näyttävät olevan yhteydessä siihen, ilmoittaako hän tuntevansa lähipiirissään päihteitä liiallisesti käytäviä perheitä. Ne, jotka ilmoittavat lapsuudenkodissaan esiintyneen päihteiden liikakäyttöä ilmoittavat muita useammin tuntevansa perheitä, joissa käytetään liikaa päihteitä (ks. taulukko alla). Käytettävissä olevan aineiston perusteella on valitettavasti mahdollista sanoa, mistä ero johtuu. Syynä voi esimerkiksi olla se, että lapsuudessaan liiallista päihteidenkäyttöä kokeneet ovat muita herkempiä havaitsemaan ilmiötä ympärillään myös aikuisena. Kiinnostavaa olisi myös tietää, ovatko lapsuudessaan liiallista päihteidenkäyttöä todistaneet vastaajat puuttuneet muita useammin lähipiirissään havaitsemiinsa vanhempien päihteidenkäytön aiheuttamiin ongelmiin. Aineiston koko asettaa kuitenkin jälleen rajoituksen tämän asian tutkimiseen.

Taulukko 4: Montako sellaista perhettä tunnet, joissa vanhemmat käyttävät mielestäsi liikaa päihteitä (%)

Esiintyikö omassa lapsuudenkodissasi päihteiden liikakäyttöä?	vähintään yhden	ei yhtään / EOS	Yht.
kyllä	37%	63%	100%
ei / ei osaa sanoa	28%	72%	100%
Yht.	30%	70%	100%

Yhteenveto ja pohdintaa

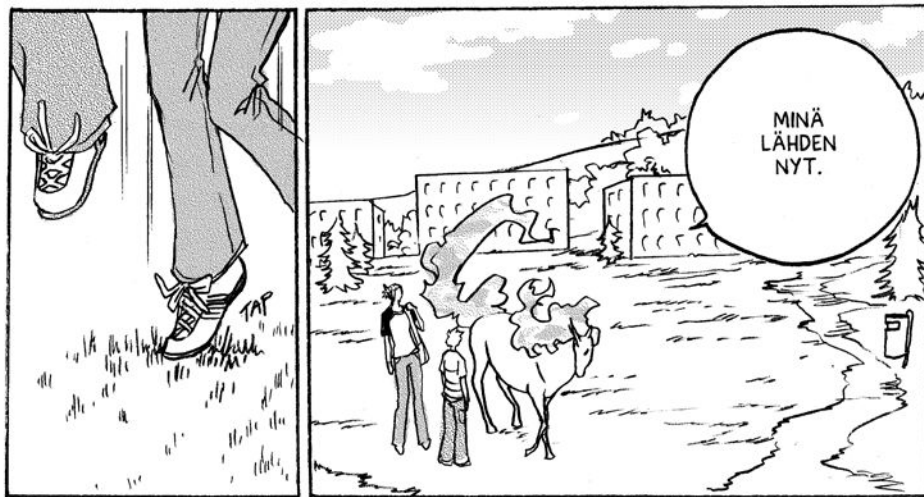
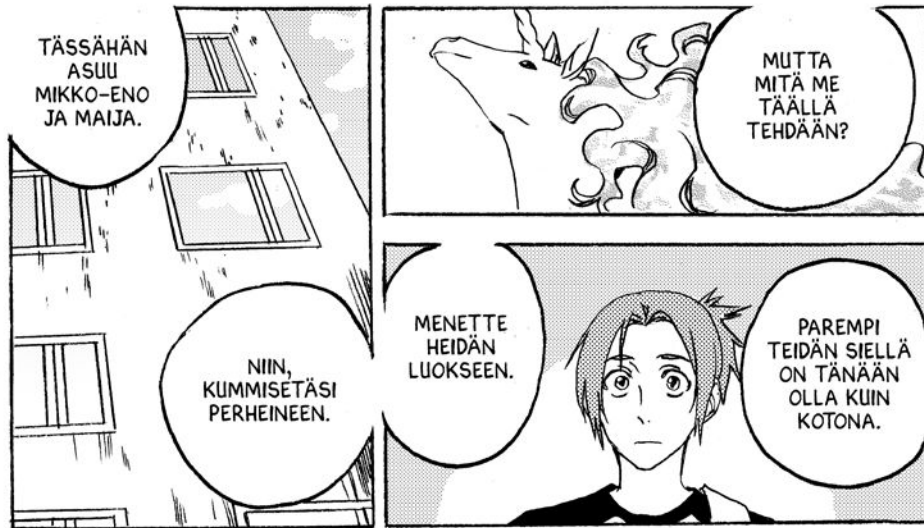
Tässä tiiviisti esitetyt Lasinen lapsuus -väestökyselyn tulokset vuodelta 2009 kertoivat lähes joka neljännen (23%) suomalaisen kokeneen lapsuudenkodissaan liiallista päihteidenkäyttöä. Kyseessä on kasvava ilmiö: vuonna 2004 liikakäyttöä lapsuudenperheessä ilmoitti 19 prosenttia ja vuonna 1994 vastaavasti 16 prosenttia suomalaisista. Kehityksen suuntaan on varmasti osaltaan vaikuttanut alkoholinkulutuksen voimakas kasvu 1960-luvun lopun keskioluen vapauttamisesta lähtien. On järkeenkäyvää ajatella, että alkoholin kokonaiskulutuksen kasvaessa myös liiallista alkoholinkäyttöä lapsuudessaan kokeneiden ihmisten määrä lisääntyy.

Vuoden 2009 kyselyaineisto osoittaa päätelmän oikeasuuntaiseksi: liiallista päihteidenkäyttöä lapsuudessaan raportoivat useimmiten juuri 25-49-vuotiaat, eli huomattavasti aiempaa korkeamman alkoholinkulutuksen aikakaudella lapsuuttaan eläneet suomalaiset. Kuitenkin kaikkein nuorimmat alle 25-vuotiaat vastaajat raportoivat lapsuudenkodin liiallista päihteidenkäyttöä lähes yhtä harvoin kuin vanhimmat, huomattavasti alhaisemman alkoholinkulutuksen aikana lapsuuttaan eläneet yli 65-vuotiaat suomalaiset. Tulos viittaa siihen suuntaan, ettei alkoholin kokonaiskulutuksen taso yksinään vaikuta lapsuudessa liiallista alkoholinkäyttöä todistaneiden ihmisten määrään.

Esimerkiksi kyselyn toteuttamistavalla on merkitystä kun ollaan kiinnostuneita ihmisten arkaluontoisistakin elämäkokemuksista. Lasinen lapsuus -väestökyselyiden kohdalla on hyvinkin oletettavaa, että vuoden 1994 käyntihaastatteluina toteutetussa kyselyssä vastaajilla on ollut melko korkea kynnyks kertonut henkilökohtaisia lapsuudenkokemuksiaan haastattelijalle kasvokkain vuorovaikutustilanteessa. Siirtyminen käyntihaastatteluista puhelinhaastatteluiden kautta internetkyselyyn on mahdollisesti asteittain helpottanut kipeidenkin lapsuudenkokemusten kertomista. Tämä voi osaltaan selittää lapsuudessaan päihteiden liikakäyttöä raportoineiden määrän kasvua kuluneiden viidentoista vuoden aikana. Myös aihepiiriin säännöllinen esilläolo viime vuosien julkisessa keskustelussa on ehkä osaltaan herkäntynyt ihmisiä raportoimaan lapsuudenkodin päihteidenkäyttöä.

Lasinen lapsuus -väestökyselyt ovat tuottaneet Suomessa ja maailmanlaajuisestikin ainutlaatuisen tärkeää tietoa lapsuudenkodissa koetuista päihteidenkäytön aiheuttamista haitoista ja ongelmista. Vaikka tutkimusasetelma ja kysymyksenasettelu ovat vuosien varrella joiltain osin muuttuneet, aihealueen säännöllinen seuraaminen tutkimuksellisin keinoin luo tärkeän tietopohjan monille lasten parissa työskenteleville ammattilaisille.

Ilmiökokonaisuuden monipuolisempi ymmärtäminen edellyttäisi kuitenkin jatkossa myös määrällisiä tutkimuksia ja selvityksiä, joissa kysyttäisiin lasten itsensä kokemuksia vanhempien päihteidenkäytöstä. Yksinomaan aikuisväestön kokemuksiin keskittyminen väistämättä rajaa tässä esiteltujen kyselytulosten soveltamisaluetta. Muutamat laadulliset tutkimukset (ks. Holmila ja Ilva sekä Pakkanen toisaalla tässä raportissa; Roine, tulossa) antavat meille tärkeää tietoa lasten kokemuksista elämästään päihteitä liiallisesti käyttävän vanhemman kanssa, mutta aiheen yleisyyden kartoittaminen tällä hetkellä lapsuuttaan elävien keskuudessa edellyttäisi lisäksi kvantitatiivista tutkimusotetta.

TYÖKALUJA LASTEN KOHTAAMISEEN TARVITAAN

Mira Roine

JOHDANTO

Lasinen lapsuus 2011 -hankkeen yhtenä päätavoitteena on lisätä lasten parissa työskentelevien ammattilaisten valmiuksia tunnistaa ja auttaa vanhempiansa päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi hankkeessa on kartoitettu lapsia työssään kohtaavien ammattilaisten toimintakäytäntöjä ja tiedontarpeita. Tarkoituksena on näin varmistaa, että hankkeessa suunniteltavat koulutukset ja materiaalit vastaisivat kentän tarpeita mahdollisimman hyvin.

Lapsia työssään kohtaavien ammattilaisten työkäytäntöjä, tiedontarpeita tai työyhteisöjen toimintatapoja vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttamiseksi ei ole kovin systemaattisesti selvitetty. Poikkeuksena voidaan mainita Teuvo Peltoniemen (2003) 1990-luvun puolivälissä lomakekyselynä toteuttama selvitys, jossa kartoitettiin vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten esiin tulemistä palvelujärjestelmässä. Mainitussa selvityksessä ilmeni, että lasten parissa työskentelevät ammattilaiset tapaavat työssään runsaasti vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia, joskin erot palvelujärjestelmän osa-alueiden välillä olivat merkittäviä. Kuitenkin asian käsittely koettiin yleisesti vaikeaksi ja työn tueksi kaivattiin mm. koulutuksia ja erilaisia työvälineitä.

TÄMÄ SELVITYS

Koska Lasinen lapsuus 2011 -hanke toteuttaa ammattilaisille suunnattuja koulutuksia erityisesti hankkeen pilottipaikkakunnilla - Helsingin itäisellä alueella, Hämeenlinnassa ja Mikkelissä -, pidettiin tärkeänä kerätä ajantasaista tietoa suoraan näillä paikkakunnilla lasten parissa työskentelevien ammattilaisten tarpeista.

Selvityksessä oltiin erityisesti kiinnostuneita työssään koko ikäluokan lapset kohtaavien ammattilaisten työkäytännöistä ja tiedontarpeista vanhempien päihteidenkäyttöön liittyen. Näihin ns. perusammattilaisiin katsottiin kuuluvan neuvolan terveydenhoitajat, lastentarhanopettajat ja lastenhoitajat, alakoulun opettajat sekä kouluterveydenhoitajat. Haastatteleamalla näitä valtaosan kunkin ikäluokan lapsista työssään kohtaavia ammattilaisia toivottiin saatavan käsitys ilmiön esiintyvyydestä koko moninaisuudessaan ja laajuudessaan. Lasinen lapsuus -toiminnassa tavoitteena on myös niiden lasten avunsaannin edellytysten parantaminen, joiden perhe ei ole minkään erityispalveluiden asiakkaana eivätkä perheen ongelmat ole vakavimmasta tai vaikeimmasta päästä. Ajattelimme, että keskittymällä nimenomaan peruspalveluissa työskentelevien ammattilaisten kokemuksiin saisimme käsityksen siitä, missä määrin palvelujärjestelmä pystyy nykyisellään puuttamaan vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivän lapsen tilanteeseen jo varhain,

ennen kuin ongelmat kehittyvät erityispalveluiden asiakkuutta vaativiksi.

Tässä artikkelissa kuvataan ammattilaisten haastatteluissa esiin nousseita työkäytäntöjä, toimintamalleja ja tiedontarpeita vanhempien päihteenkäytöstä kärsivien lasten kanssa työskentelemiseen liittyen.

HAASTATTELUT

Selvitykseen valittiin satunnaisesti kouluja, neuvoloita ja päiväkoteja kustakin kaupungista. Lähestyimme selvitykseen valikoituneiden yksiköiden esimiehiä ensin kirjeitse ja sitten puhelimitse haastatteluiden sopimiseksi (ks. liite I). Alun perin tarkoituksena oli haastatella kultakin pilottipaikkakunnalta satunnaisesti valitut kaksi alakoulun opettajaa, kaksi kouluterveydenhoitajaa, kaksi äitiys- tai lastenneuvolan terveydenhoitajaa, kaksi lastenhoitajaa ja kaksi lastentarhanopettajaa. Haastatteluja oli siis tavoitteena tehdä jokaisella paikkakunnalla kymmenen, koko selvityksessä yhteensä 30. Lopulta haastattelujen kokonaismäärä jäi kuitenkin 27:ään, kun sekä Hämeenlinnassa että Helsingissä onnistuttiin rekrytoimaan haastateltavaksi vain yksi alakoulun opettaja. Helsingissä ei onnistuttu myöskään toisen kouluterveydenhoitajan haastattelemisessa.

Haastattelut toteutettiin loppuvuoden 2008 ja kevään 2009 kuluessa. Haastattelut tehtiin yhteistyössä paikallisten sosiaalialan oppilaitosten kanssa. Sekä Helsingin Laurea-ammattikorkeakoulusta että Hämeen ammattikorkeakoulun Hämeenlinnan yksiköstä rekrytoitiin kummastakin kaksi sosionomiopiskelijaa haastattelijoina. Opiskelijat tekivät haastattelut osana opintojaan Lasinen lapsuus -hankkeen projektipäällikön tai -koordinaattorin ohjauksessa. Mikkelin ammattikorkeakoulusta saatiin rekrytoitua vain yksi opiskelija, joka teki puolet (5) Mikkelissä toteutetuista haastatteluista. Loput viisi haastattelua teki Lasinen lapsuus -projektiharjoittelija, sosionomiopiskelija Emilia Pakkanen. Helsingissä haastattelut tehtiin loppuvuodesta 2008, Hämeenlinnan ja Mikkelin haastattelut toteutettiin keväällä 2009.

Ammattilais selvityksen tiedonkeruussa käytettiin vapaamuotoisia teemahaastatteluja. Haastattelijoiden oli kysymysrunko haastattelujen pohjana, mutta esimerkiksi etukäteen annettua kysymysjärjestystä tai sanamuotoilua ei tarvinnut noudattaa. Tarkoituksena oli paremminkin käydä haastateltavan kanssa vapaamuotoisesti keskustellen läpi haastattelurungon mukaiset asiat (haastattelurunko liitteessä I). Haastattelijat saivat Lasisen lapsuuden projektikoordinaattorilta perehdytyksen haastatteluiden tekemiseen.

Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja purettiin jälkikäteen tekstimuotoon. Haastatteluja ei kuitenkaan litteroitu sanatarkasti, koska tässä selvityksessä kiinnostuksen kohteena ei ole haastateltavien puheen yksityiskohdat. Tavoitteena on sen sijaan kartoittaa hankkeen pilottipaikkakunnilla lasten parissa työskentelevien ammattilaisten työkäytäntöjä ja tiedontarpeita vanhempien liialliseen päihteenkäyttöön liittyen. Tämän pienimuotoisen kartoituksen tuloksia voidaan hyödyntää paitsi hankkeen koulutus- ja materiaalisuunnittelussa, myös mahdollisesti myöhemmin toteutettavien, syvemmälle menevien ammattilaishaastatteluiden suunnittelussa. Samoin alku-

vuodesta 2010 Internet-kyselynä toteutettavan laajemman ammattilaiskyselyn suunnittelussa voidaan hyödyntää mm. haastattelukysymysten toimivuudesta saatua tietoa.

Tässä artikkelissa kuvataan ammattilaisten haastatteluissa esiin nousseita työkäytäntöjä, toimintamalleja ja tiedontarpeita vanhempien päihteenkäytöstä kärsivien lasten kanssa työskentelemiseen liittyen. Kaikki haastattelut on raportoitu niin, että yksittäisen vastaajan tai toimipaikan tunnistaminen on mahdotonta.

SELVITYKSEN KESKEISET TULOKSET

Haastateltavat

Kaikki haastateltavat olivat naisia, mikä kuvaa hyvin haastateltujen edustamien ammattialojen sukupuolijakaumaa. Valtaosa haastateltavista oli pitkän linjan ammattilaisia: useampi oli työskennellyt nykyisessä työpaikassaan jo pari vuosikymmentä tai pidempään. Joukossa oli muutama ammattiuuransa alkuvaiheessa olevakin, mutta informanttien pienen lukumäärän vuoksi vertailuasetelman rakentaminen työuransa eri vaiheissa olevien kesken ei ole mahdollista. Samasta syystä myöskään eri ammattiryhmiä ei voida systemaattisesti vertailla keskenään.

Tietopohja

Haastattelujen ensimmäisenä varsinaisena teemana kartoitettiin vastaajien tietopohjaa vanhempien päihteenkäytöstä kärsivien lasten auttamisesta. Vain jokunen vastaaja oli osallistunut koulutukseen, jossa käsiteltiin päihkeitä; erityisesti päihteenkäytöstä kärsivien lasten auttamiseen tähtäävää koulutusta oli ollut tarjolla vähän tai ei lainkaan. Ammattilaiset toivat esiin myös sen, että usein koulutuksiin osallistuminen saattoi olla omasta halukkuudesta huolimatta hankalaa tai mahdotonta joustamattomien työjärjestelyiden vuoksi. Kuten yksi ammattilainen asian ilmaisi: ”Jos työntekijä on halukas kehittämään omaa työtään, pitäisi työnantajan myös antaa siihen mahdollisuus ja tuki”.

Materiaali vanhempien päihteenkäytöstä kärsivien lasten auttamisesta tai perheille suunnatuista palveluista ei ollut haastateltaville juurikaan tuttua, eikä tällaista materiaalia sanottavasti hyödynnetty omassa työssä. Esimerkiksi kouluissa jaettava materiaali painottui joidenkin haastateltujen opettajien mukaan enemmänkin lasten oman päihteenkäytön ennaltaehkäisemiseen.

Vastaajat kuitenkin kokivat yleisesti ottaen olevansa melko hyvin tietoisia siitä, miten vanhempien päihteenkäytöstä kärsiviä lapsia voidaan auttaa, esimerkiksi mihin palveluihin omalla paikkakunnalla voi lapsen tai perheen ohjata. Toisaalta useampi vastaaja totesi, ettei ollut omassaan työssään juurikaan joutunut ryhtymään toimenpiteisiin tietyn lapsen perhetilanteen selvittämiseksi, joten käsitys palvelujärjestelmästä saattaa osoittautua konkreettisesti tilanteessa puutteelliseksi:

..... ”Minulla käytännössä aika vähän on nyt kuitenkin sellaisia perheitä joissa tarvii sitten ihan että har-

voin on lähteny minulta eteenpäin. Yleensä se on sitten joku boito jo heillä niinku näis perheissä. On nää tukiotoimet niinku meneillään.” (Neuvolan terveydenhoitaja)

”No mun kohdalla ei oo hirveesti tarvinnu toimenpiteisiin niinku ikinä ryhtyä, mutta mä oletan että koulunki kautta ja sosiaalitoimen kautta apua ilmeisesti myöskin pystyy sit sinne perheisiin jonkinlaista viemään. Mutta aika vähän on niin kun mulla tietoa.” (Opettaja)

Haastateltujen ammattilaisten työyhteisöissä keskusteltiin yleisellä tasolla hyvin vähän vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttamisesta. Selvityksen perusteella näyttäisikin siltä, että aiheesta keskustellaan työyhteisöissä etupäässä tapauskohtaisesti huolen herättyä tietyn lapsen tilanteesta.

Huolen herääminen ja kohtaaminen

Lähes jokainen haastateltava kertoi olleensa joskus huolissaan jostakin lapsesta ja ajatelleensa, että oirehinnan taustalla saattaa olla vanhempien ongelmallista päihteidenkäyttöä. Valtaosa ammattilaisista kuitenkin koki aiheen puheeksiottamisen vanhempien kanssa vaikeaksi, jos huoli ei perustu selviin faktoihin. Toisaalta haastatteluissa tuotiin esiin sitä, että nykyisin vanhemmat puhuvat ongelmistaan avoimemmin kuin ennen, minkä voisi ammattilaisten kannalta ajatella helpottavan heränneen huolen esiintuomista. Moni haastateltu sanoi myös pitkän työkokemuksen helpottavan huolen ilmaisemista. Oman ammattitaidon ja osaamisen vahvistumisen myötä työntekijälle on kehittynyt rohkeutta ottaa vaikeanakin pidetyt asiat esiin. Nuorena ammattilaisena epäilykseen vanhempien liiallisesta päihteidenkäytöstä ei välttämättä osannut puuttua, vaikka asia saattoikin huolettaa:

”Sitä [puheeksiottoa -MR] vaan jäi [nuorena -MR] useesti miettimään. Saattoi työkaverieitten kanssa miettiä, et mitäs me tässä nyt tehbään. Et se oli vähän hölmö tapa sinänsä, etei niin rohkeesti itsekkään uskaltanu sillon nuorena ni tota ottaa asiaa sillei puheeksi.” (Lastenhoitaja)

Valtaosa haastatelluista koki tällä hetkellä tietävänsä miten toimia, jos huoli lapsesta herää. Kuitenkin ammattilaisten yleinen kokemus oli, ettei ongelmiin pystytä puuttumaan tarpeeksi varhaisessa vaiheessa. Syiksi esitettiin erityisesti koulun oppilasryhmäkokojen kasvua ja muita resurssien niukkuudesta johtuvia tekijöitä. Toisaalta muutama yksittäinen ammattilainen toi esiin sen, että omassa osaamisessakin on aukkoja. Tilanteen ristiriitaisuutta kuvaa hyvin se havainto, että haastateltavat, jotka totesivat, ettei ongelmia tunnisteta tarpeeksi varhain, kuitenkin saattoivat kertoa itsekin pitkittävänsä huolestuttavaan tilanteeseen puuttumista. Moni ammattilainen koki, että on oltava hyvin varma epäilyistään, ennen kuin voi puuttua näin arkaluontoiseen asiaan.

Verkostot ja organisaatiokulttuuri

Haastatteluissa ammattilaiset korostivat moniammatillisen yhteistyön merkitystä vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivän lapsen auttamisessa. Useat ammattilaiset eri paikkakunnilla kertoivat toimialarajat ylittävän yhteistyön lisääntyneen ja kehittyneen viime vuosina. Tarvetta yhteistyön edelleen tehostamiseen koettiin kuitenkin olevan. Erityisesti tiedonkulkua eri alojen

ammattilaisten välillä pidettiin yhä puutteellisenä. Joissain haastatteluissa esiin nostettiin myös resurssipula yhteistyötä hankaloittavana asiana, kun esimerkiksi sosiaalityöntekijät eivät ylityöllistettyinä aina ehdi edes reagoida sähköpostiviesteihinsä.

Valtaosa ammattilaisista kertoi pystyvänsä keskustelemaan huolta aiheuttavasta lapsen tilanteesta työyhteisössään. Erityisesti päiväkodeissa korostettiin tiimityön merkitystä. Toisaalta koulu-terveydenhoitajat saattoivat kokea olevansa mietityttävän tilanteen kanssa yksin, kun välitöntä työyhteisön tukea ei ole saatavilla:

”Mut että hyvin, hyvin yksinäistähän tää niinku työ on. Että et on paljon asioita jotka jää niinku omaan harkintaan ja omaan toimintaan tietoon.” (Kouluterveydenhoitaja)

Hämeenlinnalaisten ammattilaisten haastatteluissa yhtenä keskeisenä työorganisaatioon liittyvänä seikkana nousi esiin vuoden 2009 alussa tapahtunut kuntaliitos, jonka kerrottiin näkyvän monin tavoin omassa työssä. Esimerkiksi yhteistyöverkostojen uusiutuminen ja uusien toimintatapojen kehittäminen mainittiin tulevaisuuden haasteina.

Tarvittava tuki ja tieto

Lähes kaikki haastateltavat kaipasivat lisää konkreettisia työvälineitä vanhempiensa päihteidenkäytöstä haittoja kokevien lasten kohtaamiseen ja tukemiseen. Vaikka useampikin haastatelluista ammattilaisista kertoi käyneensä huolen puheeksiottoa käsittelevässä koulutuksessa, sekä lasten että vanhempien kohtaamiseen koettiin tarvittavan lisää tukea ja tietoa.

Moni ammattilainen toi tässä kohdassa haastattelua esiin myös resurssien riittämättömyyden. Erityisesti koulumaailmassa ylisuurat ryhmäkoot nostettiin esiin ongelmien tunnistamista hankaloittavana tekijänä ja opettajat kaipasivatkin ennen muuta enemmän aikaa ja lasten kanssa yhdessäoloa. Myös koulukuraattorien vähäisyys nousi esiin monissa haastatteluissa.

Aiheeseen liittyvää koulutusta toivottiin nimenomaan oman ammattialan näkökulmasta, tai ainakin koulutusten toivottiin olevan selkeästi suunnattuja samanikäisten lasten parissa työskenteleville. Toisaalta useampi ammattilainen totesi, että laajemman näkökulman tarjoava koulutuskin olisi hyödyllistä ilmiön moninaisuudesta johtuen. Myös eri alojen ammattilaisten työnkuvista kaivattiin tietoa, koska asiakkaan ohjaaminen eteenpäin oikeisiin palveluihin on keskeistä osaamista useissa työtehtävissä. Puutteelliset tiedot muiden ammattilaisten työstä ehkä osaltaan selittävät joissakin haastatteluissa esiin tullutta kokemusta vastuun siirtelystä ammattialojen välillä. Esimerkiksi yksi haastateltu terveydenhoitaja koki opettajilla olevan liian suuri kynnys lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Hänen kokemuksensa mukaan ilmoituksen tekeminen sysätään terveydenhoitajalle, vaikka opettajalla olisi tilanteesta parempi kokonais käsitys.

Koulutusta toivottiin erityisesti perheen ja lapsen kohtaamisesta:

”No kyllä mä varmasti sitä, että miten minä tuen sitä lasta täällä arjessa. Et siihen niin ku jos te suunnittelette koulutusta, ni mielelläni tulisin sellaseen koulutukseen.” (Lastentarhanopettaja)

”Et miten lapsen kanssa keskustelen, et hän sais siitä apua itsellensä. Ja sit, et miten otan puheeksi vanhempien kanssa tämmösen, jos tosiaan niin kun epäilen.” (Lastenhoitaja)

Ammattilaiset toivoivat vaihtelevasti materiaalia niin työntekijöille, vanhemmille jaettavaksi kuin lasten kanssa käsiteltäväksi. Esimerkiksi päiväkodeissa toivottiin satukirjan tyylistä julkaisua, jota voitaisiin lukea ja käsitellä yhdessä lasten kanssa. Tällaisen materiaalin olisi hyvä soveltua kaikille lapsille – ei niin, että materiaali olisi kohdennettu vain päihdeongelmaisten lapsille. Toisaalta toivottiin vanhemmille jaettavia esitteitä – yksi haastateltu neuvolan terveydenhoitaja toivoi, että tuotettaisiin sellaista materiaalia, jota voisi jakaa vanhemmille lapsen 1,5- ja 2-vuotistarkastusten yhteydessä. Terveydenhoitaja perusteli toivettaan sillä, että näissä vaiheissa ei ole enää luontevaa puhua alkoholin käytöstä raskauteen ja imetykseen liittyvänä asiana ja myös käynnit neuvolassa vähenevät. Tässä vaiheessa tarkoituksenmukaisempaa olisi käsitellä vanhemmille jaettavan materiaalin tuella vanhempien päihteidenkäytön merkityksiä pienelle lapselle ja erityisesti sitä, miten lapsi kokee vanhempien päihteidenkäytön.

Vanhemmille jaettavan materiaalin lisäksi ammattilaiset toivoivat välineitä oman työnsä tueksi. Esimerkiksi opettajat toivoivat selkeää pakettia opetustunnin sisällöksi. Pakettiin voisi kuulua materiaalia myös vanhemmille. Opettajalle olisi oma materiaali, jossa olisi ehdotuksia tunnin kulusta. Lapsille olisi oma materiaali, joka havainnollistaisi asiaa esimerkiksi pelien, leikkien tai virtuaalisen materiaalin kautta. Tarkoituksena olisi saada aikaan keskustelua aiheesta lasten näkökulmasta.

Myös Peltoniemen (2003) selvityksen mukaan lasten kanssa työskentelevät haluavat tukea työleen eniten koulutuksesta, asiantuntijoiden neuvoista ja materiaalista. Näiden aikaisemmassa selvityksessä ilmenneiden seikkojen lisäksi haastattelemamme ammattilaiset toivovat tilastolukuja vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten todellisesta määrästä. Esimerkiksi monet opettajat eivät näe, että lapsen oppimisvaikeuksien takana voi olla vanhempien alkoholinkäyttö. Opettajat kiinnittävät enemmän huomiota siihen, että lapsi ei opi. He näkevät vain lapsen, eivät kotona olevia mahdollisia ongelmia.

YHTEENVETO

Tässä pääpiirteissään kuvatus selvityksen perusteella näyttää siltä, että lasten parissa työskentelevillä ammattilaisilla eri puolilla Suomea on tarvetta monenlaiselle koulutukselle ja materiaalille vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttamiseen liittyen. Lähes kaikki kaipasivat lisää konkreettisia työvälineitä alkoholia ongelmallisesti käyttävien vanhempien lasten kohtaamiseen ja tukemiseen. Vaikka useampikin haastatelluista ammattilaisista kertoi käyneensä huolen puheeksiottoa käsittelevässä koulutuksessa, myös vanhempien kohtaamiseen koettiin tarvittavan lisää tukea ja tietoa.

Yleisenä havaintona voidaan todeta, että erilaisissa työyhteisöissä – niin kouluissa, päiväkodeissa kuin neuvoloissakin – keskustellaan yleisellä tasolla hyvin vähän ongelmallisesti päihteitä käyttävien vanhempien lasten auttamisesta. Selvityksen perusteella näyttää siltä, että aiheesta keskustellaan työyhteisöissä lähinnä tapauskohtaisesti huolen herättyä tietyn lapsen tilanteesta.

Ammattilaiset korostivat haastatteluvastauksissaan ongelmien varhaisen havaitsemisen ja puheeksioton tärkeyttä. Kuitenkin useampi haastateltu kertoi itsekin käytännössä monesti pitkitäneensä huolta aiheuttavaan tilanteeseen puuttumista. Pelkkään epäilyyn perustuvan huolen puheeksiottamista pidettiin hyvin hankalana ja omasta epäilystä haluttiinkin olla mahdollisimman varmoja ennen tilanteeseen puuttumista. Käytännössä tällainen ’varman päälle pelaaminen’ kuitenkin vesittää varhaisen puuttumisen toteutumisen.

Selvityksessä kävi myös ilmi, että monet ammattilaiset ajattelevat vanhempien päihteidenkäytöstä lapselle aiheutuvien ongelmien ilmenevän vain kaupungin ’ongelma-alueilla’, jotka eroavat esimerkiksi sosioekonomisesti ’paremmista alueista’. Haastateltavat saattoivat korostaa, etteivät joudu kohtaamaan työssään ’päihdeperheiden’ lapsia, koska eivät työskentele näillä ’ongelma-alueilla’. Tällaisten ennakoasenteiden ylläpitämisestä olisi päästävä eroon, jotta lapsen kokemus ja huoli tulisivat nykyistä paremmin nähdyiksi. Erityisesti varakkaampien perheiden lasten huolen havaitseminen vaatii työntekijältä monesti suurta herkkyyttä, koska koulutetut ja hyvätuloiset perheet pystyvät muita paremmin myös peittämään ongelmiaan.

Suurena haasteena voidaan pitää myös koulujen henkilöstön motivoimista vanhempien päihteidenkäytön vaikutusten pohtimiseen lapsen näkökulmasta. Koulujen asennoituminen selvityksen toteuttamiseen oli selvästi muita toimipaikkoja vastahakoisempaa, eikä kaikilta paikkakunnilta onnistuttukaan rekrytoimaan haastateltavaksi opettajia selvitykseen ensisijaisesti valikoituneesta koulusta. Selvityksestä jäi lopulta useiden rekrytointiyritysten jälkeenkin uupumaan kahden opettajan ja yhden kouluterveydenhoitajan haastattelut.

Koulujen mukaansaaminen ongelman varhaiseen tunnistamiseen olisi ensisijaisen tärkeää jo siitä syystä, että koulu on lapsen maailmassa tuttu ja tärkeä ympäristö, josta avunhakeminen tarpeen vaatiessa olisi lapselle luontevaa (ks. myös Holmilan ja Ilvan artikkeli tässä raportissa). Avunsaaminen tätä kautta edellyttää kuitenkin koulun henkilöstön nykyistä herkempiä asennoitumista tuen tarpeessa olevien lasten tunnistamiseen.

NÄKYMÄTÖN UHRI VAI PÄTEVÄ TOIMIJA? VANHEMPIENSA PÄIHTEIDENKÄYTÖSTÄ KÄRSIVIEN LASTEN MIELIPITEITÄ JA SELVIYTYMISKEINOJA

Marja Holmila & Minna Ilva

JOHDANTO

Tutkimukset ovat osoittaneet, että perheissä, joissa vanhemmat käyttävät liiallisesti päihteitä, esiintyy usein perheriitoja, väkivaltaa ja lasten laiminlyöntiä, sosiaalista eristyneisyyttä ja taloudellisia ongelmia (Itäpuisto 2005; Peltoniemi 2005; Holmila & Kantola 2003; Dube et al. 2001). Jim Orfordin johtama tutkijaryhmä käsitteellisti päihdeperheiden jäsenten ydinkokemukset neljäksi ulottuvuudeksi: perheen elämäntavasta, riitelystä ja kaoottisuudesta seuraava yleinen stressitila, huoli juojasta ja hänen terveydestään ja tekemisistään, kotia ja muita perheenjäseniä kohtaavat uhat, ja jatkuvan jännitystilän oireet läheisessä itsessään (Orford et al. 2005, 191). Tutkimus on myös osoittanut, että lapsuuden epäsuotuisat kokemukset ovat yhteydessä nuoruuden ja aikuisuuden aikana ilmeneviin moniin ongelmiin (Pitkänen et al. 2008; Pulkkinen 2006; Emshoff & Price 1999; Lieb et al. 2002; Jacob 2000).

Lastensuojelutapausten määrät ovat Suomessa kasvaneet viimeisen 15 vuoden aikana (Heino 2009). Tiedetään, että päihteitä käyttävien vanhempien lapset joutuvat muita useammin lastensuojeluviranomaisten huostaanottamiksi tai muuten sijoitettetuiksi kodin ulkopuolelle (Andersson 1995; Sarkola 2007). Suuri osa niistä lapsista, jotka palautetaan takaisin alkuperäiseen kotiinsa, joutuu myöhemmin uudelleen huostaanotetuksi (Bardy 2001). Jatkuvat elinympäristön muutokset ovat omiaan lisäämään lapsen vaikeuksia.

Lapsuuden elinolojen vaikutukset aikuiselämään vaihtelevat kuitenkin huomattavasti (Harter 2000; Orford et al. 2005), ja monet lapset, jotka kasvavat runsaasti päihteitä käyttävien vanhempien kanssa, selviytyvät hyvin ja kasvavat terveiksi ja menestyviksi aikuisiksi. Näyttäisi siltä, että perheen kyky toimia arjessa ongelmista huolimatta selittää osittain lasten psyko-sosiaalisten ongelmien todennäköisyyttä. Esimerkiksi, jos perhe pitää kiinni joistakin rutiineista kuten aterija-ajoista, tai totutuista juhla- ja lomanviettotavoista, lapset näyttäisivät kärsivän vähemmän erilaisista ongelmista kuin niissä perheissä, joissa nämä tavat hukkuvat yleiseen kaaokseen (Haugland 2005). Entä millaisia resursseja lapsilla itsellään on, ja mitä voitaisiin tehdä niiden vahvistamiseksi? Kun ongelmat johtuvat lapsen omista vanhemmista, yhteiskunnan keinot suojata lapsia ovat rajallisia, kuten monet aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet (Bancroft et al. 2004; Heino 2009; Ackerman 1990; Peltoniemi 2003). Tutkimuskirjallisuudessa onkin viime aikoina korostettu tarvetta tukea ja vahvistaa lasten omia resursseja, ja ottaa heidät mukaan aktiivisina osallistujina ongelmien ratkaisuprosesseihin (Itäpuisto 2005; Holmila et al. 2008a).

Tutkimuksia, joissa olisi tarkasteltu lasten auttamiseksi tehtyjä interventioita, on vähemmän kuin lasten elinoloja tai niiden vaikutuksia tarkastelevia tutkimuksia (Holmila et al. 2008a, 429; Hesse 1983, 57-61). Ammattilaisten perheille antama hoito tai muu tuki voi merkittävästi vähentää lasten ongelmia, mutta on monia syitä miksi ammattilaisten on vaikeaa auttaa päihkeitä käyttävien vanhempien lapsia. Erikoistuneet päihde- tai mielenterveyspalvelut kohtaavat yleensä vain yksilöitä, eikä niillä useinkaan ole vahvoja perheiden ja lasten kanssa työskentelyn traditioita. Peruspalvelut saattavat paremmin kohdata koko perheen, mutta niillä taas ei ole välineitä tunnistaa tai kohdata päihdeongelmia (Brisby 1999; Itäpuisto 2005; Dube et al. 2001). Lisäksi eri ammattikuntien yhteistyö ei aina toimi. Viime aikoina sekä ammattiauttajat että vapaaehtoisjärjestöt ovat kuitenkin alkaneet entistä enemmän kiinnittää huomiota lasten tarpeisiin. Yksi keino tavoittaa lapsia ja nuoria on käyttää hyväksi internetin tarjoamia mahdollisuuksia.

Tarkastelemme tässä artikkelissa päihdeongelmaisten vanhempien lasten elämää lähtökohtana kolme näkökulmaa: lasten kokemukset, lasten toimijuus ja lasten tavat pärjätä. Painotamme toimijuuden ja selviytymisen näkökulmia, sillä niistä ei aiemmissa tutkimuksissa ole paljoakaan keskusteltu. Lasten oma toimijuus on tärkeää useista syistä. On ensinnäkin todennäköistä, että voimaantumisen ja oman elämän hallinnan tunne ovat sinällään tärkeä osa paranemista ja selviytymistä. Lisäksi lasten kyky itsenäistyä vanhemmistaan on tärkeä osa lapsen ja nuoren kasvua. Kolmanneksi ymmärrys lasten selviytymisen keinoista ja kyvyistä voi olla hyödyllistä auttajien työn kehittämisessä. Jos yhteiskunnan viranomaisten on puuttava perheen asioihin, on hyvin tärkeää, että he kykenevät kuulemaan lasta, ja näkemään hänet oikeuksia omaavana yksilönä, ei vain perheensä osana.

AINEISTO JA TUTKIMUSETIIKKA

Tutkimuksen aineisto kerättiin web-lomakkeella, johon etsittiin vastaajia kahden lapsille suunnatun auttamissivuston kautta. Toinen näistä oli A-klinikkasäätiön ”Varjomaailma”- sivusto (www.varjomaailma.fi) (ks. Shirley Hubaran ja Emilia Pakkasen artikkeli tässä raportissa). Toinen kanava vastaajien hankkimisessa oli Mannerheimin Lastensuojeluliiton sivusto. Päihdeperheiden alaikäisten lasten rekrytointi tutkimuksiin on usein todettu vaikeaksi (vrt. Velleman & Reuber 2007). Suurin osa tutkimuksista, jotka kuvaavat kasvamista päihkeitä käyttävän vanhemman kanssa, onkin tehty käyttämällä jo aikuistuneilta vastaajilta saatua muistoihin perustuvaa aineistoa.

Tutkimuseettiset käytännöt määrittävät usein alaikäisten haastattelun ehdoksi, että heidän vanhemmiltaan on saatu siihen lupa. On kuitenkin hyvin vaikeaa saada tällaista lupaa vanhemmilta, jotka ovat lastensa ongelmien syy (Cuijpers 2005). Tämä jo sinänsä pysäyttää aiheiston keruun monessa tapauksessa. Internet tarjoaa erään keinon tavoittaa lapsia suoraan. Lapset ja nuoret vierailevat hyvin usein internetin sivustoilla. Esimerkiksi Sanomalehtien liiton vuonna 2008 tekemän haastattelun mukaan 12-20 -vuotiaista 80 prosenttia käyttää nettiä vähintään lähes päivittäin ja puolet heistä useita kertoja päivässä. Suurin osa nuorten verkossa käyttämästä ajasta kuluu mesettämiseen eli pikaviestittelyyn kavereiden kanssa (Helsingin Sanomat 17.1.2008). Nuorille suunnatut apusivustot ovat myös syrjäyttämässä perinteisen puhelimeen perustuvan avun tar-

joamisen. Myös päihdehoidon kentässä on alettu kehittää internet-pohjaisia auttamisen keinoja. Työ on vielä uutta, mutta eri maissa on jo alkanut ilmestyä internetin tarjoamia mahdollisuuksia arvioivaa tutkimusta. Kenttä tarjoaa keinoja ylittää monia avun hakemisen perinteisiä esteitä, mutta toisaalta myös uhan sille, että haavoittuvissa elinoloissa elävät päihdeongelmaiset joutuvat puhtaasti kaupallisten intressien uhriksi (Cunningham et al. 2000; Bauer & Deering 2001).

Valitsimme tässä tutkimuksessa aineiston keruumenetelmäksi web-pohjaisen kyselyn. Koska kohteena ovat alaikäiset, valinta herätti tutkimusryhmässä useita eettisiä kysymyksiä (Holmila et al. 2008b). Pohdimme asiaa usealta kannalta, ja keskustelimme asiasta niin tutkimusyhteisön kuin lasten kanssa työskentelevien ammattiauttajien kanssa. Keskustelut vahvistivat käsitystämme siitä, että tutkimus ei riko tutkimuseettisiä periaatteita. Tutkimussuunnitelma hyväksyttiin A-klinikkasäätiön hoito- ja tutkimuseettisessä toimikunnassa, joka antoi luvan tutkimuksen tekemiseen.

Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että 11-vuotiaat kykenevät vastaamaan standardoitujen kyselylomakkeiden kysymyksiin (Scott 1977), jos lomake on huolella laadittu. Pyrimme mahdollisimman selkeisiin sanamuotoihin, lyhyeen lomakkeeseen (16 kysymystä) ja strukturoitujen ja avovastausten vuorotteluun. Lomake laadittiin myös niin, että sen täyttäminen internetissä oli mahdollisimman helppoa (Davis 1989).

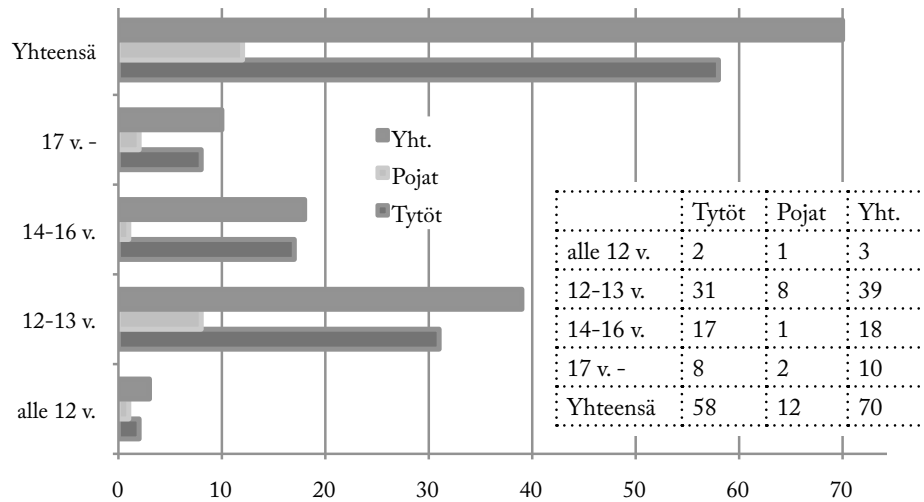
Kysely julkistettiin kaikille avoimilla internet-sivustoilla. Nuoret vierailevat näillä sivuilla omaaloitteisesti, eivätkä täten tarvitse kenenkään perheenjäsenen lupaa osallistua tutkimukseen. Tutkimus kohdistui 12-18 -vuotiaisiin. Suomen lastensuojelulaki määrää, että viranomaisten tulee kuulla yli 12 -vuotiaita lapsia heitä koskevia sijoituspäätöksiä tehtäessä. Tämän voi ajatella merkitsevän, että meillä tämän ikäistä lasta pidetään kykeneväksi ilmaisemaan ajatuksiaan ja toiveitaan itsenäisesti.

Vastaajien identiteetti suojattiin tutkimuksessa huolellisesti. Vastaajien antama tieto siirrettiin netistä serverille käyttäen suojattua yhteyttä (Secure Socket Layer, SSL). Lomakkeen lopussa vastaajille annettiin ohjeet väliaikaisten tiedostojen tuhoamisesta, ja heille annettiin ohjeeksi olla antamatta mitään identifointia mahdollistavia tietoja, kuten nimi tai sen osa, asuinalueen tai kotikaupungin nimi, vanhempien ammatti tai osoite. Koska lomakkeen täyttäminen saattoi herättää ahdistusta, lomakkeen lopussa oli myös useita henkilökohtaisen kontaktin mahdollistavia puhelin- ja internet-osoitteita.

Lomake oli netissä neljän kuukauden ajan, ja saimme 101 vastausta. Kun epätäydelliset tai selvästi vitsimielessä täytetyt vastaukset oli poistettu, aineisto koostui 70 vastaajasta. Aineistoa analysoitaessa on otettava huomioon, että kyseessä ei ole edustava otos, ja että aineisto on eksploratiivinen, kvalitatiivinen ja kuvaileva.

Vastaajista yli puolet oli 12-13 -vuotiaita, neljännes oli 14-16 -vuotiaita, ja 10% oli 17-18 -vuotiaita (ks. kuvio seuraavalla aukeamalla). Vastaajien sukupuolijakauma on vino: poikia oli vain 17% (12). Tutkimustulokset rajoittuvatkin kuvaamaan ennen kaikkea tyttöjä.

Kuvio 4: Nuorten kyselyyn vastanneiden lukumäärä iän ja sukupuolen mukaan

TULOKSET

PÄIHTEITÄ KÄYTTÄVÄN VANHEMMAN AIHEUTTAMAT HAITAT JA HUOLET

Ensimmäinen kysymys oli "Kenen tai keiden läheisten päihteidenkäytöstä sinulla on huoli?" Kysymystä seurasi avokysymys "Mitä harmia, haittaa tai häiriötä tästä on ollut sinulle?" Useimmat vastaajat (55%) kertoivat olevansa huolissaan isänsä juomisesta, ja 37% mainitsi äidin. Lähes puolet (47%) mainitsi useamman kuin yhden läheisen, joiden päihteidenkäyttö oli aiheuttanut huolta.

Päihteidenkäytöstä aiheutuneet ongelmat ovat yhteydessä vastaajan ikään ja niiden voikin ajatella heijastavan vastaajan mahdollisuuksia toimia itsenäisesti. Nuorimmat vastaajat (alle 14-vuotiaat) toivat usein esille vanhempien väkivaltaisuuden ja vanhempien välisten riitojen, epäluotettavuuden ja huonon hoidon aiheuttaman pelon.

"Hän lupaa asioita, joita ei koskaan pidä. Hänellä ei ole koskaan rahaa jos vaikka tarvitsisin uusiin kenkiin."

"Hän hakkaa veljeäni ja minua ja saattaa satuttaa myös äitiäni."

"No sen jälkeen aina tulee tappeluita. Ja se harmittaa kun veli ebkä joutuu niitten takia vankilaan."

Myös vanhemmat vastaajat kertovat samanlaisista ongelmista. He kirjoittivat kuitenkin enemmän siitä, miten vanhempien päihteidenkäyttö oli vaikuttanut heidän omaan kaverisuhteisiinsa. Lisäksi unen puute, mahdottomuus keskittyä omaan elämään, ja vastuu nuoremmista sisarista ja

kotitaloustöistä mainittiin usein.

"Soittaa yöllä (häiritsee uniani) ja pilkkaa humalassa mua mun kavereiden nähden... En voi puolustautua"

"Usein en saa edes unta, kun terästäydyn kuuntelemaan omassa huoneessani, mitä äitini tekee asunnossa (rikkooko hän tavaroita, kaatuileeko hän, loukkaako hän itseään...)"

"Lapsuuteni loppui liian varhain, kun jouduin huolehtimaan pikkusiskoistani vanhempien sekoillessa kännissä. Jouduimme myös lähes joka ilta erottamaan heidät toisistaan, riidat olivat rajuja."

"Äiti on humalassa väkivaltainen ja näkee hallusinaatioita. Olen joutunut koko elämäni salaamaan äidin päihteiden käyttöä, joka sitoo suuren määrän energiaa."

"Koska äiti ei ole ollut kykenevä hoitamaan sisarusia niin se on ollut minun tehtäväni, lukiossa asiat kaatuivat päälle ja opiskelusta ei tahtonut tulla mitään kun ei enää jaksanut kaikkea. Julkinen häpeä ja syrjintä."

LASTEN SELVIYTYMISKEINOT

Tutkimuskirjallisuudessa on usein esitetty selviytymisen keinoja typologian muodossa (Orford et al. 2005, 224). Yksilöt eivät yleensä käytä vain yhden tyyppistä keinovalikoimaa, vaan yhdistävät eri keinoja (Lazarus 1993). Usein esitetty typologia jakaa selviytymiskeinot kolmeen osaan: a) selviytymien perustuu pyrkimykseen muuttaa tai muokata stressaavia tapahtumia tai olosuhteita, b) selviytymisen keinona on asioiden pohtiminen, pyrkien ei niinkään muuttamaan olosuhteita vaan sitä miten itse kokee tai käsitteellistää asioita, ja c) tunnepohjainen selviytyminen, jolloin henkilö ei myöskään pyri muuttamaan itse ongelmaa vaan keskittyy kontrolloimaan tai käsittelemään sen tuottamaa stressiä ja ahdistusta. Sosiaalisen tuen etsiminen ja saaminen on myös tärkeä keino. Se jää yleensä näiden typologioiden ulkopuolelle, sillä sosiaalisen tuen elementtejä sisältyy kaikkiin typologioiden osakategorioihin. Muodostimme siitä oman kategoriansa.

Moosin ja hänen kollegojensa nelikenttä jakaa selviytymiskeinot ongelman kohtaaviin ja ongelmaa vältteleviin, kummankin saadessa sekä käyttäytymiseen perustuvia että kognitioon perustuvia muotoja (Hohalan & Moos 1990; Valentiner et al. 1994; Moos 2002). Bancroft et al. (2004, 37) huomasivat tutkimuksessaan että päihteitä käyttävien vanhempien lapsille oli tärkeää luoda jonkinlainen tunne ympäristönsä hallinnasta. Esimerkkinä tällaisista keinoista he mainitsevat omaan huoneeseen sulkeutumisen, musiikin kuuntelun juomisen äänien peittämiseksi ja sotkujen siivoamisen.

Kyselyn vastaajien omin sanoin kertomia strategioita on tässä luokiteltu hyödyntämällä näitä teoreettisia näkökulmia ja käsitteitä. Seuraavassa taulukossa on esitetty esimerkkejä tavallisimmista vastauksista kysymykseen "Mikä helpottaa pahaa mieltäsi tai mitä teet kun läheisen päihteiden käyttö häiritsee elämää kotona?"

Ongelman aiheuttajan välttely on tyypillistä suurelle osalle toiminnallisista strategioista. Lapsi

menee omaan huoneeseensa tai ulos, yrittää nukkua tai muuten vain pysytellä erossa juojasta. Tämä heijastanee lapsen kokemaa voimattomuutta, mutta tällaisen toiminnan voi myös nähdä järkevänä yrityksenä kontrolloida omaa ympäristöään, kuten Bancroft et al. (2004) kirjoittavat. Lapsi pyrkii luomaan itselleen ”ongelmavapaan” alueen. Osa vastaajista toi myös esille aktiivisen toiminnan omien oikeuksiensa puolustamiseksi: esimerkiksi 12-vuotias poika oli soittanut poliisille lopettaakseen isän väkivallan ja tyttö kertoi ottaneensa 10-18-vuoden ikäisenä viisi kertaa yhteyttä lastensuojeluviranomaisiin saadakseen apua nuoremmille sisarilleen. Yksi vastaaja kertoi haastaneensa vanhempansa huutamalla hänelle ja ”haukkumalla hänet lyttyyn”. Toisaalta muutama vastaaja kertoi kohdanneensa ongelman toimimalla itsetuhoisesti: he olivat käyttäneet

Taulukko 5: Nuorten arjessa selviytyminen

1. Ongelman kohtaavat strategiat

Toiminnalliset	<p>”Vedän päihteitä ittenkin.”</p> <p>”Soitin poliisille.”</p> <p>”10 ja 18 vuoden välillä tein 5 kpl lastensuojeluilmoituksia, joihin ei yhteenkään vastattu”</p> <p>”Huudan ja haukun hänet lyttyyn”</p>
Kognitiiviset	<p>”Kirjoitan päiväkirjaa ja nettiin.”</p> <p>”No mietin asioita ja pohdin syitä miksi hän tekee niin.”</p> <p>”Kirjoitan päiväkirjaan tuntemuksistani.”</p> <p>”Itken, itken ja itken.”</p>
Tunnekeskeiset	<p>”Itken niin kauan etten enää jaksakaan itkeä.”</p> <p>”Murehdin sitä pääni sisällä, mutta en näytä kenellekään.”</p> <p>”Puhun siskopuoleni kanssa.”</p>
Sosiaalinen tuki	<p>”Istun koneella ja juttelen nettikaverini kanssa mesessä tapahtuneesta.”</p>

2. Ongelmaa välttävät strategiat

Toiminnalliset	<p>”No menen omaan huoneeseen tai lähden pihalle.”</p> <p>”Yleensä yritän pysyä erossa isästä.”</p> <p>”Nukun.”</p>
Kognitiiviset	<p>”Ajattelen poitiivisia ajatuksia ja yritän keskittyä muuhun kuin siihen asiaan.”</p> <p>”Useesti käyn kaupassa ja ostan suklaata.”</p>
Tunnekeskeiset	<p>”Pakenen haavemaailmaan.”</p> <p>”Kuuntelen kuulokkeilla rakastamaani musiikkia.”</p> <p>”Tai sitten laitan kaikki pehmoleluni sänkyyn, laitan valot pois ja halaan kaikkia ja kerron huoleni heille.”</p>
Sosiaalinen tuki	<p>”Soitan yleensä kavereille ja pyydän käymään.”</p> <p>”Lähden ulos, oon kavereitten kanssa.”</p>

huumeita, aloittaneet tupakoinnin tai viilleleet itseään.

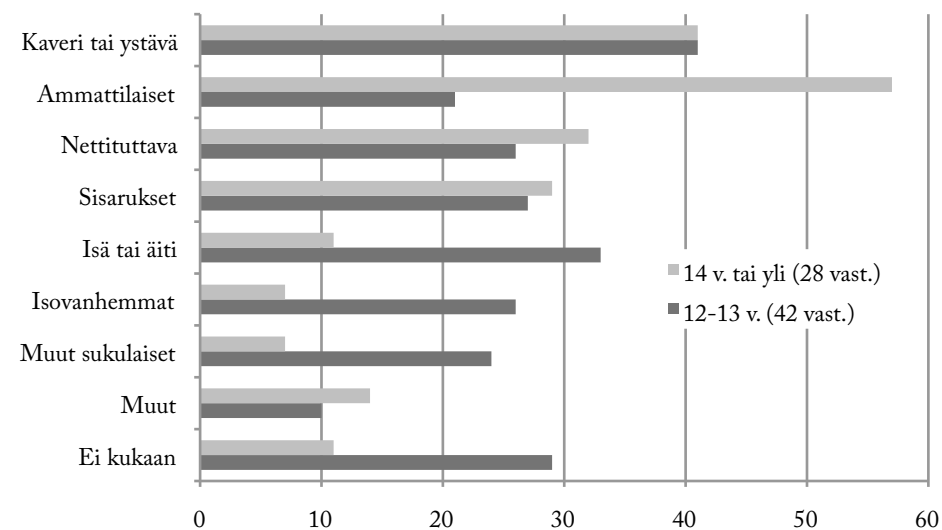
Ongelmien kognitiivinen työstäminen oli yleistä. Eniten kerrottiin päiväkirjaan tai nettiin kirjoittamisesta. Yleisyyteen saattaa vaikuttaa aineiston keruun tapa: tutkimukseen vastanneethan olivat todennäköisesti niitä, jotka käyttävät nettiä usein.

Lähes kaikki vastaajat kertoivat tunteiden työstämisestä. He kertoivat yksinäisestä musiikin kuuntelemista, itkemisestä, unelmoimisesta ja turvautumisesta leluihin. Vastaajat olivat hakeneet tukea ystäviltä (usein netissä) tai sisaruksilta. Kuitenkin vastaajissa oli monia, joilla ei ollut ketään kenelle puhua. He olivat menettäneet luottamuksensa ystäviinsä ja alkaneet peitellä ongelmiaan.

AVUN HAKEMINEN YSTÄVILTÄ, SUKULAISILTA JA AMMATILAISILTA

Itsenäisen selviytymisen tärkeä osa on etsiä apua omilla ehdoilla ja omin neuvoin. Avun hakeminen tuo mukanaan tarpeen hallita tiedon leviämistä liian laajalle. Tietojen leviäminen väärälle henkilölle sisältää uhan tulla hylätyksi tai syrjityksi. Asioiden salassa pito on siis myös suojauskeinoina. Tutkimuksen vastaajilta kysyttiin oliko joku aikuinen, lapsi tai nuori auttanut tai tukenut heitä. Valmiina vaihtoehtoina avun antajiksi mainittiin opettajat, koulukuraattorit, koulun terveydenhoitajat, sosiaalityöntekijät, urheiluseurojen valmentajat, nuorisotyöntekijät ja poliisi. Tätä kysymystä seurasi avokysymys: ”Millaista apua sait?”

Kuvio 5: Keneltä lapset ja nuoret ovat saaneet apua?

Samanikäiset ystävät olivat kaiken ikäisten vastaajien tärkein tuen lähde: 41 % vastaajista mainitsi heidät. Yli 14-vuotiaat mainitsivat nettituttavat tuen lähteenä hieman useammin kuin nuoret.

remmat (32 % vs. 26 %). Nuoremmat olivat saaneet tukea isältä tai äidiltä (33 % mainitsi jom-mankumman tai kummatkin), isovanhemmilta tai muilta sukulaisista, kun taas perheenjäsenistä ainoastaan sisarukset olivat tärkeitä tuen lähteitä yli 14-vuotiaille.

Mielenkiintoista on, että yli 14-vuotaista 57 % oli maininnut ammatillaiset avun lähteinä, kun vain noin viidennes nuoremmista vastaajista oli tehnyt niin. Todennäköisesti lasten kasvaessa ja itsenäistyessä heidän kykynsä ottaa yhteyttä perheen ulkopuolelle kasvaa ja nuorten elämään tulee uusia aikuisia. Nuoren omien resurssien kasvu heijastunee myös siinä, että kun niinkin moni kuin 29 % alle 14-vuotiaista oli valinnut vaihtoehdon ”kukaan ei ole auttanut”, ainoastaan 11 % yli 14 -vuotiaista vastasi näin. Auttajaryhmistä useimmin valittuja olivat koulukuraattorit ja sosiaalityöntekijät.

AVUN HAKEMISEN ESTEITÄ

Noin puolet nuorimmista (12-13-vuotiaista) ja vanhimmista (17-18-vuotiaista) vastaajista sanoi, että he olivat puhuneet ongelmistaan joillekin ydinperheen ulkopuolisille, kun vain kolmannes 14-16-vuotiaista kertoi tehneensä näin. On tärkeää tarkastella avun saamisen esteitä. Tieto tästä kertoo myös paljon siitä, millaiseksi nuoret kokevat suhteensa laajempaan yhteisöön.

Lomakkeella oli avokysymys ”Jos et ole puhunut läheisesi päihdeidenkäytöstä (jollekulle, joka ei siitä aiemmin tiennyt), miksi et? Kerro omin sanoin”. Lisäksi kysyttiin ”Auttoiko se, että puhuit jollekulle? Kerro miten?”

Monet tiedostavat elävänsä todellisuudessa, jota heidän ikätoverinsa eivät voi ymmärtää, ja jota laajempi yhteiskunta halveksii. Negatiivissävyinen juoruilu on yleistä ja perhettä uhkaa marginalisoituminen, tai joutuminen viranomaisten epätoivottujen interventioiden kohteeksi. Perheen edun nimissä lapsen on parasta pitää suunsa kiinni.

..... ”Ei niistä saa muille puhua.”

”En uskalla. Hävettää.”

”Ei ole kerrottavaa. Kaikki halveksivat juoppovanhempia.”

”Huostaanotto on nyt jo niin lähellä, että on parasta jättää osa ongelmista kertomatta.”

Monet pelkäsivät menettävänsä ystäviään, tai ikäryhmässä saavutetun asemansa. Jotkut olivat sitä mieltä, että näistä ongelmista ei kannata puhua edes parhaalle ystävälle.

”Pelkään että ne ei enää hyväksy minua niitten seuraan.”

”En ole halunnut menettää hyvää kavereutta.”

”Jos siitä jollekin sanoo, juorut leviää (tiedän kokemuksesta).”

Lisäksi perheen sisäiset reaktiot aiheuttavat huolta ja saattavat vaikeuttaa lapsen. Vanhemmat eivät ehkä hyväksy sitä, että lapsi ottaa yhteyksiä perheen ulkopuolelle. Juova vanhempi voi suuttua ja ei-juova vanhempi tulla entistä huolestuneemmaksi.

..... ”En uskalla, kun äiti suuttuu.”

”Tämä ihminen kertoi asian eteenpäin, ja kun se kantautui isäni korviin, hän oli hyvin vihainen.... Olen nykyään kaubean hiljainen enkä puhu kenellekään.”

”Vabingossa kerroin äidille ja se vaan pabensi asiaa kun äiti alkoi huolestua.”

KOKEMUKSET ONNISTUNEESTA AVUN HAKEMISESTA

Kaikilla ei kuitenkaan ollut yhtä negatiivisia kokemuksia. Noin puolet niistä jotka olivat hake-neet kodin ulkopuolisilta ihmisiltä apua, olivat kokeneet saaneensa sitä. He kertoivat vapautumi-sen tunteesta, ja siitä että ymmärsivät nyt paremmin asioita kuin ennen, ja että syy ei ole heidän.

..... ”Se antaa vapaamman olon”

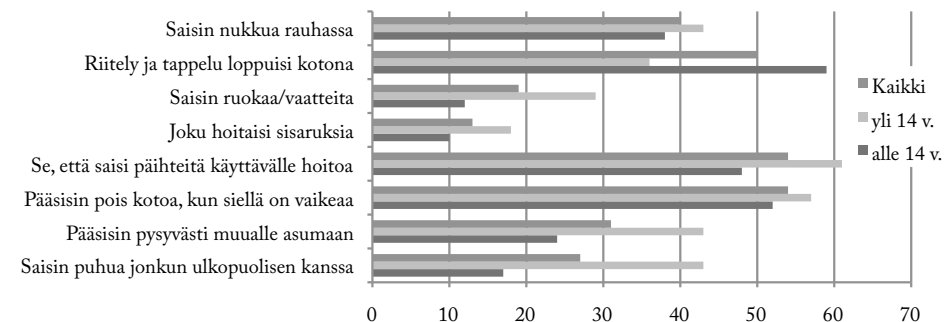
”Se sai minut ymmärtämään miksi isä tekee niin.”

”Sain terveen, aikuisen ihmisen, joka kuuntelee ja ymmärtää. Mikä tärkeintä, kertoo mikä on normaalia ja mikä ei.”

MIKÄ HELPOTTAISI PÄIHDEPERHEEN LASTEN ELÄMÄÄ? VASTAAJIEN MIELIPITEITÄ

Lasten ja nuorten näkemyksiä siitä, millaiset seikat voisivat helpottaa elämää päihdeongelmaisen vanhemman lapsena kartoitettiin ensinnäkin omakohtaisella kysymyksellä ”Mikä helpottaisi elämääsi?” Vastajia pyydettiin valitsemaan yksi tai useampi valmis vaihtoehto listasta erilaisia vastaajan omaan tai hänen perheeseensä kohdistuvia muutoksia (ks. taulukko).

Kuvio 6: Mikä helpottaisi elämääsi?

Vastaukset heijastavat lasten arkea, ja nousevat melko suoraan edellä kuvatusta koettujen haittojen kokonaisuudesta. Yli puolet vastaajista uskoi elämän helpottuvan, jos kotoa pääsisi pois aina silloin kun siellä on vaikeaa, ja yhtä moni uskoi asioiden paranevan, jos päihteitä käyttävälle saisi hoitoa. Puolet toivoi, että riitely ja tappelu kotona loppuu, ja 40 prosenttia toivoi, että saisi nukkua rauhassa.

Pysyvästi muualle asumaan toivoi pääsevänsä yli 14-vuotiaista 43 prosenttia, ja nuoremmista 24 prosenttia. Vanhemmat vastaajat toivoivat nuorempia useammin, että saisivat ruokaa tai vaatteita, ja että joku hoitaisi nuorempia sisaruksia. Nuoremmat vastaajat taas painottivat riitelyn ja tappelun loppumisen tärkeyttä.

Myöhemmin lomakkeella kysyttiin vastaajien mielipiteitä yleisemmällä avokysymyksellä ”Millaista apua tai tukea mielestäsi pitäisi olla lapsille, jotka kärsivät läheisten päihteiden käytöstä?” Vastaukset voi jakaa kolmeen aihepiiriin: koko perheelle annettava apu, pääseminen eroon vanhemmista ja lapselle annettu tuki, neuvonta ja terapia.

APUA KOKO PERHEELLE

Tärkein toivomus tässä on, että vanhemmat saataisiin hoitoon. Lapselle itselle tuleva tuki saataan nähdä saman palvelun osana.

..... ”Jos läheinen ihminen on hyvässä hoidossa, ei olisi huolia tai vaikeuksia niinkään paljon. Eli päihteitä käyttävä läheinen ihminen menisi hyvään hoitoon.”

”Järjestettäisiin kaikkea kivaa, jonka aikana vanhemmat voi käydä vaikka hoidossa.”

Myös muut kuin ammattilaiset ovat lasten ja nuorten mielestä tärkeitä avun lähteitä.

”Että joku läbisukulainen, joka asuu melko lähellä on sellainen ihminen, kehen voi turvautua tarpeen tullen.”

EROON VANHEMMISTA

Kyselylomakkeella ei missään kohdin käytetä termiä ”huostaanotto”, mutta asia on monille lapsille tuttu, ja useat vastaajat ottavat siihen oma-aloitteisesti kantaa. Periaatteessa huostaanottoa saatetaan pitää hyvänä ratkaisuna, mutta käytännössä sitä ei omalla kohdalla kuitenkaan välttämättä toivota, sillä muutto voisi hajottaa nuoren koko sosiaalisen verkoston, suhteet ystäviin, harrastuksiin ja kouluun. Asia herättää luonnollisesti ristiriitaisia tunteita.

..... ”Ainakin yli 10 -vuotiaitten pitäisi päästä psykologin luo puhumaan asioistaan, mutta ihan alle kouluikäiset olisi ehkä järkevää siirtää rauballisempaan perheeseen, ettei ne joudu kärsimään liikaa.”

”Kaupunki ottaisi lapset huostaan.”

Huostaanotto nähdään myös eräänlaisena ansaittuna rangaistuksena vanhemmille: se saattaisi

antaa heille tarpeellisen opetuksen.

..... ”Mielestäni kaikkien vanhempien pitäisi menettää lapsensa, se opettaisi vanhemmat kovalla, mutta toimivalla tavalla.”

Huostaanoton lisäksi keinoina tuotiin esiin turvakodin kaltaiset järjestelyt tai väliaikainen toinen koti. Myös väkivaltaan toivotaan puuttumista esimerkiksi koulun välityksellä. Ehdotukset ovat käytännöllisiä.

..... ”Myös koulussa asiasta voitaisiin keskustella vapaasti ja kertoa lapsille, mikä on normaalia perhe-elämää ja milloin asioista pitäisi puhua jollekulle. Myös vapautta peräänkuuluttaisin opettajilta sen suhteen, miten lapsi käyttäytyy koulussa ja onko käyttäytymisen taustalla kenties huonot kotiolot.”

”Paikka, jossa he voisivat olla turvassa, kuitenkin huolestuttamatta vanhempiaan.”

”Niitä turvakoteja pitäisi saada lisää. Olen monesti suunnitellut lähteväni sinne, mutta koska ne ovat liian kaukana, ei ole mitään mahdollisuutta.”

”Että kaikki ilmoitukset perheväkivallasta otettaisiin tosissaan vastaan, ja koulussa tehtäisiin jotain kyselyitä asiasta ja sitten niille henkilöille annettaisiin apua.”

LAPSILLE SUUNNATTU INFORMAATIO, TUKI JA TERAPIA

On ehkä hämmästyttävää miten nuoret vastaajat ymmärsivät yksilöllisen terapeuttisen keskustelun merkityksen. He halusivat tulla kuulluiksi ja vakavasti otetuiksi, ja he halusivat lisää informaatiota ymmärtääkseen paremmin niitä monimutkaisia ongelmia, jotka varjostavat heidän elämäänsä.

..... ”No sellaista, että kaikki saisivat puhua kyseisten henkilöiden kanssa, jotka ovat tavanneet päihtyneitä ihmisiä ja ovat henkisesti lopussa. Niin silloin kaikki saisivat tietää, mitä muut ovat kokeneet, ja silloin he ymmärtäisivät että eivät he ole syällisiä siihen, että läheiset juo.”

”Tukea, ja kertoa mikä on alkoholismi jne.”

”Tietysti noi sosiaalityöntekijöitten tuet. Poliisit, kun vie asian sosiaalityöntekijöiden tietoon. Niin apua on helpompi varmasti saada”.

”Koulussa pitäisi kannustaa lasta puhumaan asiasta, yksin ei pidemmän päälle jaksa taistella ongelman kanssa”.

Vastaajat kaipasivat myös luotettavia aikuissuhteita ja, yhtä suuressa määrin, oman ikäisiä ystäviä.

..... ”Että he saisivat puhua oman ikäistensä lasten kanssa asioistaan.”

”Keskusteluapua on ehdottomasti suurin ja tärkein tuki. Erilaiset lasten- ja nuorten puhelimet ovat todella tärkeitä, mutta olisi hyvä jos lapsella tai nuorella olisi myös lähellään joku turvallinen ja luotettava aikuinen, joka olisi valmis juttelemaan lapsen kanssa.”

YHTEENVETO JA KESKUSTELU

Tämän artikkelin päämääränä oli yrittää ymmärtää, mitä voitaisiin tehdä päihiteitä käyttävien vanhempien kanssa elävien lasten hyväksi. Tätä vaikeaa kysymystä lähestyttiin uudesta näkökulmasta - kuuntelemalla alaikäisten omia näkemyksiä. Tutkimuksen aineistona on pieni kvalitatiivinen kysely, jonka rajoitukset on pyritty ottamaan tulkinnoissa huomioon. Tutkimuksen ei voi sanoa edustavan kaikkia vanhempinsa päihiteiden käytöstä kärsiviä lapsia. Etenkin poikien vähäinen osuus vastaajista (17 %) vinouttaa tuloksia. Eri ikäryhmät välillä 12-18 vuotta olivat kuitenkin hyvin edustettuina. Tulokset nostavat esille lasten näkemyksiä ja mielipiteitä, viitoittavat suuntaa tuleville tutkimuksille ja osoittavat, että lapset ovat hyvin kykeneviä ilmaisemaan näkemyksiään ja tuomaan esiin konkreettisia ehdotuksia asioiden parantamiseksi.

Aineisto tuo hyvin esille, että nämä lapset ovat edelleen unohtettu ryhmä, jolle ei ole riittävästi palveluja. Lapset olivat kokeneet, että viranomaiset eivät kuule heitä riittävästi, tai ota ratkaisuihinsa huomioon. Lapsilla on konkreettisia mielipiteitä palvelujen kehittämisestä. Nämä ehdotukset nousevat niistä itsenäisen elämän rakentamisen yrityksistä, joilla he ovat pyrkinet parantamaan elämisenä olosuhteita. Asteittainen irtaantuminen vanhemmista, ja suojaautuminen vanhemman päihdeongelman seurauksista, on olennainen osa tätä. Haastateltavat esimerkiksi ehdottivat, että nuorten ja lasten käytettävissä tulisi olla enemmän väliaikaisia koteja tai asuntoloita, joihin voisi mennä pakoon kodin väkivaltaa tai rauhattomuutta. Lasten huostaanottoa pidettiin myös etenkin pienten lasten kohdalla usein välttämättömänä.

Hyvinkin nuoret vastaajat arvostivat vastauksissaan yksilöllistä tukea, terapiaa tai tiedon jakamista. He etsivät keinoja ja työkaluja pärjätäkseen päihdeperheessä. Tärkeä huomioitava asia on lasten tarve yksityisyyteen. Lapsilla on lukuisia syitä olla kertomatta vanhempien päihiteiden käytöstä. On myös tärkeää huomioida perhesuhteiden jatkuvuus, ja se että apua annetaan tunkeilematta ja stigmatisointia välttäen (ks. myös Bancroft et al. 2004, 38).

Tutkimus osoitti myös, että lasten on täytynyt kehittää omat tapansa selviytyä elämässään ja arjessaan. Tätä saavutusta tulee kunnioittaa ja tukea ilmaisuna lapsen omasta toimijuudesta. Erityinen ja joskus pulmallinen osa selviytymistä on selviytymiskeinojen joskus mukanaan tuoma eristymisen tarve. Yhteiskunnan tuomitseva asennoituminen päihdeongelmaisia kohtaan pakottaa myös perheenjäsenet salaamaan ongelmiaan ja suojaamaan yksityisyyttään. Paitsi että yksityisyys suojaa ulkopuolisten syrjinnältä ja halveksunnalta, asioiden salaaminen auttaa lasta saavuttamaan oman ympäristönsä hallinnan tunteen. Ongelmallista on, että yksityisyyttä painottava selviytyminen voi olla este avun saamiselle silloin kun se olisi tarpeen.

Vastaajat pitivät internetin tarjoamaa kaveripiiriä ja terapeuttisia keskusteluyhteyksiä arvossa. Netissä käyminen on osa näiden vastaajien arkea. Tätä tietoa ei voi yleistää, sillä aineistohan

saatiin ilmoittamalla kyselystä keskustelupalstoilla ja siihen on siis valikoitunut tottuneita netinkäyttäjiä. Internetin keskeinen asema kaikkien nuorten elämässä tekee siitä kuitenkin potentiaalisesti tärkeän välineen nuorten ja lasten auttamisessa. Yhtenä haasteena on yhdistää internetin ja asuinyhteisön välinen yhteistyö. Miten netin kautta asioistaan puhumaan tullut nuori voisi hyödyntää myös henkilökohtaisia sosiaali- ja terveyspalveluja?

Samankäiset ystävät olivat kuitenkin kaikenikäisten vastaajien tärkein tuen lähde. Lasten kasvaessa ja itsenäistyessä heidän kykynsä ottaa yhteyttä perheen ulkopuolelle kasvaa ja ammatillisen avun merkitys olikin vanhemmille vastaajille suurempi kuin nuoremmille. Sosiaalityöntekijät mainittiin ammattiryhmistä useimmin.

Haastateltavat mainitsivat myös koulun, erityisesti koulukuraattorit, tärkeinä avun ja tiedon saamisessa. Koulu on alaikäisille se yhteiskunnan palvelu, jonka he tuntevat, jonka osoitteen he tietävät, ja jossa on päivittäin heidän käytössään aikuisia. Onkin tärkeää kehittää koulujen terveydenhoidon ja koulukuraattorien palveluja. Haastateltavat sanoivat myös, että koululuokissa voisi keskustella yleisemminkin aikuisten päihiteiden käytön aiheuttamista haitoista lapsille. Tällainen keskustelu olisi omiaan parantamaan päihdeperheiden lasten asemaa toveripiirissä ja estämään koulukiusaamista.

Päihiteiden väärinkäyttäjien perheissä roolit ovat usein pääläellään. Lapset omaksuvat aikuisten velvollisuuksia ja ”huonosti käyttäytyvät” aikuiset tarvitsevat lasten apua arjen pyörittämisessä. Tästä seuraavaa stressiä ja kipua on kuvattu monissa tutkimuksissa.

Useimmiten vanhempien päihiteiden käytön vaikutuksia lasten elämään on tutkittu takautuvasti, haastatteleamalla aikuistuneilta päihdeperheiden lapsia. Lasten kuuleminen tässä ja nyt, oman elämänsä aktiivisina luojina, avaa uuden perspektiivin. Lapset ja heidän näkemyksensä tulisi saada osaksi päihiteistä käytävää yhteiskunnallista keskustelua. Tällä voisi olla myönteinen vaikutus niin alkoholi- ja huume politiikkaan kuin perhepalvelujen kehittämiseen.

LASTEN JA NUORTEN VERTAISTUKI VERKOSSA

Shirley Hubara ja Emilia Pakkanen

Tässä artikkelissa esitellään kokemuksia aikuisten päihteidenkäytöstä kärsineiden lasten ja nuorten vertaistuesta verkossa. Kokemukset liittyvät A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminnan yhteyteen perustettuun Varjomaailma -verkkopalveluun, jossa toimivien keskusteluryhmien kehittäjinä ja ohjaajina artikkelin kirjoittajat ovat työskennelleet.

VARJOMAAILMAN SYNTY

Vuonna 2007 käynnistyneessä Varjomaailma-hankkeessa tavoitteena oli tarjota vanhempiensa päihdeongelmasta kärsiville lapsille ja nuorille tietoa avun hakemisesta, sekä mahdollisuus jakaa omia kokemuksia tarinallisin menetelmin. Hankkeessa tuotettiin 1) sarjakuvaa, jota rahoitti Sosi-aali- ja terveysministeriö terveyden edistämisen määrärahasta ja 2) verkkopalveluratkaisu, jonka rakentaminen rahoitettiin raha-automaattiyhdistyksen avustuksella.

Maaliskuussa 2008 jaettiin lapsille ja nuorille suunnattua manga-tyylistä fantasiasarjakuvaa noin 71 500 kappaletta yli 1000 kouluun 5.-6.-luokkalaisten. Sarjakuva kertoo tarinaa sisaruksista, Hillestä ja Ilpasta, jotka elävät vanhempiensa päihteidenkäytön varjossa. Sarjakuvan rinnalle tuotettiin opettajille tukimateriaalia aiheen käsittelyyn oppitunnilla. Jakelun yhteydessä Varjomaailmaa kampanjoitiin nuorten suosimissa medioissa, radiossa ja nettifoorumeilla (mm. Irc-galleriassa). Huhtikuussa avattiin verkkopalvelu, joka toimii paitsi linkkinä jo olemassa oleviin sähköisiin palveluihin, myös virikkeenä oman elämäntilanteen pohtimiselle ja suojaavien tekijöiden vahvistamiselle.

Varjomaailma on ensimmäinen suomalainen verkkopalvelu erityisesti niille lapsille, joiden vanhemmat käyttävät päihteitä siten, että lapsille aiheutuu haittoja. Varjomaailmaa ylläpitävän Lasinen lapsuus -tiimin parissa koettiin, että lapset ja nuoret olisi tärkeä tavoittaa suoraan heille luontaisilla kohtaamispaikoilla eli verkossa. Verkkopalvelussa on tietoa avun hakemisesta ja linkkejä sitä tarjoaviin tahoihin, sekä asia-artikkeleita vanhempien päihdeongelmasta ja siitä, miten asian kanssa voi elää. Lisäksi palvelussa on sarjakuvakone, jolla voi laatia oman sarjakuvan, sekä mahdollisuus oman kirjoitetun tarinan julkaisemiseen.

Varjomaailma-verkkopalvelussa huomattiin pian, että narratiiviset toiminnallisuudet synnyttivät tarpeen vuorovaikutukselle muiden samankaltaisissa tilanteissa elävien lasten kanssa. Sarjakuvakoneessa esiintyi useita sarjakuvia, joissa haettiin kontaktia toisiin palvelun käyttäjiin, esimerkiksi haastamalla muut kertomaan kokemuksistaan tai jatkamaan sarjakuvia haluamallaan tavalla. Toisaalta tarve aikuisten läsnäololle ja ohjaukselle oli havaittu Päihdelinkin keskustelufoorumilla, minne myös alaikäiset aika-ajoin kirjoittivat omasta perhetilanteestaan. Näille lapsille ja nuorille haluttiin tarjota oma turvallinen ja ohjattu paikka läheisten päihteidenkäyttöön liittyvien tuntei-

den käsittelyyn. Lisäksi haluttiin selvittää millaisia tarpeita lapsilla ja nuorilla on ja miten niitä voisi huomioida Varjomaailma-verkkopalvelun kehittämisessä.

VERKKOVERTAISTUKIRYHMÄN PERUSTAMINEN

Lasinen lapsuus -tiimissä lähdettiin toteuttamaan läheisten aikuisten päihteidenkäytöstä huolta ja haittoja kokevien lasten ja nuorten verkkovertaistukiryhmää loppukevästä 2008. Tekninen alusta ryhmän pilotointiin tarjoutui Päihdelinkin keskustelufoorumilta (www.paihdelinkki.fi/ keskustelu), missä on järjestetty päihteitä käyttäville äideille ja huumeidenkäytön lopettamista suunnitteleville henkilöille ryhmiä jo useiden vuosien ajan. Tavoite oli koota ryhmään kesäloman ajaksi kymmenkunta alle 18-vuotiasta lasta ja nuorta, jotka kokevat haittoja vanhempiensa tai muiden läheisten aikuisten päihteidenkäytöstä ja käydä heidän kanssaan läpi tilanteeseen liittyviä tunteita, sekä jakaa tietoa siitä, mistä he voivat saada apua.

Koska kiinnostusta ryhmää kohtaan oli vaikea arvioida etukäteen, siitä tiedotettiin varovaisesti. Internetissä ilmoituksia oli A-klinikkasäätiön kotisivuilla, Päihdelinkissä ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton lasten- ja nuortennetissä. Lisäksi lähetettiin tiedote Itäiseen perhekeskukseen sekä Helsingin nuorisoasemalle. Päihdelinkin keskustelufoorumiin myös ”jalkauduttiin” siten, että jos keskustelijat kertoivat olevansa alaikäisiä, heille kerrottiin mahdollisuudesta osallistua ryhmään. Heinäkuussa ryhmää mainostettiin myös Elämä On Parasta Huumetta ry:n järjestämässä IRC-gallerian teemachatissa, jonka aihe oli ”Aikuinen juo – miltä näyttää lapsen tulevaisuus”. Päihdelinkin lisäksi mukana palvelun suunnittelussa oli Voimapiiri-hanke, joka on yhteisöllinen tekstiviestipalvelu ihmisille, jotka ovat huolestuneita omasta tai läheisen alkoholin tai huumeiden käytöstä ja haluavat ryhmän tukea.

Ryhmää veti kesä-elokuun ajan kaksi ohjaajaa. Psykiatrinen sairaanhoitaja vastasi lasten ja nuorten mielenterveyteen ja riippuvuuksiin liittyvistä asiakokonaisuuksista. Lasinen lapsuuden projektisuunnittelija, entinen lastensuojelun sosiaalityöntekijä, vastasi kotiin ja perheeseen sekä lastensuojelulakiin liittyvistä kysymyksistä. Molemmat ohjaajat osallistuivat ryhmätoiminnan suunnitteluun ja päivittäiseen keskusteluun lasten ja nuorten kanssa. Työskentelyssä päästiin hyvään vauhtiin vasta kesän lopulla, sillä alussa suuri osa ajasta meni alkuun lasten ja nuorten elämäntilanteiden hahmottamiseen sekä ryhmään hakeutumisen käynnistämiseen akuutin huolen helpottamiseen. Tarve keskustelulle arvioitiin valtavaksi vielä elokuun lopulla niin ohjaajien kuin ryhmäläistenkin osalta. Koska ryhmäläiset halusivat yksimielisellä äänestyksellä jatkaa ryhmässä, päätettiin sen toimintaa jatkaa aluksi vuoden 2008 loppuun. Lopulta ryhmä toimi aina keväälle 2009.

RYHMÄN TOIMINTA

Ryhmään ilmoitettiin 12 iältään 12–17-vuotiasta tyttöä, joista seitsemän kävi vähintään esittämässä muille ryhmäläisille. Viittä nuorta voi luonnehtia erittäin aktiiviseksi, lähes päivittäiseksi kirjoittajaksi. Onkin kiinnostava pohtia kuinka paljon vähemmän aktiiviset tai täysin hiljaiset

ryhmäläiset ovat lukeneet muiden tekstejä ja millainen kokemus heillä on vertaistuesta ja sen toteutumisesta. Ei voida olettaa, että epäaktiivinen kirjoittaminen tai hiljaisuus olisi merkki siitä, ettei ryhmä palvele käyttäjää tai että hän ei käy siellä. Klikkausmääristä voidaan päätellä, että myös sellaiset lapset, jotka eivät ole kirjoittaneet ryhmässä ovat käyneet lukemassa muiden tekstejä. Ryhmään ilmoittautuneista yksi oli tullut ryhmään Mannerheimin Lastensuojeluliiton lasten- ja nuortennetin kautta, yksi IRC-galleriasta, kaksi Varjomaailmasta ja yksi läheisen ihmisen ehdotuksesta.

On myös erikseen nostettava esiin se seikka, että ryhmään ei ilmoittautunut yhtään poikaa. Pojat käyttävät hyvin ahkerasti tietokoneita ja surffaavat netissä yhtä runsaasti kuin tytötkin (Viestintävirasto 2008, 17). Toinen elämä -hankkeen selvityksen mukaan sukupuolella on kuitenkin väliä sen kannalta, mitä netissä tehdään. Tytöt tutustuvat ja pitävät yhteyttä toisiin ihmisiin ja haluavat keskustella, pojat puolestaan hakevat viihdettä ja pelejä. (Tossavainen 2008, 4.)

Keväällä ja kesällä 2008 Lasinen lapsuuden tekemän lapsille ja nuorille suunnatun nettikyselyn vastaajaprofilin oli myös hyvin vaillinainen poikien osalta. Ne pojat, jotka kuitenkin vastasivat kyselyyn, olivat hyvin ahdistuneita ja huomattavasti vähemmän toiveikkaita perhetilanteensa tähden kuin samassa tilanteessa olevat tytöt. Näiden havaintojen valossa voidaan arvioida, että tämänkaltaisia verkkopalveluja on syytä joko kohdentaa entistä voimakkaammin pojille jo markkinointivaiheessa, tai muokata niitä toiminnallisemmiksi ja muuten paremmin poikia palveleviksi esimerkiksi rekrytoimalla miespuolisia ohjaajia.

RYHMÄSSÄ VIESTITTELY

Ryhmäläisillä oli vapaat kädet aiheiden esiin ottamisessa ja keskustelujen avaamisessa, mutta seuraavat lastensuojelussa yleisesti käytetyt kysymyslomakkeet ja voimavarakartoitukset osoittautuivat käyttökelpoisiksi etenkin alkuvaiheessa:

- ajankäyttöympyrä/päivän kello
- mitä ajattelen itsestäni -taulukko
- voimavarasi
- sivuvaikutustehtävä
- oman toiminnan arviointi
- tunnekysymykset (ilo, suru, rakkaus, viha)
- kirje juovalle vanhemmalle

Suuri osa tehtävistä on sovelluksia Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikkö -hankkeen tuottamasta työkalupakista (Socca 2009). Tehtävien käyttö helpotti lasten tilanteen kartoittamista ja ryhmän tarpeiden ar-

viointia. Lisäksi voi ajatella, että ryhmän alkutaipaleen ”vakiointi” kysymysten avulla tuotti kokemuksia siitä, etteivät ryhmäläiset olleet yksin vaikean kotitilanteensa kanssa, vaan että useimpien vastaukset olivat hyvinkin samankaltaisia.

Kaikkein suosituimmiksi viestiketjuiksi osoittautuivat kuitenkin lasten ja nuorten omat päiväkirjat, joihin kannustettiin kirjoittamaan säännöllisesti. Niissä seurattiin kunkin lapsen ja nuoren arkisia tapahtumia kuten koulua, kavereita, ihastumisia ja kesäloman viettoa, mutta myös vanhempien juomista, perheväkivaltaa, lastensuojelun työskentelyä perheissä sekä alituista stressiä perhetilanteen vuoksi. Kirjoituksista sai vaikutelman, että alkoholi on kiinteä osa perheen elämää, jotain ”tavallista”, mutta aiheuttaa silti valtavasti huolta ja hätää, jota on vaikea pukea sanoiksi.

Kiinnostava huomio oli, että vertaistuki toteutui melko huonosti siinä mielessä, etteivät nuoret keskustelleet keskenään esimerkiksi toistensa päiväkirjoissa, vaikka kaikki olivat tervetulleita kommentoimaan toisten merkintöjä. He suuntasivat valtaosan puheestaan ja kokemusmaailmaansa suoraan ohjaajille, eivätkä toisilleen niin kuin on perinteisesti totuttu ajattelemaan. Toisaalta voidaan ajatella, että vertaistuen tärkeä elementti, aktiivinen kuunteleminen, toteutui, sillä klikkausmäärästä pystyi päättelemään, että lapset ja nuoret lukivat ahkerasti toistensa kirjoituksia.

RYHMÄN SÄÄNNÖT JA EETTISET KYSYMYKSET

Ryhmäläiset ohjattiin lukemaan Päihdelinkin säännöt ennen kirjoittamista. Niissä on yleisiä sääntöjä kirjoittamisesta sekä viittaukset hyviin käytöstapoihin ja A-klinikkasäätiön periaatteisiin. Lisäksi suljetulle ryhmälle annettiin kaksi sääntöä:

1. Tällä alueella käytäviä keskusteluja *ei saa* levittää muille foorumeille, tämä on luottamuksellinen ryhmä.
2. Tämän alueen tekstejä *ei saa* kopioida muille foorumeille tai muutenkaan.

Ryhmäläiset noudattivat sääntöjä kiitettävästi eikä valvonnalle ollut juuri tarvetta. Yhtään viestiä ei tarvinnut poistaa asiattoman sisällön vuoksi. Ainoastaan ryhmän ulkopuolisten henkilöiden oikeiden (etu)nimien ja muiden tunnistetietojen (esimerkiksi ammatin) käyttämisestä tingittiin ajan kanssa kun todettiin, ettei suljetussa ryhmässä ole niin väliä käyttävätkö lapset esimerkiksi sisaruksistaan, opettajistaan tai sosiaalityöntekijöistään oikeita nimiä.

Eettinen pohdinta on tärkeää kun kyseessä on alaikäisten, anonymisti palvelua käyttävien lasten tai nuorten ryhmätoiminta. Haastavilta kysymyksiltä ei voitu välttyä - yhtenä keskeisimmistä lastensuojeluilmoitusvelvollisuus ja sen ulottuminen verkossa toimiviin työntekijöihin. Kysymyksen eteen jouduttiin erään lapsen kirjoitusten herätettyä voimakkaan lastensuojelullisen huolen. Tilanteen äkillisyyden vuoksi konsultoitiin päihdeasiamiestä, joka kehotti käyttämään kaikkia mahdollisia tunnistetietoja lapsen henkilöllisyyden ja asuinalueen selvittämiseksi sekä tekemään nimettömän lastensuojeluilmoituksen. Tällä hetkellä Varjomaailmassa noudatetaan

kuitenkin peruspalveluministeri Paula Risikon lausumaa periaatetta, jonka mukaan anonymien palveluiden työntekijöillä ei ole mahdollisuuksia selvittää henkilöllisyyttä eikä täten lastensuojeluilmoitusvelvollisuutta (Eduskunta 2007).

Jatkossa on tarkoitus hakea avoimempaa ja selkeämpää linjaa, jota selvittävät parhaillaan niin A-klinikkasäätiön eettinen lautakunta kuin nuorille suunnatun verkkotyön foorumi, joihin Lasinen lapsuus ja sitä kautta Varjomaailma kuuluvat. Nuorille suunnatun verkkotyön foorumin tarkoituksena on vahvistaa osaamista ja palveluiden kehittymistä. Sen jäsenet ovat pitäneet tärkeänä, että eri toimijoiden palvelut tulevat tietoon laajemmin ja että jatkossa löytyisi yhteisiä rajapintoja, joilla työskennellä voimat yhdistäen.

PALAUTE PILOTTIRYHMÄLÄISILTÄ JA OHJAAJIEN NÄKÖKULMA

Keskustelualueella ei jatkuvasti kerätty käyttäjäpalautetta, mutta ryhmäläiset kertoivat melko usein ryhmän hyödyistä ja voimien saamisesta sekä siitä, että ohjaajille oli helppo puhua kaikesta. Elokuussa, kun ryhmän oli määrä lopettaa, aktiivisimmat kirjoittajat vetosivat ohjaajiin, jotta ryhmää jatkettaisiin. Elokuun puolivälissä pidettiin anonyymi äänestys, jossa kaikki viisi vastaanutta antoivat äänensä jatkon puolesta.

Elokuussa ryhmäläisiltä kerättiin palautetta anonyymien nettikyselyn avulla. Vastauksia saatiin viisi kappaletta. Näistä voi nostaa esiin kaksi keskeistä huomiota:

1. Tärkeimmiksi asioiksi ryhmässä koettiin luottamuksellisuus ja se, että ryhmäläiset saivat huomata, etteivät he olleetkaan ainoita, joiden kotona oli vaikea tilanne vanhemman alkoholinkäytöstä johtuen.
2. Vertaistuki osoittautui hankalaksi asiaksi. Toiset kokivat saaneensa sitä lukemalla toisten kirjoituksia, toiset eivät mielestään tutustuneet muihin lapsiin ja nuoriin.

Ohjaajat, tehtävät ja voimavarakysymykset koettiin keskimäärin mukaviksi ja hyödyllisiksi. Hyödyllisimmiksi koettiin kirjoittaminen ja oman itsetuntemuksen kehittyminen sen myötä, sekä muiden juttujen lukeminen, mistä saatiin lohtua. Perhetilanteet eivät kenenkään mielestä oleellisesti muuttuneet, mutta moni oli rohkaistunut kertomaan ongelmista ulkopuolisille.

..... Tämä ryhmä on helpottanu paljon sitä etten ajattele enään pelkästään pelkkiä huonoja puolia kaikista asioista vaan nyt pystyn ajatteleen myös ”valoisemmin” :) (Tyttö, 12 vuotta)

Ohjaajien näkökulmasta ryhmä oli erittäin aktiivinen ja motivoitunut työskentelyyn. Lapset ja nuoret myös käyttäytyivät moitteettomasti. Myös ohjaajien keskinäinen työskentely oli hedelmällistä. Ohjaajienkin välinen kommunikaatio toteutettiin verkossa, eivätkä he tavanneet kasvotusten kuin muutaman kerran. Ryhmäläisistä ja kysymyksiä tai huolta herättäneistä keskusteluista sekä sopivista vastauksista käytiin sähköpostikeskustelua. Sähköpostitse sovittiin myös ohjausvuoroista ja kesälomien aikaisesta työskentelystä.

Kuten ohjaajien välinen kommunikaatio myös varsinainen ohjaaminen oli lähestulkoon riippumatonta ajasta ja paikasta. Moderointi (eli keskustelun kielenkäytön ja sisällön valvominen) ja lapsille vastaaminen saattoi tapahtua myös työajan ulkopuolella, kotikoneella, vuorotyöläisen kohdalla öisin jne. Esimerkiksi joulun alla tuli tietoon, että eräällä lapsella oli erityisen vaikea tilanne kotona ja hän koki jääneensä täysin yksin, joten sovittiin, että ohjaaja käy joulun pyhinä joka päivä koneella tarkastamassa lapsen voinnin. Aikaa tähän kului vartin verran, mutta lapselle tuki ja huolenpito kriisitilanteessa oli (hänen omia sanojaan mukaillen) korvaamaton.

Toisen ohjaajan ja sähköpostitse käytävien purkujen jäädessä pois syyskuun lopussa heräsi tarve saada työhön tukea ja keskusteluapua. Työnohjausta järjestettiin loppuvuonna neljä kertaa ja sitä antoi vertaisryhmätöihin erikoistunut työnohjaaja Helsingin nuorisoasemalta. Vuodelle 2009 sovittiin kuusi työnohjauskertaa ja tarvetta arvioidaan jatkuvasti.

PILOTTIRYHMÄSTÄ OPITTUA

Kokemus ja palaute ensimmäisestä verkkovertaistukiryhmästä on ollut kaikilta osin positiivista. Lasten kohtaamisympäristönä verkko on osoittautunut toimivaksi ja joustavaksi niin ryhmäläisten kuin ohjaajien kannalta. Maantieteelliset ja aikatauluihin liittyvät kysymykset, jotka ovat perinteisen asiakastyön keskeisiä rajoitteita, eivät koske nettiä. Toisaalta läsnäolo on hyvin erilaista kuin kasvokkaisessa tuen antamisessa. Palvelun kohderyhmä on kuitenkin kasvanut verkossa ja tuntee ”netiketin”, jossa korostuvat joustavuus, vapaa liikkuvuus, anonymiteetti ja oman äänen esille saaminen. Vaikka nettityöhön liittyy monia eettisiä kysymyksiä ja, etenkin alaikäisten kohdalla suoranaisia uhkakuvia, ovat sen suomat mahdollisuudet yhtä moninaiset.

Pilotin rohkaisemana helmikuussa 2009 Varjomaailma-verkkopalveluun avataan keskustelufoorumi, Varjofoorumi, joka toimii kolmella eri tasolla (www.varjomaailma.fi/forum). Tarjolla on kaikille avoimia keskustelualueita, kysy luotettavalta aikuiselta -osio, jossa asiantuntijat vastaavat lapsia ja nuoria askarruttaviin kysymyksiin sekä uusia suljettuja ryhmiä. Kuka tahansa voi vierailla kahdella ensimmäisellä alueella lukemassa, mutta kirjoittaminen vaatii palveluun rekisteröitymisen. Suljettuihin ryhmiin ilmoitaututaan erikseen sähköpostitse.

Tulevaisuuden tärkein kehityshaaste liittyy resursseihin. Työtä ei pitkään voi toteuttaa yksittäisten työntekijöiden toimesta työajan ulkopuolella. Mikäli verkossa tehtävän työn jatkuvuus halutaan taata, se on integroitava jonkin organisaation hoito- ja asiakastyön kiinteäksi osaksi. Tämä olisi tarkoituksenmukaista kehittämistyön käytännön tavoitteellisuuden, ohjaajien motivoinnin ja työhyvinvoinnin sekä lapsiin ja nuoriin vaikeasti rakennettavan luottamussuhteen kannalta.

Toinen tärkeä huomio, joka liittyy jaksamiseen ja motivaatioon sekä työn aintuolaisuuteen, monilta osin vielä tuntemattomaan luonteeseen, on työnohjauksen välttämättömyys. Lasten ja nuorten kanssa työskenteleminen on aina herkkyyttä ja erityistä arvostelukykyä vaativaa, ja vaatimustaso vain kasvaa verkossa anonymisti työskenneltäessä.

Lasten ja nuorten kannalta tärkeitä haasteita ovat äänen antaminen hiljaisimmista hiljaisimmille mukanaolijoille, verkkovertaistukiryhmätoiminnan kehittäminen niin, että se tavoittaisi ja palvelisi

paremmin poikia sekä lasten ja nuorten motivoiminen ja voimaannuttaminen avun hakemiselle myös ”tosielämässä”.

TOISEN VERKKOVERTAISTUKIRYHMÄN PERUSTAMINEN

Varjomaailman toisen verkkovertaistukiryhmän oli tarkoitus aloittaa toimintansa heti keväällä 2009 kun ryhmään saataisiin tarpeeksi ilmoittautuneita. Jo etukäteen oli sovittu, että tulevaa ryhmää alkaa ohjata Helsingin Nuorisoasemalla työskentelevä sairaanhoitaja sekä Lasisessa lapsuudessa keväällä 2009 työharjoittelua suorittanut viimeisen vuoden sosionomiopiskelija.

Varjomaailman verkkovertaistukiryhmästä tiedotettiin Varjofoorumilla. Lisäksi tiedotteita levitettiin muun muassa kunnallisille nuorisotoimille, nuorille suunnatuille verkkosivuille (mm. IRC-galleria ja Miss mix), A-klinikkasäätiön Päihdelinkkiin sekä muille yhteistyökumppaneille. Varjomaailma-sarjakuvaa lähetettiin kirjastoille sekä ehkäisevän päihdetyön välityksellä joillekin kuudensille luokille. Moderaattorit mainostivat suljettua vertaistukiryhmää myös Varjofoorumille kirjoittaneille nuorille.

RYHMÄN JÄSENET

Maaliskuun alkuun mennessä ryhmään oli ilmoittautunut neljä nuorta. Ryhmä aloitti toimintansa heti maaliskuun puolessa välissä. Alusta asti oli selvää, että ryhmään otetaan mukaan kevään aikana myös uusia jäseniä, mistä ilmoitimme muille ryhmäläisille. Huhti-toukokuun aikana ryhmään ilmoittautui vielä kolme jäsentä. Kesäkuun alussa aloitti kaksi kokonaan uutta jäsentä ja edellisestä suljetusta vertaistukiryhmästä siirtyi mukaan vielä kaksi jatkamishaluista jäsentä. Kokonaisuudessaan Varjomaailman toiseen verkkovertaistukiryhmään ilmoittautui 11 nuorta. Näistä kahdeksan kävi kirjoittamassa keskusteluun vähintään kerran. Kuutta ryhmän jäsenistä on voinut kuvata aktiiviseksi koko ryhmän ajan.

Ilmoittautuneista yksi oli poika. Hän kuitenkin jäi ryhmästä pois jo heti alkuvaiheessa. Ryhmässä keskusteltiin ajan myötä vanhemman juomisesta aiheutuvien haittojen lisäksi paljon myös murrosikäisten tyttöjen asioista, kuten ihastuksista ja pojista yleensä. Ryhmän jäsenten ikä vaihteli 12 vuodesta 19 vuoteen. Ryhmän vanhin jäsen koki kuitenkin muiden ryhmäläisten olevan liian nuoria hänen kertomuksilleen ja hän omasta halustaan sensuroi tekstejään niin, että jätti kaikista vaikeimmat ja ”rumimmat” asiat kertomatta. Tämä 19-vuotias jättäytyikin keväällä kokonaan pois ryhmästä. Aktiivisimmat kuusi ryhmän jäsentä olivat kaikki iältään 13-15-vuotiaita, eli syksyllä 2009 kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaista.

Palautteessa ryhmäläisiltä kysyttiin mitä kautta he löysivät tiensä Varjomaailmaan ja keskusteluryhmään. Ryhmäläisistä yksi tuli A-klinikkasäätiön Päihdelinkin, yksi Mannerheimin lastensuojeluliiton Nuortennetin ja kaksi Varjomaailman edellisen verkkovertaistukiryhmän kautta. Yksi löysi Varjomaailmaan Suosikki-lehden linkkilistan avulla.

Nuoret kertoivat myös ryhmään liittymisen taustoista. Kaksi nuorta koki haitalliseksi äidin,

kaksi isän ja kaksi sekä isän että äidin juomisen. Neljä nuorta kuudesta eli juovan vanhemman luona. Yksi nuorista oli sijoitettu sukulaisensa luokse asumaan. Ainakin yksi nuori oli salannut perhetilanteensa myös kavereiltaan.

Kaksi ryhmän kuudesta jäsenestä ei ollut puhunut kenenkään ammattilaisen kanssa perheensä tilanteesta. Molemmat kertoivat ryhmään osallistumisen myötä alkaneensa harkita ammattilaisen tapaamista. Toinen oli kiinnostunut keskustelemaan kuraattorin ja psykologin kanssa, toinen seurakunnan nuorisotyöntekijän kanssa. Kolme ryhmän jäsenistä tapasi säännöllisesti ammattilaista (sosiaalityöntekijä, mielenterveystoimiston työntekijä, psykologi). Yksi ryhmän jäsen oli aiemmin tavannut paljon mm. sosiaalityöntekijöitä ja kuraattoria, mutta lopettanut sittemmin käynnit. Hän ei ollut myöskään kiinnostunut enää harkitsemaan ammattilaiselle puhumista kokeneensa lastensuojeluprosessin aikoinaan turhaksi ja täysin hyödyttömäksi.

Toisen ryhmän kanssa sovellettiin pilottiryhmän tapaan lastensuojelutyön tarpeisiin kehitettyjä tehtäviä. Tehtäviä muokattiin juuri tämän ryhmän tarpeisiin soveltuviksi. Erityisesti erilaiset voimavarakartoitukset sopivat hyvin ryhmän toimintavälineiksi. Ryhmän jäsenistä 7 aloitti oman päiväkirjan kirjoittamisen. Päiväkirjatehtävä oli todella mieleinen - palautteen ja kokemuksen perusteella nuoret ovat pitäneet päiväkirjojen kirjoittamisesta. Toisin kuin pilottiryhmässä, toisessa vertaistukiryhmässä ryhmän jäsenet kirjoittelivat aktiivisesti myös toistensa päiväkirjoihin. Vaati kuitenkin pari kuukautta aikaa ennen kuin nuoret alkoivat hakea toisistaan tukea ja kannustaa toinen toistaan.

PALAUTE RYHMÄLÄISILTÄ JA OHJAAJIEN NÄKÖKULMA

Elokuussa ryhmäläisiltä kerättiin palautetta anonyymien nettikyselyn avulla. Vastauksia saatiin neljä kappaletta. Palautteessa nuoret toivoivat enemmän tehtäviä. Joku koki tehtäväketjun jopa mukavimmaksi asiaksi koko ryhmän toiminnassa, koska siinä pohdittiin ja keskusteltiin erilaisiin teemoihin liittyviä asioita. Lähes koko heinäkuun ajan toinen ohjaaja oli kesälomalla ja ryhmäläiset puolestaan hyvin aktiivisia kirjoittelijoita omissa ja toisten päiväkirjoissa. Ryhmää yksin ohjannut koki, että aikaa meni niin paljon jo pelkkien päiväkirjamerkintöjen seuraamiseen ja kommentoimiseen, että hän päätti jättää tehtäväketjun toisen ohjaajan loman ajaksi vähemmälle huomiolle. Yksi koki tylsimmäksi asiaksi ryhmän toiminnassa sen, että jotkut ihmiset ryhmässä reagoivat vain tiettyjen jäsenien päiväkirjoihin. Kuitenkin ohjaajat itse pyrkivät aina vastaamaan tasapuolisesti kaikille.

Vertaistuki toteutui tässä ryhmässä paremmin kuin pilottiryhmässä. Jokainen palautteen antaja oli kokenut saaneensa vertaistukea ja tutustuneensa muihin ryhmäläisiin. Nuoret kokivat saaneensa toisiltaan tukea, neuvoja ja kannustusta. Keskinäinen kokemuksen vaihto koettiin tärkeäksi. Nuoret huomasivat, etteivät olleetkaan ainoita, joilla on kielteisiä päihteisiin liittyviä kokemuksia perhepiirissä.

..... ”Aluksi väbän jännitti ja ujostutti kirjoittaa omista asioista, mutta sit kun tajus et ryhmään kuuluu ihmisiä ja ohjaajia joita oikeesti kiinnostaa ni sen jälkeen oon kirjoitellu paljon avoimemmin.”

Ryhmän jäsenet kertoivat palautteessaan, että ryhmässä mukavinta ovat olleet ihmiset ja se, että kaikki kannustavat toisia. Nuoret olivat tyytyväisiä siihen, että ryhmäläiset olivat aktiivisia, kommentoivat toistensa päiväkirjoja ja ”tulivat hyvin juttuun keskenään”. Ryhmän yhteishenkeä keuhuttiin, ja ryhmä tuntui rennolta ja ystävälliseltä. Ohjaajan näkökulmasta tähän vaikutti suuresti se, että ryhmän aktiiviset jäsenet olivat melko samanikäisiä ja monella oli esimerkiksi rippileiri kesän 2009 aikana. Nuoret mm. purkivat huoliaan siitä, miten alkoholia haitallisesti käyttävä vanhempi tulee käyttäytymään rippijuhlissa.

Palautteessa kysyttiin myös, onko vastaajan suhtautuminen omaan tai perheen tilanteeseen muuttunut. Kysymys koettiin melko hankalaksi. Yksi vastaajista kertoi uskaltaneensa ryhmän ansiosta juttelemaan tilanteestaan sosiaalityöntekijänsä kanssa.

..... ”Ilman ryhmää, en olisi koskaan uskaltanut juttelemaan sosiaalityöntekijän kanssa tilanteestani. Opin ryhmässä aika paljon: ja erityisesti sen, etten ole yksin.”

Ohjaajat tapasivat noin kerran kuukaudessa purkaakseen ryhmän kuulumisia keskenään. Suunnitteluvaiheessa palavereissa oli mukana myös ensimmäisen verkkovertaistukiryhmän ohjaaja, joka kertoi omia kokemuksiaan verkkovertaistukiryhmän ohjauksesta ja valmisti näin myös uusia ohjaajia työtehtävään. Toisen verkkovertaistukiryhmän ohjaajat keskustelivat ryhmään liittyvistä asioista myös sähköpostitse sekä puhelimen välityksellä. Yhteiset tapaamiset koettiin tärkeiksi, jotta oli mahdollisuus yhdessä purkaa ryhmästä nousseita seikkoja.

VERKKOVERTAISTUKIRYHMIEN TULEVAISUUS

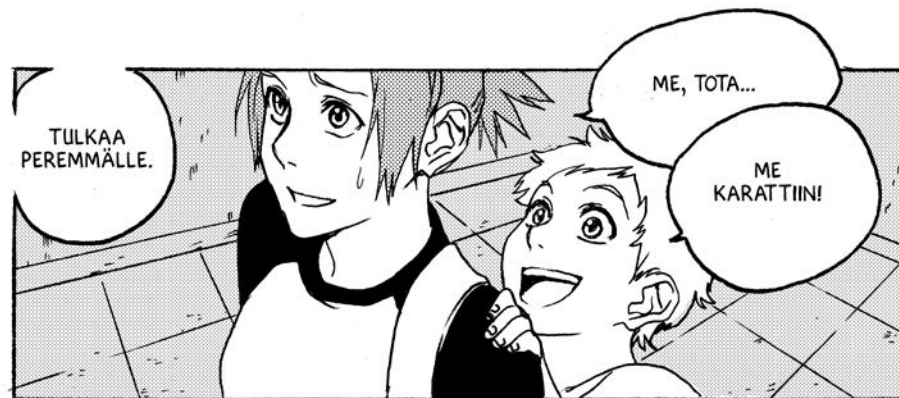
Jatkossa on syytä pohtia sitä, kuinka anonyymina verkkovertaistukiryhmää voidaan oikeastaan pitää. Ryhmien pitkän keston vuoksi jäsenet ovat ehtineet kertoa itsestään ja elämästään tietoja, joista on selvinnyt muun muassa nuoren asuinpaikkakunta, nimi ja koulu. Lisäksi käyttäjien tietokoneiden IP-osoitteet tallentuvat, joten jos pakottavia syitä ilmenee, on nuori jäljitettävissä. Uusia ryhmiä perustettaessa olisi syytä heti alussa jo kertoa nuorille ohjaajien lastensuojeluilmoitusvelvollisuudesta, sekä täsmentää, mitä se tarkoittaa. Alussa olisi hyvä myös kertoa, että suljetulla keskustelualueella käytyjä keskusteluja voidaan käyttää tutkimusaineistona. Nämä seikat tulisi kuitenkin kertoa nuorille selkeällä tavalla siten, että nuoret ymmärtävät ryhmän olevan anonyymi ja luottamuksellinen palvelu.

Tulevaisuudessa on mietittävä myös verkkovertaistukiryhmien pituuden kestoja. Ensimmäinen vertaistukiryhmä toimi tasan vuoden ja toinen tulee toimimaan ainakin yhdeksän kuukautta. Luottamuksen kehittyminen ohjaajien sekä ryhmäläisten kesken vaatii aikansa. Muutaman ensikuukauden aikana ryhmässä luodaan vuorovaikutussuhteen perusta. Luottamuksellisen ja avoimen ryhmähengen syntyminen kestää pidempään. Toisaalta on kuitenkin asetettava jokin aikakehyksille, miten kauan ryhmä on toiminnassa. Pilottiryhmässä toimi aktiivisena ryhmän loppuun saakka kaksi jäsentä, jotka siirtyivät vielä toiseen vertaistukiryhmään. He ovat hienosti sopeutuneet uuteen ryhmään ja kokevat asian työstämisen edelleen hyvin tärkeäksi omassa voimaantumisprosessissaan.

Asiakastyötä nuorten kanssa päivätyönään tekevälle ohjaajalle ”anonyymin” verkkovertaistukiryhmän ohjaaminen tuo uudenlaista näkökulmaa myös omaan päivätyöhön: Internetin välityksellä nuoret uskaltavat puhua avoimemmin ja rehellisemmin ajatuksistaan ja tunteistaan, kuin mitä kasvotusten yleensä rohkenisivat. Nuoret ovat oppineet ylläpitämään kulisseeja. He ovat kertoneet, että monet eivät edes arvaa kuinka paha heidän kotona olla, kun he koulussa pyrkivät hymyyn ja hyväntuulisuuteen. Verkossa on mahdollisuudet avoimuuteen.

Tulevaisuudessa verkkovertaistukiryhmiä on syytä markkinoida näkyvämmiin ja laajemmin, jotta mahdollisimman moni vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivä nuori saisi tukea ja kokemuksen siitä, ettei ole asian kanssa yksin. Vertaisryhmien toiminta olisi jossain määrin integroitava osaksi hoitotyötä. On selvää, että nuoret tarvitsevat Varjomaailman ryhmien kaltaista vertaistukitoimintaa. Ahdistavia aiheita on monelle helpompi käsitellä kirjoittamisen kautta kuin kasvotusten. Verkkovertaistukiryhmä toimii hyvänä matalan kynnyksen kohtaamispaikkana, jonka välityksellä ohjaajat voivat kannustaa nuorta hakemaan itselleen apua myös ”tosielämässä”.

..... ”Tulee TOSI KOVA ikävä jos tää loppuu 8<<”

”JAKSAAKO VAI HAKEEKO APUA” - LASTEN TARINAT VARJOMAAILMA-VERKKOPALVELUSSA

Emilia Pakkanen

TAUSTAA: MISTÄ TARINAT TULEVAT?

Artikkeli pohjautuu opinnäytetyöhöni, jossa tarkastelin lasten kokemuksia vanhempien haitallisesta päihteidenkäytöstä. Opinnäytetyöni aineistona käytin lasten Varjomaailma-verkkopalveluun kirjoittamia tarinoita. Verkkopalvelu on suunnattu 11-18-vuotiaille lapsille ja nuorille, jotka kokevat haittoja ja huolta vanhempiensa päihteidenkäytöstä. Keräsin tarinat Varjomaailma-verkkopalvelusta sen ensimmäisen toimintavuoden aikana (1.4.2008-31.3.2009). Tarinoita palveluun oli tuona aikana kirjoitettu 110, joista 31 on lukittuja. Lukitut tarinat eivät näy muille kuin Varjomaailman ylläpidolle, koska ne sisältävät asiatonta tekstiä tai niissä on käytetty tunnustietoa kuten nimiä. Kun tämän julkaisun edellisen artikkelin (Hubara & Pakkanen) aiheena oli nuorten suljetuista keskusteluryhmistä antama palaute, siirrytään nyt siis tarkastelemaan nuorten verkkopalveluun tuottamia tekstejä.

MITÄ TARINAT KERTOVAT?

Kolme ja puoli vuotta sitten ymmärsin asioiden kulun, vaikka sitä oli tapahtunut koko pienen ikäni ajan – isäni alkoholin käytön. On tapahtunut vaikka minkälaisia ikäviä asioita, kun hän on ollut humalassa. Älkää käsittäkö väärin – hän ei bakkaa tai ole väkivaltainen. Hän aiheuttaa kipua ainoastaan suoraan sydämeeni.

Tilu: ~Valokuva elämää~

Varjomaailma-verkkopalvelussa on hyvin monenlaisia tarinoita. Läheisten haitallisesta päihteidenkäytöstä kertovissa tarinoissa kerrotaan pääasiassa äidin, isän tai molempien vanhempien liiallisesta alkoholikäytöstä. Muutamassa tarinassa haitallisesti päihteitä käyttävä on kuitenkin oma isovelj. Myös vanhemman tupakoiminen huolestuttaa muutamaa lasta ja yksi kirjoittaja on huolissaan äitinsä rahapelaamisesta. Huumausaineet mainitaan vain muutamassa tarinassa, mutta näissä kaikissa vanhemmat käyttävät myös liiallisesti alkoholia.

Kaikki Varjomaailman tarinat eivät kuitenkaan kerro pelkästään vanhemmista ja näiden päihteidenkäytöstä, vaan niissä käsitellään myös kaverisuhteita ja kouluun liittyviä asioita. Osassa tarinoista kerrotaan muun muassa kavereiden päihdekokeiluista, vanhempien eroamisesta, riidoista, perheväkivallasta sekä omasta masentuneisuudesta. Koulukiusaaminen nousee erityisesti esiin lasten kertomuksissa. Kiusaamiskuvauksissa ei kuitenkaan aina kerrota vanhempien päihteidenkäytöstä, joten on mahdollista arvailla kokevatko haitallisesti päihteitä käyttävien

vanhempien lapset esimerkiksi muita lapsia enemmän tai vakavammin koulukiusaamista.

Suurimmassa osassa tarinoista lapsi kertoo yleisesti elämästään haitallisesti päihteitä käyttävän vanhemman kanssa sekä ajatuksiaan ja kokemuksiaan vanhemman päihteidenkäytöstä. Monessa tarinassa lapset ovat kuvanneet lisäksi jonkin tietyn tapahtuman, joka on lähes aina riitatilanne. Osassa tarinoista esiintyy väkivaltaa tai sen uhkaa. Muutamassa tarinassa on yhteneväisyyttä siinä, että riitahetkellä kotona on isä ja lapset, jolloin lapset hakevat äidistä turvaa esimerkiksi soittamalla hänet paikalle rauhoittamaan tilannetta. Kaikissa tarinoissa, joissa kuvataan jotain tiettyä tilannetta, on tarinoiden tapahtumapaikkana oma koti.

Nimimerkki Iria kuvaa omaa arkipäiväänsä seuraavasti:

Olen usein todella väsynyt koulun jälkeen, nukun yleensä n. 2-6 tuntia ja joskus en ehdi syödä aamupalaa. Koulusta tultuani yleensä ketään ei ole kotona, paitsi eläimet tietysti... Menen huoneeseeni läksyjen pariin. Jonkin ajan kuluttua isäni saapuu kotiin. Hän on juuri hakenut pikkusiskoni tarbasta. Sitten se alkaa taas; kuulen huoneeseeni asti kuinka hän ryhtyy taas kaksin käsin juomaan kaljaa, kuulen kuinka availee kaljapulloja. Silloin kyllä olen niin turbautunut, tiedän mitä on tulossa... Äiti saapuu kotiin. Ei aikaakaan kun syntyy taas hirveä riita.

Iria: Ei jaksaisi...

Vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö näkyy usein mm. vanhempien epäjohtonmukaisena käyttäytymisenä, joka voi aiheuttaa lapselle turvattomuuden tunnetta, ja ahdistusta. Monet lapset joutuvat kantamaan myös liian varhain vastuuta perheen asioista, kuten pienempien sisarusten hoidosta tai kodinhoidosta. Nämä seikat on luettavissa myös lasten tarinoissa:

Mä en oo koskaan tuntenu olooni turvallisek. Kaikki tuntuu aina olevan sekasin.

SweetDevill: Helvettiä se vain on...

Äitilläni oli alkoholi-ongelma. Hän ei ollut tarpeeksi vabva huolehtimaan meistä, joten huolehdimme sisarukset keskenämme toisistamme. Jouduin elämään itsenäistä elämää ja jouduin elämään omillani. Minun piti aina tehdä ruokaa itelleni ja huolehtia koulu.

nepp: Haluan oman perheen </3

ku luulin ettei se enää juo niin että se sekoaa olin taas mukava sille. yhtenä yönä heräsin ku jotku karju meidän pihalla. Joku oli kyllästynyt kämmiseen ihmiseen joka balus jonneki. Mua pelotti että se karjuja tulee sisälle. Kohta joku rymisiki sisään. Juoksin äidin huoneeseen mutta juoksin takaisin omaan. Täjusin että se oli isä. Kohta sen veli tuli. Se kohta tuntu ikuisuudelta. Se katto että me päästään turvalisesti pois. Me mentiin sen veljen luo yöksi. päässä soi lily allenin the fear. Klo 7 lähettiin mummilaan ajamaan. Mun kaverit just heräs uuteen koulupäivään.

Promise: Se loppui nyt

Kulissien ylläpito vaikuttaa olevan usealle vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivälle lapselle hyvinkin tuttua. Lapset ovat tottuneet pienestä asti siihen, että perheellä on salaisuus. Lisäksi he usein häpeävät isää tai äitiä heidän ollessa humalassa eivätkä esimerkiksi uskalla kutsua kavereita kylään. Nuori ei myöskään halua leimautua itse vaikka vanhemmat käyttävät ongelmallisesti alkoholia. Toisaalta osa kirjoittajista on huolissaan siitä, että muut läheiset ja erityisesti kaverit huomaisivat, ettei heidän perhe-elämänsä olekaan niin täydellistä kuin miltä se ulkopuolisen silmin saattaisi näyttää. Osa lapsista myös näyttää kokevan olonsa hyvin ulkopuolisiksi muun muassa kavereiden keskellä. Nimimerkki Tilu (alla) on oivallisesti kuvannut elämänsä valokuva-elämäksi.

..... *Kaikki kertoivat onnellisesta joulustaan, ja sitten bestani katsoi mua ja kysyi: 'Miten sun joului meni?' Mä vastasin hiljaisena vain: 'Ihan hyvin'. Valokuva elämäni oli alkanut.*

Tilu ~Valokuva elämä~

Koulussa aina teeskentelen, että kaikki on hyvin, vaikka todellisuudessa huudan sisälläni apua ja seison keskellä helvettiä.

Tiiska: Mun stoori

Koulussa näytin aina pirteältä ja iloiselta mutta asiat oli toisin kotona. Kotona mökötin kun äitin ryyppäsi, siskollakaan ei ollut aikaa leikkiä eikä naapureissa asunut kun vanhuksia, mutta läheisessä kerrostalossa asui lapsia mutten ollut sitä porukkaa...

Alluppa: This is my life/Alluppa

Mun 12 synttäreillä isä tuli kännissä mun juhliin.. Siitä oon saanu kuulla kaikilta kolun pojilta.

Muumi: Elämä ilman isää

Lapset tuovat tarinoissaan esiin myös sen, miten näkymättömiä he ovat perheessään; heitä ei kuulla eikä heidän mielipidettään oteta huomioon. Toisaalta lapsi tai nuori itse peittelee kotona omia ongelmiaan, koska ei halua olla aiheuttamassa enää lisää riitaa ja erimielisyyksiä. Näin ollen vanhempien haitallisen päihteidenkäytön seurauksena nuorelle ei jää riittävästi tilaa elää ikävähetaan perheessä.

Vanhemmat, läheiset, ammattilaiset ja lapset itse vaikenevat perheen ongelmasta, mikä johtaa siihen, etteivät lapset tule kuulluiksi vaikka heillä olisi siihen tarvetta. Useassa tarinassa nuori on kuvannut, kuinka hän on yrittänyt puhua vanhemmilleen jotta nämä hillitsisivät alkoholinkäyttöään, mutta vanhempi on jättänyt huomioimatta hänen toiveensa ja jatkanut toimintaansa lapsen kommentteista välittämättä.

..... *Kun vibdoin tuli sunnuntai äiti & isä olivat krapulassa menin sanomaan äidille mitä olin puhunut kuraattorin kanssa ja että tämä saa riittää.. äitini vastasi " Me ollaan aikuisia me saadaan tehdä mitä vaan! Et sinä määrää meidän elämää!*

Räsnyukke: Jaksako vai luovutaako ..

Mä elin sen kaiken helvetin keskellä omine ongelmineni joista en kertonu niille, ku ois vaan tullu riita sun muuta.

angeli^: mun juttu.

viimeksi tänään sanoin äidilleni, että mä en enää jaksu katella sitä kännissä. se vaan sano että "enhän mä oo kännissä." sen jälkeen mä sanoin, että no et vielä. siihen se ei vastannut enää mitään.

-bangbang: vanhemmillani taas ryyppyputki päällä

Pahinta tässä on se, ettei toi faija ikinä kadu mitään mitä se meille sanoo tai tekee, aina seuraavana aamuna iban ku mitää ei olis tapahtunu...

Tolkati: teini p***a...

Lapset kertovat tarinoissaan kokevansa huolta omista vanhemmistaan.

..... *Äiti ei tehnyt paha minulle tai veljelleni, mutta meitä pelotti, koska hän tuli usein myöhään kotiin, emmekä saattaneet joskus tietää, missä hän oli.*

SadGirl: Iloa ja surua./BySadGirl

Kun olin 12-vuotias minut jätettiin pitkiksi ajoiksi yksin kotiin, saatoin olla kolmekin päivää kotona tietämättäni missä äiti on, ja hän saattoi ilmoittaa ja jäin pitemmäksi aikaa yksin.

tähdenlento92: Näin mä selvisin

Lasten tarinoista huokuu yleisesti pettymys juovaa vanhempaa kohtaan sekä toive ehjästä perheestä, jossa alkoholi ei aiheuttaisi haittoja.

..... *Isäni ei ole kännissä mitenkään aggressiivinen tai mitään muutakaan, vaan hän on silloin aika rauhallinen ja toistelee samoja lauseita. Harmittaa silti, että hän tublaa elämänsä pelkkään juomiseen. En saanut koskaan tietää miltä tuntuu kun vanhemmat ovat yhdessä ja on oma välittävä isä.*

Hebbeh: Menetty aika

AVUN KOKEMINEN

Lapset näyttäisivät melko hyvin tiedostavan sen, kuinka tärkeää on puhua jollekin perheen tilanteesta ja omista tuntemuksistaan. Monessa tarinassa he ovat halunneet kannustaa muita hakemaan itselleen apua, mutta myöntävät samalla, etteivät itse välttämättä ole tarpeeksi rohkeita kertomaan kodin yksityisasioista kenellekään vieraalle aikuiselle, esimerkiksi ammattilaiselle. Esteenä avun hakemiselle lapsi kokeekin juuri rohkeuden puutteen. On helpompi jatkaa elämää

entiseen malliin kuin hakea muutosta ja puhua vaietusta perhetilanteesta perheen ulkopuoliselle aikuiselle. Joissain tarinoissa kirjoittajat pohtivat, pitäisikö heidän vain jaksaa nykyisessä perhetilanteessa vai tulisiko ongelmista puhua myös perheen ulkopuoliselle ja hakea itselleen apua. Tämä näyttää olevan hyvin vaikea kysymys nuorelle, joka jo muutenkin kokee monenlaisia muutoksia elämässään itsenäistyessään ja omaa identiteettiä hakiessaan.

..... *Mulle rupesi tulemaan outoja olotiloja elikkäs yht'äkkiä vaikka masentunut ja itsetuboinen olo, mutta se katosi äkkiä ja tuli takasin, koulu rupesi menemään huonosti abdistukseni takia laski kaikki numeroni 7-9 5-6 Nyt näitä olotiloja ei onneksi enää ole kun olen löytänyt hyvän ystävän jolle kerron kaiken melkein hän kannustaa minua jaksamaan, mutta päässäni on yhä kysymys jaksako vai hakeeko apua?*

räsyrä: Jaksako vai luovuttaako ..

Mutsini lähetti mut koulu kuraattorille ku huomasi et mul on jtn ongelmii. Siellä valehtelin suut silmät täyteen sille, että kaikki on hyvin. ... Toivottavasti te, joilla on ongelmia ihan missä tahansa, haette apua niihin. Koska kenenkään ei tarte oikeesti ketää niitä. Ehkä mäkin joskus teen sen, jos saan tarpeeksen robkeutta. <3

angeli^: mun juttu.

Muita kehotan lämpimästi hakemaan apua. Älkää jääkö valokuva elämään, niin kuin minä.

Tilu: ~Valokuva elämää~

Lasten kirjoittamissa tarinoissa ei juuri tule esille, ovatko he hakeneet itselleen ammattiapua esimerkiksi koulukuraattorilta. Tarinoissa ei ole myöskään mainintoja perheen ulkopuolisen aikuisen antamasta avusta. Tärkeänä voimavarana sen sijaan koetaan kaverit ja sisarukset.

..... *Mut ilman mun ihaniä serkkui olisin jo varmaa jossai hoitokodis..*

MetuX: "Mun elämää ..

Jaksan tätä helvettiä vain siksi, että mulla on hyvät ystävät ja ihana sisko joka on maailman tärkein mulle

angeli^: mun juttu.

Silti osa lapsista kokee, ettei heillä ole ketään kelle puhua omasta pahasta olostaan. Jotkut lapset kokevat mahdottomaksi puhua perheen asioista omille ystäville, koska epäilevät näiden kykyä ymmärtää kertojaa.

..... *Kenellekkään en uskalla tai pysty mun asioista puhumaan. Ne tuntuu tukahduttavilta sydämessä. Liian raskaalta taakalta*

Sweet Devill: Helvettiä se vain on...

Pahinta on se, etten pysty kenellekkään koulussa oikein puhua tästä, kun ystäväni koulussa ovat "täydellisiä" tai heillä on "täydellinen perhe", eivät he oikein ymmärtäisi...Huoh, täytyy yrittää vaan jaksaa. Sentään pystyn purkaa tunteitani piirtämisen kautta. :)

Iria: Ei jaksaisi...

Muutamassa tarinassa ilmenee sosiaaliviranomaisten väliintulo. Kuitenkin ainoastaan nimimerkki tähdenlento92 kertoo elämänsä muuttuneen sosiaaliviranomaisten väliintulon jälkeen.

..... *Kerran äitini ja hänen silloinen miesystävänsä tulivat yöllä kotiin ja alkoivat huutaa hirveästi, äiti alkoi minullekin huutaa. Tätä jatkui aamu neljään asti. Aamulla sosiaali viranomaiset tulivat meillä kotona käymään. Lähdin karkuun, mutta he löysivät minut ja veivät lastenkotiin, vastustin sitä, mutta enää en ikinä menisi takaisin kotiin asumaan. Nyt asun perhekodissa kolmatta vuotta ja olen onnellinen.*

tähdenlento92: Näin mä selvisin

Yhä enemmän äitini joi ja joi. Lopulta äitin sisko huolestui ja ilmoitti Sosiaaliviranomaisille ja meillä alkoi käydä silloin (mielestäni) Tyhmiä akkoja jotka kyselivät ihan tyhmiä, mutta nyt tajuan ettei se ollut pelkkää hupia...

Alluppa: This is my life /Alluppa

Sosiaali toimistokin oli kuvioissa jonkin aikaa, mutta sitten kun iskä suostui käymään avohoidossa (mikä ei auttanut) ne lopetti asian meidän osalta. Kai niillä oli jotain muitakin juttuja.

Tilu: ~Valokuva elämää~

YHTEENVETO

Tarinoista ilmenee, että vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset joutuvat usein kokemaan kotonaan asioita, jotka eivät kuuluisi lapsen tai nuoren maailmaan. Lapset joutuvat todistamaan perheen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa ja jopa olemaan siinä osallisena. Heille on normaalia, että kotona on jatkuvasti riitaa. He todistavat vanhempiensa vastuutonta käyttäytymistä ja joutuvat itse ottamaan vastuuta elämästään, pikkuisaruksistaan ja jopa omista vanhemmistaan.

Lapsella ei välttämättä ole voimavaroja hakea itselleen apua ja perheen häpeälliseksi koetusta tilanteesta puhuminen vaatii rohkeutta, jota harvalta löytyy ilman tukevaa ympäristöä. On hyvin ymmärrettävää, että teini-ikäinen pohtii sitä, jaksaisiko asua vanhempien kanssa vielä muutaman vuoden ennen omaan kotiin muuttamista, vai keräisikö sittenkin rohkeutta avun ja tuen hakemiseen. Joka tapauksessa nuoret tiedostavat melko hyvin, että asiasta olisi hyvä puhua jollekin.

Vain harvassa Varjomaailmaan kirjoitetussa tarinassa ilmenee sosiaaliviranomaisten väliintulo. Tämä voi olla merkki siitä, että verkkopalvelu on tavoittanut sellaisten perheiden lapsia, jotka eivät ole vielä minkään palvelun piirissä. On erittäin tärkeää, että nämä lapset tavoitettaisiin jatkossa entistä paremmin ja ongelmiin voitaisiin puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tarinoista voi päätellä, että vanhemman liiallinen päihteidenkäyttö mietityttää lasta. He kokevat helposti elävänsä asian kanssa yksin

Varjomaailma-verkkopalveluun kirjoitetut tarinat antavat arvokasta tietoa siitä, *mitä* nuoret kokevat kodeissa, joissa esiintyy vanhempien haitallista päihteidenkäyttöä, ja *miten* he sen kokevat. Lasten ja nuorten kokemusten kuuleminen olisi jatkossakin tärkeää, mikäli perinteisesti hyvin aikuislähtöisiä sosiaalipalveluita halutaan kehittää nykyistä paremmin lapset huomioivaan suuntaan.

LÄHTEET

Ackerman, Robert J. (1990). Lapsuus lasin varjossa. A-klinikkasäätiö. Wapk-kustannus, Helsinki.

Andersson, Gunvor (1995). Barn i samhällsvård. Studentlitteratur, Lund.

Autti-Rämö, Ilona (1993). The outcome of children exposed to alcohol in utero: a prospective follow-up study during the first three years. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.

Bancroft, Angus; Wilson, Sarah; Cunningham-Burley, Sarah; Backett-Milburn, Kathryn & Masters, Hugh. (2004). Parental drug and alcohol misuse. Resilience and transition among young people. Centre for Research on Families and Relationships, University of Edinburgh. Joseph Rowntree Foundation. York Publishing Services Ltd, York.

Bardy, Marjatta (2001). Pikkulasten sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie ja Hannele Sauli (toim.): *Eriarvoinen lapsuus*. WSOY, Porvoo, 47-81.

Barn till missbrukare (2008). Barn i familjer med alkohol- och narkotikaproblem. Omfattning och analys. Statens folkhälsoinstitut, Östersund.

Baur, Cynthia & Deering, Mary Jo (2001). Commentary to "Review of Internet Health Information Quality Initiatives." *Journal of Medical Internet Research* 3 (4)

Brisby, Toni (1999). Children of problem drinking parents. Alcohol and Alcoholism: *International journal of the medical council of alcoholism* 34 (1).

Cuijpers, Pim (2005). Prevention programmes for children of problem drinkers: A review. *Drugs: education, prevention and policy* 12 (6), 465-475.

Cunningham, John A.; Humphreys, Keith & Koski-Jännes, Anja (2000). Providing personalized assessment feedback for problem drinking on the Internet: A pilot project. *Journal of Studies on Alcohol* 61, 794-798.

Díaz Rosa; Gual Antoni; García Montse; Arnau Jaume; Pascual Francisco; Cañuelo Bartolomé, Rubio Gabriel, De Dios Yolanda, Fernandez-Eire M. Carmen, Valdez Raquel & Garbayo, Isabel (2008). Children of alcoholics in Spain: from risk to pathology. Results from the ALFIL program. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 43,1-10.

Dube, Shanta R.; Anda, Robert F.; Felitti, Vincent J.; Croft, Janet B.; Edwards, Valerie J & Giles, Wayne H. (2001). Growing up with parental alcohol abuse: exposure to childhood abuse, neglect, and household dysfunction. *Child abuse and neglect* 25 (12), 1627-1640.

Edgren-Henrichson, Nina (1993). Barnet i alkoholforskningen. En översikt över nordisk samhälls- och beteendevetenskaplig forskning kring barn och alkohol. NAD-publikation nr 26, Hakapaino Oy, Helsingfors.

Eduskunta (2007). Kirjallinen kysymys 205/2007 vp: Uuden lastensuojelulain suhde nuorisotyöntekijöiden ilmoitusvelvollisuuteen: <http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/kk_205_2007_p.shtml> [Viitattu päivänä 16.1.2009.]

Emshoff, James G. & Price, Anne W. (1999). Prevention and intervention strategies with children of alcoholics. *Pediatrics*: part 2 of 2, 103 (5), 1112-1122.

Eskonen, Inkeri (2005). Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivalta? Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto.

Fabritius, Saija (2007). Selviytymistä ja haavoittumista. Naisten tarinoita vanhemman alkoholinkäytöstä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Haavio-Mannila, Elina & Marja Holmila (1986). Juomiskumppanuus ja juomisen rajoittaminen perhesuhteiden ilmaisijana. *Sosiologia* 23 (2), 119-126.

Halmesmäki, Erja (1999). Alkoholien suurkuluttajan ja narkomaanin tunnistaminen ja hoito äitiysneuvolassa ja synnytysosastolla. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, ehkäisevä päihdetyö. Gummerus, Helsinki.

Harter, Stephanie Lewis & Taylor, Tracey L. (2000). Parental alcoholism, child abuse, and adult adjustment. *Journal of substance abuse*, 11 (1), 31-44.

Haugland, Bente Storm Mowatt (2005). Recurrent disruptions of rituals and routines in families with paternal alcohol abuse. *Family relations* 54 (2), 225-241

Heino, Tarja (2009). Lastensuojelu - kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Lammi-Taskula, J., Karvonen, S., Ahlström, S. (toim.): *Lapsiperheiden hyvinvointi*. THL, Helsinki, 198-214.

Heikkilä, Anu-Vilhelmiina (2005). ”Jos äiti ei tuliskaa takas” – Päihdeperheen lapsen turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksia läheisissä ihmissuhteissaan. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Heimonen, Päivi (2006). Nyt uskallan olla minä – päihdeongelmaisten läheisten elämäntarinoita ja identiteettejä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Helsingin Sanomat (17.1.2008) Internet nousut nuorten tärkeimmäksi mediaksi

Hessle, Sven (1983). Ej önskad. Föräldrar med barn i familjehem. Deras bakgrund. Skiss till slutrapport från etapp ett i ”Barn i kris”- projektet. Småkrifter i social arbete. Nr 5.

Holahan, Charles J., & Moos, Rudolf H. (1990). Life stressors, resistance factors, and improved psychological functioning: an extension of the stress resistance paradigm, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 909-917.

Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja (2008) Lapsuudenkodin alkoholin liikakäytön

vaikutukset. (Impact of excessive use of alcohol in childhood home). Teoksessa Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi*. Stakes, Vammala, 294 -309.

Holmila, Marja; Marjatta Bardy & Petra Kouvonen (2008a). Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (4), 421-432.

Holmila, Marja; Minna Ilva; Maritta Itäpuisto & Antti Järventaus (2008b). Sensitive issue – vulnerable informants: Asking children and adolescents about sensitive issues on the Internet. Teoksessa: Järventie, Irmeli & Miia Lähde (toim.): *Methodological Challenges in Childhood and Family Research*. Tampere University Press, Tampere.

Holmila, Marja & Kantola, Janna (2003, toim.). Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistin läheisistä. Stakes, Gummerus, Jyväskylä.

Hyytinen, Riitta (2007). Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutumisprosessissa. Sosiaalityön lisensiaatintutkimus, Helsingin yliopisto.

Itäpuisto, Maritta (2001). Pullon varjosta valoon. Vanhempien alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 22.

Itäpuisto, Maritta (2005). Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124.

Itäpuisto, Maritta (2008). Alkoholi-ongelmaisten vanhempien lapset psykologian tutkimuskohteena. *Psykologia* 43 (2), 84-94.

Jacob, Theodore & Windle, Michael (2000). Young adult children of alcoholic, depressed and nondistressed parents. *Journal of studies on alcohol*, 61 (6), 836-844.

Johansson, Sari & Kokkonen, Sari (1992). Alkoholiperheen lapsi lastensuojelun sosiaalityössä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 10, Helsinki.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari (2001). Finnish children in foster care: Evaluating the breakdown of long-term placements. *Child welfare* 1 Sep 2001.

Kallio, Saila (2007). Lapsen näkökulma päihdetyössä. Tutkimus päihdeperheen lapsen huomioon ottamisesta päihdetyön erityispalveluissa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Kuopion yliopisto.

Keller, Thomas E; Catalano, Richard F.; Haggerty, Kevin P & Fleming, Charles B. (2002). Parent figure transitions and delinquency among early adolescent children of substance abusers. *AM. J. DRUG ALCOHOL ABUSE*, 28(3), 399-427.

Kiuru, Helena (2003). Kokemus alkoholiperheessä kasvamisesta, selviytymisestä ja tuesta. Hoitotieteen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Koponen, Anne (2004). Vaietut kohtalot. Sikiöaikana päihteille altistuneet lapset. Kotu-

tutkimuksia 1/2004. Kehitysvammaliitto.

Koponen, Anne (2002). Sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten elämänkulku. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö Kotu, Helsinki.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna. (2008). Huoli jaksamisesta vanhempana. Teoksessa Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.): Suomalaisen hyvinvointi. Stakes, Vammalan kirjapaino Oy, 38- 61.

Lazarus, Richard S. (1992). Coping theory and research: past, present and future. *Psychosomatic medicine*, 55: 234-247.

Lieb, Roselind; Merikangas Kathleen R; Höfler, Michael; Pfister Hildegard; Isensee Barbara & Wittchen Hans-Ulrich (2002). Parental alcohol use disorders and alcohol use and disorders in offspring: a community study. *Psychological medicine*, 32 (19), 63-78.

Moos, Rudolf H. (2002). The mystery of human context and coping: un unraveling of clues, *American Journal of Community Psychology*, 30, 67-88.

Mäkelä, Klaus (2009). Päihdeäitien hoito ja valvonta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (2), 195-201.

Myllärniemi, Annina (2006). Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006

Nätkin, Ritva (2006, toim.). Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus, Jyväskylä.

Orford, Jim; Natera, Guillermina; Copello, Alex; Atkinson, Carol; Mora, Jazmin; Velleman, Richard; Crundall, Ian; Tiburcio, Marcela; Templeton, Lorna & Walley, Glen (2005). Coping with alcohol and drug problems. The experiences of family members in three contrasting cultures. London and New York: Routledge.

Pajulo, Marjaterä (2001) Early motherhood at risk: mothers with substance dependency. Väitöskirja, Turun yliopisto.

Pajulo, Marjukka & Kalland, Mirjam (2008). Äidin refleksiivinen kyky ja sen vaikutus päihdeensikotien hoidon tulokseen. Teoksessa: Andersson, Maarit; Hyytinen, Riitta & Kuorelahti, Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva-aikana. Pidä kiinni -hoitojärjestelmä. Ensi- ja turvakotien liitto ry, 159-183.

Peltoniemi, Teuvo (2003). Päihdeperheiden lapset auttamisjärjestelmässä. Teoksessa: Utoslahti, Kirsi & Peltoniemi, Teuvo (toim.) Pikkuaikeuksia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa ”Lasinen lapsuus hankkeesta” A-klinikasäätiön raporttisarja nro 42, 2003.

Peltoniemi, Teuvo (2005). Suomalaisen lasinen lapsuus 1994 ja 2004. Tiimi 2/2005

Pitkänen, Tuuli (2006). Alcohol Drinking Behavior and Its Developmental Antecedents. University of Jyväskylä.

Pitkänen, Tuuli; Kokko, Katja; Lyyra, Anna-Liisa & Pulkkinen, Lea (2008). A developmental approach to alcohol drinking behaviour in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42. *Addiction* 103 (Suppl 1), 48-68.

Pulkkinen, Lea (2006). The Jyväskylä longitudinal study of personality and social development (Jyls). Teoksessa Pulkkinen, Lea; Kaprio, Jaakko & Rose, Richard J. (toim.): Socio emotional developments and health from adolescence to adulthood. New York: Cambridge University Press, 2006, 29-55.

Päihdebarometri (2007). Piispa Matti; Kujasalo, Anne; Laari, Liisa; Lindeberg, Marjo; Opari, Päivi; Tella, Suvi & Varamäki, Ritva. Päihdebarometri 2007. Ajankohtaiskatsaus kuntien ja järjestöjen päihdeilanteeseen. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 5/07.

Roine, Mira (tulossa). Internet-ryhmä avun ja tuen paikkana vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiville lapsille – analyysi viiden tytön tarinoista. Teoksessa Kirsi Pauliina Kallio; Aino Ritala-Koskinen & Niina Rutanen (toim.): Missä lapsuutta tehdään. Lapsuuden tilat ja lasten paikat monitieteisessä lapsuuden tutkimuksessa. Nuorisotutkimusverkosto.

Sarkola, Taisto; Kahila, Hanna; Gissler, Mika & Halmesmäki, Erja. (2007). Risk factors for out-of-home custody child care among families with alcohol and substance abuse problems. *Acta Paediatrica* 96, 1571-1576.

Sisäasiainministeriö (2007). Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennalta ehkäisyn avaimet. Sisäasiainministeriön julkaisusarja, 45/2007.

Socca (2009). Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissuunnitelma -hankkeen työkalupakki: <<http://www.socca.fi/lastensuojelu/pakki.html>> [Viitatuspäivä 16.1.2009.]

STM (2003). Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti. Sosiaali- ja terveysministeriö, Työryhmämuistioita 2003:11

Tossavainen, Tommi (2008). Internet lasten ja nuorten elämässä. Selvitys pääkaupunkiseudun 10–18-vuotiaiden lasten ja nuorten elämästä Internetissä – Toinen elämä -hanke.

Valentiner, David P.; Holahan, Charles J. & Moos, Rudolf H. (1994). Social support, appraisals of event controllability, and coping: an integrative model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1094-1102.

Velleman, Richard & Reuber, Danielle (2007). Domestic violence and abuse experienced by children and young people living in families with alcohol problems. Results from a cross-european study. Encare. European Commission's Daphne II Programme. Bath/Cologne.

Viestintävirasto (2008). Lasten mediakäytön rajoittaminen suomalaisperheissä 2008 – Viestintäviraston julkaisuja 10/2008.

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1: Kuinka monta, jos yhtään, sellaista perhettä vastaaja tuntee lähipiiristä, jossa vanhemmat käyttävät liikaa päihteitä

Kuvio 2: Mitä kaikkia ongelmia havainnut lapsella, jonka perheessä käytetään liikaa päihteitä (vastaajan näkökulmasta)

Kuvio 3: Jos olet havainnut vanhempien päihteidenkäytön aiheuttavan lapselle haittoja, miksi et ole toiminut tilanteessa? (%)

Kuvio 4: Nuorten kyselyyn vastanneiden lukumäärä iän ja sukupuolen mukaan

Kuvio 5: Keneltä lapset ja nuoret ovat saaneet apua?

Kuvio 6: Mikä helpottaisi elämääsi?

Taulukko 1. Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1995 - 2008

Taulukko 2: Perheväkivaltatapauksen määrä koko maassa vuosina 2000-2006

Taulukko 3: Mitä kaikkia haittoja ja ongelmia havainnut omassa lapsuudenkodissa, missä vanhemmat ovat käyttäneet liikaa päihteitä (vastaajan mielestä)

Taulukko 4: Montako sellaista perhettä tunnet, joissa vanhemmat käyttävät mielestäsi liikaa päihteitä (%)

Taulukko 5: Nuorten arjessa selviytyminen

LIITE I: SAATEKIRJE

[vastaanottaja]
Minna Ilva
Lasinen lapsuus -toiminta
A-klinikkasäätiö

SAATE
Helsingissä xx xx 2008

Haastattelupyyntö Lasinen lapsuus -selvitystyöhön

Hyvä xx xx,

Lähestymme teitä Lasinen lapsuus -hankkeen selvitystyön tiimoilta. Haluaisimme tulla tapamaan ja haastatella xx ja xx [paikassanne].

A-klinikkasäätiön yli 20-vuotisen Lasinen lapsuus -toiminta tähtää vanhempien päihteidenkäytöstä lapselle aiheutuvien haittojen vähentämiseen. Tavoittemme on varustaa lapsia työssään kohtaavia tarttumaan ongelmaan ja toimimaan niin, että lapsi saa tarvitsemaansa tukea ja apua.

Tänä vuonna selvitämme lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten voimavaroja vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttamiseksi, jonka pohjalta pystymme jatkossa suunnittelemaan ja kohdentamaan viestintä- ja koulutusmateriaalia. Helsinki ja sen itäinen alue on yksi hankkeen pilottialueistamme.

Toivoisimme siis, että voisimme haastatella [paikan] [xx ja xx] ja näin kartoittaa tarpeita ja odotuksia tiedotukselle, koulutukselle ja työvälineille. Haastattelut tekevät sosionomiopiskelijat xx-ammattikorkeakoulusta.

Pyydämme lupaa lähestyä työntekijöitänne haastattelusta sopimiseksi. Toivoisimme ystävällisesti, että voisitte keskuudessanne miettiä, ketkä teiltä osallistuisivat haastatteluihin. Raportoinnissa emme tule käyttämään nimiä tai muita tietoja, jotka voitaisiin yhdistää lapsiin, haastattaviin tai toimipaikkaan.

Koetamme tavoittaa teitä puhelimitse lähiviikkoina. Voitte myös olla yhteydessä projektikoordinaattori Mira Roineeseen (yhteystiedot alla). Kerromme mielellämme tarkemmin toiminnastamme, tehtävästä selvityksestä ja haastatteluista.

Yhteistyöterveisin,

Minna Ilva
projektipäällikkö

Mira Roine
projektikoordinaattori
p. 09-
s-posti:mira.roine@a-klinikka.fi

LIITE II: HAASTATTELUN TEEMAT JA RUNKO

Tapaamisten perusajatuksena on keskustella teemarungon mukaisesti lasten ja heidän vanhempien kohtaamisesta työssä, ymmärtää vanhempien liiallisesta päihteidenkäytöstä haittoja kokevien lasten oireiden ilmenemismuotoja, puheeksi ottamista, toimintatapoja, työkuulttuurisia reagoitintapoja, verkostoja, *kartoittaa tietopohjaa, tarpeita ja odotuksia tiedotukselle ja ammatilliselle koulutukselle sekä työvälineille*. Punainen lanka on selvittää toiminnan lapsilähtöisyyttä.

Esittely

LL-toiminnasta kertominen, selvitystyön tarkoitus, haastattelun anonymiteetistä
Oletko kuullut Lasinen lapsuus toiminnasta tai nähnyt hankkeen materiaaleja?
Päihdeperheiden lapset –käsitteen määrittely

Tausta

Koulutus
Kuinka kauan toiminut niissä tehtävissä? ja ko. paikassa?

Tietopohja

Onko työyhteisössäsi keskusteltu (koulutuksen tai muun vastaavan yhteydessä) vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttamisesta?

Oletko tietoinen miten päihdeperheiden lapsia autetaan, saatetaan palveluiden piiriin? (järjestötoiminta, viranomaistoiminta, lastensuojelulaki)

Onko sinulla ollut käytössä tai oletko kuullut materiaalista liittyen päihdeperheiden lasten auttamiseen?

Huolen herääminen ja kohtaaminen

Oletko ollut huolissasi jostain tietystä lapsesta? Oletko ajatellut, että taustalla voisi olla vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö?

Miten toimit tai toimisit? Tiesitkö tai tietäisitkö miten toimia? (käyttääkö esim. varhaiseen puuttumiseen liittyvää työvälineistöä)

Tai onko herännyt huoli lapsesta vanhempien käytöksen takia, joka viittaa päihteidenkäyttöön?

Mistä asioista keskusteleet lapsen kanssa? (yleisesti päihteistä, vanhempien päihteidenkäytöstä jne.)

Oletko puhunut vanhempien kanssa päihteiden käytöstä?

Oletko puhunut työkavereiden tai muiden ammattilaisten kanssa?

Mikä aiheen käsittelyssä tuntuu vaikealta?

Koetko, että ongelmiin kyetään puuttumaan tarpeeksi varhain?

Verkostot ja organisaatiokulttuuri

yhteistyö kollegojen, keskustelu työkavereiden kanssa

yhteistyö toimialan sisällä

moniammatillinen yhteistyö (esim. koulu ja sosiaalitoimi)

yhteistyön muodot, toistuvuus, organisaatio, aiheeseen vai caseen perustuvaa?

Minkä tahon kanssa haluaisi avata tai tiivistää yhteistyötä?

Minkälaista tukea ja tietoa kaivataan

Mihin kaipaisi enemmän tukea? Millaista tietoa? (lapsen kokemusmaailma, ajatuksia alkoholista/päihteistä, lapsen tuki muodot, miten keskustella lapsen kanssa, miten kohdata vanhemmat)

Mistä lisää tietoa, mistä ja millaista koulutusta?

Oman ammattialan näkökulma vai laajempi näkökulma?

Minkälaista materiaalia ja kenelle? (työntekijät, lapset, vanhemmat)

AIHEESEEN LIITTYVÄÄ MATERIAALIA JA HYÖDYLLISTÄ LUETTAVAA SUOMESTA

KIRJALLISUUTTA

Ackerman, Robert J.: Lapsuus lasin varjossa - lapsi alkoholiperheessä. Opas vanhemmille ammattikasvattajille ja hoitotyöntekijöille. Kääntänyt ja Suomen oloihin toimittanut Teuvo Peltoniemi. A-klinikkasäätiö ja Valtion painatuskeskus. Toinen painos. Helsinki 1992.

Toipumalla tasapainoon : alkoholistiperheiden lapset kertovat. Riihimäki: A1-Anon keskuspalvelu, 2001.

Holmila, Marja & Kantola, Janna (toim): Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Stakes 2003.

Nätkin, Ritva (toim): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-Kustannus, Juva. 2006.

Taitto, Annika : Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 24, 1998.

Törmä, Tiina & Miettinen, Marjut: ”Meille alkoi uusi elämä” – Päihdeongelmaisten lapsiperheiden perhekuntoutusprojekti POLOKKA 1996-1999, Nuorten ystävät ry 2000.

Utoslahti, Kirsi & Peltoniemi, Teuvo (toim.): Pikkuikäisiä - Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen Lapsuus -hankkeesta 42:2003.

VÄITÖSKIRJOJA

Autti-Rämö, Ilona: The outcome of children exposed to alcohol in utero. A prospective follow-up study during the first three years of life. Väitöskirja, University of Helsinki, Jyväskylä, Gummerus 1993.

Itäpuisto, Maritta: Kokemuksia alkoholi-ongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. 2005.
verkossa » <http://www.uku.fi/vaitokset/2005/isbn951-27-0363-7.pdf>

Koponen, Anne: Sikiöaikana päihteille altistuneiden lasten kasvu- ja kehitys. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalipsykologian laitos. 2006.
verkossa » <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosps/vk/koponen>

Pajulo, Marjaterstu: Early motherhood at risk: mothers with substance dependency. 2001.

Romanov, Kalle: Äidin alkoholinkäytön haitat sikiölle ja vastasyntyneelle. Kansanterveystieteen laitos, Helsingin yliopisto. 1988

ARTIKKELEITA

Alaja R. & Tuomiranta, H.: Hoitoonohjaus raskausajan päihdeongelmissa, Suomen lääkärilehti 2004:59(39), s 3647-3650.

Erkko, Tuuli: Varjomaailma tuo selviytymisvälineitä lapsille. Opettaja 7/2008 s. 56.
verkossa » http://www.opettaja.fi/pls/portal/docs/PAGE/OPETTAJALEHTI_EPAPER_PG/2008_7/page56.htm

Holmila, Marja; Bary, Marjatta; Kouvonon Petra: Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Yhteiskuntapolitiikka 4/2008, s. 421-432.

Hulkkonen, Antti: Isyyden tukeminen ehkäisee perheiden päihdepulmia. Isä tietää jotain. Tiimi 6/2008.
verkossa » <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/506/isahanke.html>

Itäpuisto, Maritta: Alkoholi-ongelmaisten vanhempien lapset psykologian tutkimuskohteena. Psykologia 2/2008, s.84-94.

Järventaus, Antti: Vanhempien päihdeongelma vaatii opettajalta herkkyyttä. Opettaja 7/2008, s. 55.

Järventaus, Antti: Päihdeperheen lapsi ei ole passiivinen uhri. Mielenterveys 4/2007, s. 16.

Kuronen, Maria: Alkoholi lapsen silmin. Kansanterveyslehti 3/2007.
verkossa » http://www.ktl.fi/portal/suomi/julkaisut/kansanterveyslehti/lehdet_2007/nro_3_2007/alkoholi_lapsen_silmin/

Löytönen, Anne: Elämää pullon varjossa.. Alkoholi- ja päihdeperheen selviytyjä-lapset, identiteetin kehitys ja ongelmien kohtaaminen. Tutkiva opettaja 5/2000.

Peltoniemi, Teuvo: Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. Tiimi 2/2005, s. 4-10.

Peltoniemi, Teuvo: Päihdeperhe on kansanterveysongelma. Tiimi 3-4/1995.
verkossa » <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/arkisto/1995/395>

Peltoniemi, Teuvo & Aho, Tarja: Päihdeperheen lapset koulussa. Tiimi 3-4/1995, s 16-17.

LISENSIAATIN TUTKIMUKSIA

Hyttinen, Riitta: Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa *Ensi- ja turvakotien liitto 2007.*

Itäpuisto Maritta: Pullon varjosta valoon - vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E 22.

PRO GRADUJA

Fabritius, Saija: Selviytymistä ja haavoittumista. Naisten tarinoita vanhemman alkoholinkäytöstä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto. 2007.

Heikkilä, Anu: ”Jos äiti ei tuliskaa takas” – Päihdeperheen lapsen turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksia läheisissä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. 2005.

Juttula, Sanna: ”Odotuksissaan ja toiveissaan kuten ’tavalliset äidit’” – Tutkimus päihderiippuvaisten äitien kulttuurisesta jäsentymisestä. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2004.

Kallio, Saira: Lapsen näkökulma päihdetyössä. Tutkimus päihdeperheen lapsen huomioon ottamisesta päihdetyön erityispalveluissa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Kuopion yliopisto Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. 2007.

Keskinen, Susanna: ”Alkoholiongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryppyäkään.” – Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960–2004”. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto. 2005.

Pitkänen, Tuuli: Alkoholiperheiden lasten kehityksen seuranta kouluikäisistä nuoriksi aikuisiksi. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

TUTKIMUS- JA PROJEKTIRAPORTTEJA

Halmesmäki, Erja: Alkoholien suurkuluttajan ja narkomaanin tunnistaminen ja hoito äitiysneuvolassa ja synnytyssairaalassa. Stakes. 1999.

Johansson, Sari & Kokkonen, Sari: Alkoholiperheen lapsi lastensuojelun sosiaalityössä. A-klinikkasäätiönraporttisarja 10/1992.

Koponen, Anne: Katkennein siivin elämään. Kotu-tutkimuksia 2/2005. Kehitysvammaliitto. Helsinki. 2005.

Raportti kertoo tutkimustuloksista, jotka on kerätty Helsingin sosiaaliviraston asiakkaina olevista sikiöaikana alkoholille tai huumeille altistuneista lapsista vuonna 2002. Tuloksissa käsitellään mm. lasten fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia, sijoitushistoriaa, perhetaustaa, nykyisiä elinoloja, sosiaalisia suhteita sekä koulunkäyntiä ja harrastuksia.

Koponen Anne: Vaietut kohtalot. Sikiöaikana päihdeille altistuneet lapset. Kotu-tutkimuksia 1/2004. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö, Helsinki. 2004.

Oksanen, Susanna: ”Alkoholiongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryppyäkään” - Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960-2004. Monistesarja nro 55, A-klinikkasäätiö 2006.

Rautavuori, M.: FAS-Lapsi, Nainen, Perhe ja yhteiskunta. Näkökulmia raskaudenaikaiseen päihdeidenkäyttöön. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö. Helsinki. 2001.

Simula, Helena: Hynttyyt yhdessä. Pohdintaa päihdeperheiden eheytymisestä. Sininauhaliitto.

Taitto, Annikka: Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-klinikkasäätiön raporttisarja no. 24. Helsinki. 1998.

OPPAITA JA ESITTEITÄ

Asikainen, Anna: FAS-palveluopas Opas käsittelee sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten eri elämänvaiheita lasta hoitavan perheen näkökulmasta. Kehitysvammaliitto. 2002.

FAS-lapsi - Raskaudenaikaisen alkoholinkäytön riskit.

Lasinen lapsuus. Perustietoa päihdeperheistä -esite. A-klinikkasäätiö. 1995.

Mannerheimin lastensuojeluliitto: Raskaus ja alkoholi. Apua-sarjan lehtinen kertoo miten alkoholi vaikuttaa sikiöön.

Valkonen, Kirsi: FAS-kuntoutusopas. Näkökulmia FAS- ja FAE-lasten kuntoutukseen. Kehitysvammaliitto 2003.

TYÖN TUEKSI

Andersson, Maarit; Hyytinen, Riitta; Kuorelahti, Marianne (toim.): Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihdeistä odotus- ja vauva-aikana. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu. 2008.

Andersson, Maarit (toim): Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihdeitä käyttäville vauvaperheille. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu nro 27. 2001.

Black, Claudia: Kunpa isi ei joisi. Päihdeperheen lapsen työkirja. Käännös Maija Enqvist ja Teuvo Peltoniemi. A-klinikkasäätiö. 1994.

Eriksson, Esa ja Arnkil, Tom Erik: Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Oppaita 60. Stakes, Helsinki. 2005.

Heinämäki, Liisa: Varhaista tukea koulun arkeen. Työvälineenä kehittämisvalikko. Stakes oppaita 67. 2007.

Holmberg, Tiina: Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Lasten Keskus. 2003.

Itäpuisto, Maritta: Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi. Kirjapaja 2008.

Kädestä pitäen – turvaa lapselle. Käsikirja kaltoin kohdellun lapsen kanssa työskenteleville. Tampereen kaupunki. verkossa » http://www.tampere.fi/tiedostot/5aksjES9z/kadesta_pitaen.pdf

Laibo, Saara: Et ole yksin Pikku-Kurre! Lasten Keskus. 2003.

Lammi-Taskula, Johanna; Karvonen, Sakari; Ahlström, Salme (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. verkossa » <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/0e6f5676-9ccf-4490-8496-45c7b3acce5f>

Taitto, Annika: Pähdeongelma perheessä. Huomaa lapsi. Lasten vertaisryhmien vetäjille. Lasten Keskus. 2002.

Taskinen, Sirpa: Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes oppaita 65. 2007.

Ylönen, Hilikka: Satuviitta. Satukirja ammattilaisille ja vanhemmille psyykkistä, sosiaalista tai fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa kokeneiden lasten auttamiseen. Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2008 .

Lapselle tukea ajoissa. Varhaisen puuttumisen materiaalia opettajille. Liite Opettaja-lehdessä. verkossa » http://194.251.244.92/opettaja/0538port/VARPU_liite_netti.pdf

KIRJOITTAJAT

Tässä raportissa kirjoittavat

VTT Marja Holmila työskentelee Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella tutkimusprofessorina.

Valt.yo Shirley Hubara on työskennellyt Lasinen lapsuus 2011 –projektin projektisuunnittelijana ja Varjomaailman suljetun keskusteluryhmän ohjaajana.

VTM Minna Ilva on Lasinen lapsuus 2011 –projektin projektipäällikkö

Sosionomi AMK, Emilia Pakkanen on työskennellyt Lasinen lapsuus 2011 –projektin projektisuunnittelijana ja Varjomaailman suljetun keskusteluryhmän ohjaajana.

Valt.lis. Teuvo Peltoniemi on toinen Lasinen lapsuus –toiminnan johtajista ja toteuttajista sen perustamisesta vuodesta 1986 lähtien. Hän on myös samanaiheisen EU-verkosto Encaren perustajajäsen ja varapresidentti.

YTM, tohtorikoulutettava Mira Roine työskentelee A-klinikkasäätiön Päihdeperheet, lapset ja nuoret -kehittämishjelman kehittämiskoordinaattorina ja valmistee väitöskirjaa Varjomaailman suljetun ryhmän keskusteluista.

VTM Ari Saarto on A-klinikkasäätiön kehittämisjohtaja ja Lasinen lapsuus –toiminnan keskeisiä käynnistäjiä, johtajia ja toteuttajia.

VTM Janne Takala työskentelee Lasinen lapsuus 2011 –projektin projektikoordinaattorina.

Mira Roine, Minna Ilva ja Janne Takala (toim.)

LAPSUUS PÄIHTEIDEN VARJOSSA

*Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset
tutkimuksessa ja käytännön työssä*

A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57

A-klinikkasäätiö 2010

